

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ**

Σχολή Διοίκησης & Οικονομίας

Τμήμα Χρηματοοικονομικής & Ελεγκτικής

**Η διεθνής οικονομική κρίση και ύφεση
στην ελληνική οικονομία και οι επιπτώσεις
της στα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις**

Καρράς Βάιος

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΥΓΓΙΤΣΟΣ

Καλαμάτα, Νοέμβριος 2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 «ΕΙΣΑΓΩΓΗ»

1.1 Σκοπός.....	4
1.2 Δομή.....	5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 «ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΥΦΕΣΗ»

2.1 Η οικονομική κρίση του 2008.....	6
2.2 Ανασκόπηση του παρελθόντος.....	6
2.2.1 Μεξικό.....	7
2.2.2 Ιαπωνία.....	8
2.2.3 Η Ασιατική κρίση.....	9
2.2.4 Αργεντινή.....	10
2.3 Τα γεγονότα που προηγήθηκαν της οικονομικής κρίσης	11
2.4 Τα αίτια, η μετάδοση και οι επιπτώσεις της κρίσης.....	13
2.4.1 Η φούσκα της Αγοράς Ακινήτων.....	13
2.4.2 Η πιστωτική επέκταση.....	14
2.4.3 Κρίση συστήματος	14
2.4.4 Κυβερνητικές ρυθμίσεις και Εποπτεία.....	15
2.4.5 Αυξημένη Αδιαφάνεια.....	16
2.4.6 Οικονομική Ενοποίηση και Διασύνδεση.....	16
2.4.7 Ο ρόλος των νοικοκυριών	17
2.4.8 Οι επιπτώσεις στην οικονομία.....	17
2.5 Ψάχνοντας τη Λύση: Κρατικός Παρεμβατισμός και Πρακτικές Αντιμετώπισης της κρίσης	20
2.6 Μαθήματα από την κρίση του 2008.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 «Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

3.1 Η μεταφορά της κρίσης στην Ελλάδα.....	25
3.2 Οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα.....	27
3.3 Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική οικονομία.....	29
3.4 Η περίπτωση της ελληνικής οικονομίας.....	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 « ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ»

4.1 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα νοικοκυριά.....	39
4.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας.....	40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 «ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ»

5.1 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις.....	48
5.2 Παρουσίαση ερωτηματολογίου.....	52
5.3 Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας.....	57
5.4 Ανάλυση αποτελεσμάτων έρευνας.....	67

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εισαγωγή.....	76
Συμπεράσματα.....	76

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	79
--------------------------	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Σκοπός

Η ιδέα για την συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία προέκυψε ύστερα από ενδελεχή σκέψη και αναζήτηση ενός θέματος σύγχρονου, που θα ενδιέφερε την πλειοψηφία των αναγνωστών και που θα ήταν ακόμη αρκετά «ανεξερεύνητο», ώστε να επιδέχεται την διεξαγωγή μιας έρευνας. Παράλληλα, έπρεπε το θέμα να καλύπτει ένα πεδίο λιγότερο συζητημένο.

Ψάχνοντας την διεθνή βιβλιογραφία δεν βρέθηκε κανένα άρθρο που να καλύπτει διεξοδικά τις επιπτώσεις στους εργαζομένους των μέτρων εναντίον της οικονομικής κρίσης. Πέρα από την απανταχού παραδοχή ότι η ύφεση έχει αυξήσει την ανεργία, δεν υπήρχε κάποιο άρθρο που να καταδεικνύει με πιο πληρέστερο τρόπο τις αλλαγές που έχει επιφέρει η κρίση στην αγορά εργασίας και στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων σε θέματα που αφορούν την μείωση του κόστους εργασίας. Στην ελληνική βιβλιογραφία, ειδικότερα, δεν βρέθηκε καμία αναφορά στο θέμα και οι έρευνες που μέχρι στιγμής είχαν γίνει ήταν κυρίως για εταιρική ή κλαδική χρήση και όχι για επιστημονικούς σκοπούς.

Σκοπός, λοιπόν, της εργασίας ήταν διαφωτίσει ένα θέμα που παραμένει ακόμη ασαφές στον κόσμο των ελληνικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα, τα συμπεράσματα αυτής θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν σαν πληροφορίες για την συμπεριφορά των εταιριών στην Ελλάδα και σαν εξήγηση της αβεβαιότητας που επικρατεί στην αγορά εργασίας. Στόχος δεν ήταν η παροχή συμβουλευτικών εργαλείων, αλλά η καταγραφή της ελληνικής πραγματικότητας στην αγορά εργασίας και της τάσης των επιχειρήσεων στη χρήση συγκεκριμένων μεθόδων .

1.2 Δομή

Η εργασία αποτελείται από 5 κεφάλαια. Στόχος της συγκεκριμένης δομής είναι να υπάρχει μια φυσική ροή στο κείμενο ώστε από κάτι γενικό (όπως είναι η τρέχουσα οικονομική κρίση) να καταλήγουμε σε κάτι ειδικό (τις επιπτώσεις αυτής στην ελληνική αγορά εργασίας). Ουσιαστικά, το κυρίως κείμενο της εργασίας είναι χωρισμένο σε δύο μέρη, το πρώτο από τα οποία αποτελείται από τα κεφάλαια 1 και 2 και είναι το βιβλιογραφικό κομμάτι, και το δεύτερο από τα κεφάλαια 3, 4 και 5 και είναι το ερευνητικό κομμάτι.

Στο πρώτο (παρόν) κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον στόχο, την δομή και τη μεθοδολογία της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για την οικονομική κρίση, ώστε να έχει ο αναγνώστης μια σαφή εικόνα για τα αίτια, τις επιπτώσεις και τις πιθανές λύσεις αυτής. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρομαι στην μεταφορά της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Ακόμα γίνεται αναφορά στην οικονομική κατάσταση της χώρας. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα νοικοκυριά και στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο δίνονται τα αποτελέσματα μιας έρευνας για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις. Στο ίδιο σημείο αναλύεται και μία παρόμοια έρευνα της Hewitt Associates. Ακόμα, παρουσιάζεται αναλυτικά το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε, η αιτιολόγηση κάθε ερώτησης καθώς και η παρουσίαση των αποτελεσμάτων και η διαγραμματική απεικόνιση αυτών με τη βοήθεια του MS Excel. Τέλος, το τελευταίο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΥΦΕΣΗ

2.1 Η οικονομική κρίση του 2008

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση των γεγονότων που αποτέλεσαν την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008. Η ανάλυση ξεκινά από το παρελθόν εστιάζοντας στα παρόμοια παραδείγματα των δύο τελευταίων δεκαετιών που είχαν κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου. Στη συνέχεια, αναφέρονται οι αιτίες της κρίσης, οι λόγοι μετάδοσής της και οι όποιες συνέπειες της για την παγκόσμια οικονομία που έχουν προλάβει μέχρι αυτή τη στιγμή να γίνουν εμφανείς. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις πρακτικές αντιμετώπισης που ακολουθήθηκαν ή που θα έπρεπε να ακολουθηθούν, καθώς οι απόψεις της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας πάνω στον κρατικό παρεμβατισμό ή στην απρόσκοπτη λειτουργία της αγοράς δίστανται. Το κεφάλαιο τελειώνει με μια σύντομη αναφορά στην κρίση που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία κυρίως από τα τέλη του 2009, οπότε και η κυβέρνηση της χώρας αναγκάστηκε να λάβει πολλά σκληρά, αν και ίσως αναγκαία, μέτρα.

2.2 Ανασκόπηση του παρελθόντος

Ο Paul Krugman στο βιβλίο του *The Return of Depression Economics* (2009) υποστηρίζει την άποψη ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από την Αμερική το 2008 ήταν ένα γεγονός σχεδόν αναμενόμενο και σε μεγάλο βαθμό προβλέψιμο. Κάτι τέτοιο, βέβαια, θα ίσχυε αν δεν είχαν αγνοηθεί τα σημάδια και οι οίονοι του παρελθόντος.

Στην σύγχρονη οικονομική ιστορία έχουν υπάρξει αρκετές περιπτώσεις χωρών οι οποίες υπέστησαν επιβράδυνση της οικονομικής τους δραστηριότητας και έφτασαν (ή και πέρασαν) το κατώφλι της ύφεσης. Τα πιο χαρακτηριστικά

παραδείγματα χωρών ήταν το Μεξικό (1995), η Ιαπωνία (1996) και η Αργεντινή (2002).

2.2.1 Μεξικό

Από το 1994, παρά τον προσανατολισμό προς μια ελεύθερη και πλήρως ανταγωνιστική αγορά και την συνεχή εισροή κεφαλαίου στην χώρα λόγω ξένων επενδύσεων, το Μεξικό δεν σημείωσε καθόλου οικονομική μεγένθυση πέρα από την αναμενόμενη λόγω της αύξησης του πληθυσμού. Η λύση που προτάθηκε ήταν η υποτίμηση του νομίσματος ώστε να τονωθούν οι εξαγωγές και να δοθεί ώθηση στην οικονομία, λύση η οποία εφαρμόστηκε τελικά στο τέλος του ίδιου χρόνου. Ωστόσο, έγιναν δύο σημαντικά λάθη: η υποτίμηση που έγινε δεν ήταν στο μέγεθος που έπρεπε και οι επενδυτές δεν διαβεβαιώθηκαν ότι η υποτίμηση ήταν επιθυμητή και η κατάσταση βρισκόταν υπό έλεγχο.

Ως αποτέλεσμα οι επενδυτές θέλησαν να αποσύρουν τα χρήματά τους όσο το δυνατόν πιο γρήγορα με οποιοδήποτε κόστος, πράγμα που οδήγησε σε περαιτέρω μείωση της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Η κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να πληρώσει το χρέος της, το οποίο όντας σε δολάρια, είχε εκτιναχτεί. Σύντομα η κρίση αυτή του δημόσιου τομέα μετακύλησε στον ιδιωτικό, προκαλώντας τρομερές συνέπειες. Χιλιάδες επιχειρήσεις πτώχευσαν, εκατοντάδες χιλιάδες εργαζόμενοι έμειναν άνεργοι και κατά τη διάρκεια του 195 το πραγματικό ΑΕΠ της χώρας έπεσε κατά 7% και η βιομηχανική παραγωγή κατά 15%.

Η λύση ήρθε μέσα από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (International Monetary Fund) και το Υπουργείο Οικονομικών των Η.Π.Α. με χρήση ενός συγκεκριμένου ποσού προοριζόμενου για έκτακτες παρεμβάσεις στις ξένες αγορές συναλλάγματος. Αν και το ποσό αυτό είχε ως λόγο ύπαρξης την σταθεροποίηση της αξίας του δολαρίου, οι Η.Π.Α. το χρησιμοποίησαν για την σταθεροποίηση του peso, του νομίσματος του Μεξικού. Έτσι, κατάφερε να συγκεντρωθεί το ποσό των 50 δισεκατομμυρίων δολαρίων και μετά από πολλούς μήνες αβεβαιότητας η οικονομική κατάσταση στο Μεξικό άρχισε να βελτιώνεται.

2.2.2 Ιαπωνία

Τα προβλήματα που αντιμετώπισε η ιαπωνική οικονομία στις αρχές της δεκαετίας το 1990 δεν είχαν αμιγώς τα χαρακτηριστικά της κρίσης, αλλά ήταν ουσιαστικά μια «διακοπή της μεγέθυνσης» (growth recession), όπως ονόμασαν το φαινόμενο οι οικονομολόγοι. Ωστόσο, μετά από μια σχεδόν δεκαετή παρουσία αυτού του

φαινομένου η Ιαπωνία βρέθηκε ενώπιον μίας «κρίσης μεγέθυνσης» (growth depression).

Η Ιαπωνία έπεσε στην «παγίδα ρευστότητας¹» (Liquidity trap), πιθανόν λόγω της αβεβαιότητας του πληθυσμού για το μέλλον εξαιτίας της οικονομικής διακύμανσης. Οι Ιάπωνες δεν καταλάωναν αρκετά και οι επιχειρήσεις δεν παρήγαγαν εξαιτίας αυτού στο επίπεδο της πλήρους απασχολήσεως των συντελεστών παραγωγής. Επίσης, σε αυτό συνέλαβε και η χρηματοοικονομική αδυναμία των τραπεζών που αντιμετώπιζαν προβλήματα ρευστότητας λόγω της χορήγησης δανείων σε επισφαλείς πελάτες.

Για να τονώσει την κατανάλωση η κυβέρνηση επέλεξε να αυξήσει τις δημόσιες δαπάνες. Μέσα από μια σειρά δημοσίων έργων δημιουργήθηκαν θέσεις εργασίας και οι άνθρωποι ήταν πρόθυμοι να ξοδέψουν. Ωστόσο, τα μέτρα αυτά δεν αποδείχθηκαν επαρκή. Και η κατάσταση χειροτέρευε διότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός όλο και μειωνόταν. Το 1997 η κυβέρνηση αποφάσισε να αυξήσει τους φόρους για να μειώσει το έλλειμμα, βυθίζοντας, όμως την οικονομία αμέσως σε ύφεση. Στο τέλος του 1998 θεσπίστηκε πλάνο διάσωσης των τραπεζών μέσα από χρηματοδότηση 500 δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Η τόνωση της οικονομίας ήρθε πολύ αργότερα, ωστόσο, και μάλιστα χωρίς την ύπαρξη πληθωρισμού. Γύρω στο 2003 το ΑΕΠ άρχισε να αυξάνεται 2% τον χρόνο, η ανεργία μειώθηκε και ο αντιπληθωρισμός υποχώρησε. Αυτό που συνέβαλε καθοριστικά ήταν η αύξηση των εξαγωγών.

¹ Σύμφωνα με την κείνσιανή θεωρία η κατάσταση ισορροπίας της οικονομίας υπάρχει με ανεργία και υποαπασχολητούς τους λοιπούς συντελεστές παραγωγής. Σε μια τέτοια κατάσταση δεν υπάρχει αυτόματος μηχανισμός για να ωθήσει πάλι την οικονομία προς το επίπεδο της πλήρους απασχολήσεως των συντελεστών παραγωγής. Ο μόνος τρόπος αναθερμάνσεως την οικονομίας είναι η αύξηση της συνολικής ενεργού ζήτησης, η οποία μπορεί να προκύψει από οποιαδήποτε αύξηση της κατανάλωσης ή της επένδυσης. Επειδή βραχυχρόνια οι προτιμήσεις των καταναλωτών παραμένουν σταθερές, άρα και η κατανάλωση, έπεται ότι η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος μπορεί να συμβεί μόνο με την αύξηση των επενδύσεων, η οποία με τη σειρά της είναι αποτέλεσμα της μείωσης της τιμής του επιτοκίου αγοράς. Δύο είναι οι τρόποι μείωσης τοθ επιτοκίου: η μείωση της ζήτησης χρήματος από τα οικονομούντα άτομα και η αύξηση της προσφοράς χρήματος. Αν ακολουθηθεί

2.2.3 Η Ασιατική Κρίση ²

Η ασιατική οικονομική κρίση ήταν μια περίοδος κρίσης που συμπαρέσυρε ένα μεγάλο μέρος της Ασίας, άρχισε τον Ιούλιο του 1997 και αύξησε τους φόβους για μια παγκόσμια οικονομική κρίση που θα οφειλόταν στην «οικονομική μετάδοση».

Η κρίση ξεκίνησε στην Ταϊλάνδη με την κατάρρευση του ταϊλανδέζικου νομίσματος baht που προκλήθηκε από την απόφαση της κυβέρνησης να διατηρήσει σταθερή την συναλλαγματική ισοτιμία με το δολάριο των ΗΠΑ. Την εποχή εκείνη, η Ταϊλάνδη είχε μεγάλο εξωτερικό χρέος που έκανε τη χώρα ουσιαστικά να πτωχεύσει ακόμη και πριν από την κατάρρευση του νομίσματος της. Καθώς η κρίση εξαπλωνόταν τα περισσότερα κράτη της Νοτιοανατολικής Ασίας και η Ιαπωνία είδαν τα νομίσματα τους να κατακυλούν, υπέστησαν πτώση στα χρηματιστήρια τους και στις τιμές των ακίνητων περιουσιών και, τέλος αύξηση των χρεών των ιδιωτών.

Αν και υπήρξε γενική συμφωνία για την ύπαρξη κρίσης και των συνεπειών της, αυτά που είναι λιγότερο σαφή είναι τα αίτια της, η έκταση της και ο τρόπος που αντιμετωπίστηκε. Η Ινδονησία, η Νότια Κορέα και η Ταϊλάνδη ήταν χώρες που πλήγηκαν περισσότερο.

Ένα από τα γενικώς αποδεκτά αίτια της κρίσης στην Ασία θεωρείται ότι ήταν ο πανικός που δημιουργήθηκε, ο οποίος ουσιαστικά λειτούργησε σαν τις αυτοεκπληρούμενες προφητείες. Αυτό συνέβη και στην Ταϊλάνδη και στην Ινδονησία, όπου παρατηρήθηκε ένας φαύλος κύκλος οικονομικής χειροτέρευσης και ²μείωσης της εμπιστοσύνης προς το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τις αγορές. Η άσχημη αυτή κατάσταση μεταδόθηκε και στις υπόλοιπες ασιατικές χώρες λόγω των παρόμοιων χαρακτηριστικών που είχαν για τους επενδυτές, της οικονομικής τους σύνδεσης μέσω χρηματοδότησης των περιοχών αυτών από «αναδυόμενα αμοιβαία

η δεύτερη πολιτική από την κεντρική τράπεζα, τότε η μείωση της τιμής του επιτοκίου με την συνεχή αύξηση της ποσότητας του χρήματος θα προσκρούσει κάποτε σε τόσο χαμηλές τιμές επιτοκίου, που οποιαδήποτε προσπάθεια της κεντρικής τράπεζας για περαιτέρω μείωση δεν θα έχει κανένα αποτέλεσμα. Ολόκληρη η επιπρόσθετη ποσότητα χρήματος θα απορροφηθεί από τα άτομα που ασκούν κερδοσκοπία και η οικονομία δεν θα μπορεί να φτάσει στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης με την αύξηση της ποσότητας χρήματος. Η οικονομία τότε, θα έχει φτάσει στην παγίδα ρευστότητας, που εμφανίζεται γιατί η ελαστικότητα ζήτησης χρήματος για κερδοσκοπικούς σκοπούς σε αυτή την κατώτατη τιμή επιτοκίου είναι ίση με το άπειρο. (Λιανός & Μπένος, 1998).

² http://en.wikipedia.org/wiki/1997_Asian_Financial_Crisis

κεφάλαια» αλλά και των εμπορικών συναλλαγών που διατηρούσαν μεταξύ τους (Krugman, 2009).

2.2.4 Αργεντινή

Η Αργεντινή είχε ήδη σωθεί από μία οικονομική κρίση την εποχή που αντιμετώπιζε παρόμοια προβλήματα το Μεξικό. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι κύριοι αγοραστές των προϊόνων της Αργεντινής, η Βραζιλία και η Ευρωπαϊκή Ένωση, υπέστησαν μειώσεις στις συναλλαγματικές τους ισοτιμίες με το δολάριο, γεγονός που κατέστησε τα εξαγωγικά προϊόντα της Αργεντινής μη ανταγωνιστικά. Καθώς η οικονομία έπεσε σε ύφεση, οι επενδυτές έχασαν την πίστη τους, η μείωση της ροής κεφαλαίου προς τη χώρα δημιούργησε πιστωτική κρίση και η απώλεια ξένων κεφαλαίων οδήγησε σε τραπεζική κρίση.

Η κυβέρνηση δεν κατάφερε να κρατήσει την ισοτιμία peso-δολαρίου στο ένα-προς-ένα και πολλά χρέη νοικοκυριών και επιχειρήσεων που ήταν σε δολάρια αυξήθηκαν δραματικά οδηγώντας σε χρεοκοπία και αδυναμία αποπληρωμής δανείων. Το γεγονός αυτό επιδείνωσε όλο και περισσότερο την ήδη υπάρχουσα τραπεζική κρίση. Το ΑΕΠ σε πραγματικές τιμές έπεσε 4% το 2001 και 11% το 2002 και, γενικότερα, η οικονομία της Αργεντινής υπέστη συρρίκνωση κατά 18% από το 1998 ως το 2002.

Στα 5 χρόνια που ακολούθησαν η Αργεντινή κατάφερε να επανακάμψει μέσω μιας διευθέτησης του εξωτερικού της χρέους. Κανόνισε να πληρώσει μόνο 30 cent για κάθε δολάριο που χρωστούσε, όση ήταν και η ισοτιμία peso-δολαρίου εκείνη την εποχή.

Αν παρατηρήσουμε πιο προσεκτικά όλες τις καταστάσεις που περιγράφηκαν πιο πάνω, θα διακρίνουμε ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο. Σύμφωνα με αυτό, μια πτώση της εμπιστοσύνης στο νόμισμα και την οικονομία μιας χώρας θα οδηγήσει τους επενδυτές, ξένους και εγχώριους, στο να θέλουν να αποσύρουν τα λεφτά τους από τη χώρα. Αν όλα τα άλλα μείνουν σταθερά, η αξία του νομίσματος της χώρας αυτής θα πέσει και ο μόνος τρόπος να περιοριστεί η μείωση της αξίας του νομίσματος θα είναι να μειωθεί η προσφορά χρήματος από την κεντρική τράπεζα και να αυξηθούν τα επιτόκια. Ωστόσο αυτό θα προκαλέσει προβλήματα στις επιχειρήσεις, στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και στα νοικοκυριά. Ο συνδυασμός αυξημένων επιτοκίων, προβληματικών ισολογισμών και η αδυναμία προσφυγής στις τράπεζες για δανεισμό θα οδηγήσουν τις επιχειρήσεις σε πρακτικές μειώσεις κόστους που με τη

σειρά τους θα οδηγήσουν σε ανεργία, μειωμένη κατανάλωση, μειωμένες επενδύσεις και, τελικά, ύφεση. Όλα αυτά αναπόφευκτα μειώνουν περαιτέρω την εμπιστοσύνη στην συγκεκριμένη οικονομία και οδηγούν σε ένα καινούριο κύκλο με πτώση της αξίας του νομίσματος, αύξηση των επιτοκίων και μεγαλύτερων χρηματοοικονομικών προβλημάτων για επιχειρήσεις και νοικοκυριά με όλο και λιγότερη εμπιστοσύνη, κοκ. Ο Paul Krugman ονόμασε την διαδικασία αυτή ως «ο φαύλος κύκλος της οικονομικής κρίσης» (The Vicious Circle of Financial Crisis).

2.3 Τα Γεγονότα που Προηγήθηκαν της Οικονομικής Κρίσης

Η τρέχουσα οικονομική κρίση φαίνεται πως σε μεγάλο βαθμό κατέβαλε εξ απήνης οικονομολόγους και αναλυτές, αφενός γιατί συνέβη απότομα μετά από μια επταετή περίοδο μεγέθυνσης και ανάπτυξης και, αφετέρου, γιατί έλαβε χώρα στην Αμερική ενώ όλοι περίμεναν ότι μια επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομίας θα ξεκινούσε από τις αναδυόμενες αγορές. Αλλά πριν εξετάσουμε το γιατί, το πώς και το τι πήγε στραβά, ας ρίξουμε μια ματιά στα γεγονότα που προηγήθηκαν.

Μετά το 2001 οι ΗΠΑ και οι περισσότερες προηγμένες οικονομίες χαρακτηρίστηκαν από μια περίοδο έντονης επεκτατικής οικονομικής πολιτικής για να αποκρούσουν την ύφεση. Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ, για παράδειγμα, μείωσε το προεξοφλητικό επιτόκιο σχεδόν 27 φορές μεταξύ 2001 και 2003 (Lin, 2008). Τα χαμηλά επιτόκια, που διευκολύνονταν από τα τεράστια εμπορικά πλεονάσματα τα οποία η Κίνα και άλλες χώρες χρησιμοποιούσαν για την αγορά κρατικών ομολόγων των ΗΠΑ, ενθάρρυναν την ταχεία πιστωτική επέκταση. Οι ταυτόχρονες αυξήσεις στις τιμές των ακινήτων ενθάρρυναν την περαιτέρω πιστωτική επέκταση, ιδίως μέσω των ενυπόθηκων δανείων. Στις ΗΠΑ, η αγορά ενυπόθηκων δανείων με μεγαλύτερο ρίσκο προς νοικοκυριά χωρίς τα βασικά μέσα για να εξοφλήσουν τα δάνεια πήρε τεράστιες διαστάσεις. Οι Αμερικάνοι δανειστές, κυρίως τα ιδρύματα Fanny Mae και Freddie Mac, τιτλοποιούσαν αυτά τα δάνεια υψηλού ρίσκου, τα οποία στη συνέχεια πωλούσαν σε ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα ως περιουσιακά στοιχεία. Και αυτό λόγω ενός συνδυασμού ανεπαρκούς ρύθμισης και χρηματοοικονομικής καινοτομίας. Το δεύτερο κατέστησε δύσκολο για τα άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να αξιολογήσουν τους κινδύνους αυτών των

δανείων, πράγμα που οδήγησε σε αύξηση των στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου (Bicksler, 2008).

Μέχρι το καλοκαίρι του 2007 η ολοένα και αυξανόμενη αθέτηση των υποχρεώσεων σχετικών με υποθήκες και ο αυξανόμενος αριθμός των κατασχέσεων στις ΗΠΑ, επεσήμανε ότι η αγορά δανείων υψηλού κινδύνου βρισκόταν σε κρίση. Οι τιμές των κατοικιών και των μετοχών άρχισαν να καταρακυλούν, γεγονός που μείωσε την αξία του πλούτου των νοικοκυριών στις ΗΠΑ κατά τρισεκατομμύρια. Η φερεγγυότητα των Fanny Mae και Freddie Mac, καθώς, επίσης, και μερικών γνωστών διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, απειλήθηκε από αυτές τις πτώσεις στις τιμές των σπιτιών και των μετοχών. Στις 7 Σεπτεμβρίου 2008, η αμερικανική κυβέρνηση εθνικοποίησε τις Fanny Mae και Freddie Mac.

Ένα χρόνο μετά, στις 15 Σεπτεμβρίου 2008, η εταιρεία Lehman Brothers κήρυξε πτώχευση, τη μεγαλύτερη στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών³. Αυτό οδήγησε σε ευρύ οικονομικό πανικό, με μια μεγάλης κλίμακας πώληση μετοχών. Κεντρική θέση στην αιφνίδια μείωση στη διαθεσιμότητα των πιστώσεων, κυρίως στη διατραπεζική αγορά, που επέσπευσε τη κατάρρευση πολλών επιχειρήσεων, είναι αυτό που ο Taylor (2009) περιγράφει ως «το πρόβλημα της Ντάμας Μπαστούνι» (Queen of Spades problem). Αυτό αναφέρεται στο γεγονός ότι οι τίτλοι που περιείχαν στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου ήταν διασκορπισμένοι σε όλο το φάσμα του χρηματοπιστωτικού συστήματος και τα διάφορα ιδρύματα δεν ήξεραν πού ήταν.

Οι τράπεζες στην Ευρώπη επηρεάστηκαν αμέσως λόγω της έκθεσής τους στις χρηματοπιστωτικές αγορές των ΗΠΑ. Στις 8 Οκτωβρίου η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου κεφαλαιοποίησε ξανά οκτώ τράπεζες της χώρας, ενώ στις 15 Οκτωβρίου ακολούθησε μια συμφωνία μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης να χρηματοδοτήσουν περαιτέρω τις προβληματικές τράπεζες και να παρέχουν εγγυήσεις για διατραπεζικά δάνεια (Naude, 2009).

Είναι προφανές ότι τα αίτια που οδήγησαν σε αυτή την κατάσταση και συνέβαλλαν ώστε αυτή να συνεχιστεί και να διογκωθεί ήταν πιο βαθιά και σε μεγάλο βαθμό οφειλονταν σε δυσκαμψίες της αγοράς και σε διαρθρωτικού χαρακτήρα παραλείψεις και παραβλέψεις. Στην επόμενη ενότητα αναλύεται αυτό το ζήτημα πιο διεξοδικά.

³ <http://www.financialpost.com/news/story.html?id=790965>

2.4 Τα Αίτια, η Μετάδοση και οι Επιπτώσεις της Κρίσης

Η σοβαρή οικονομική κρίση που πλήττει την παγκόσμια οικονομία αντανακλά μια αξιοσημείωτη συμβολή διαφόρων παραγόντων. Μερικοί θυμίζουν προηγούμενες περιόδους αναταραχής των χρηματοπιστωτικών αγορών, αλλά άλλοι είναι καινούριοι. Όλοι μαζί οι παρακάτω λόγοι μπορούν συμπληρωματικά να εξηγήσουν τη σοβαρότητα, το εύρος και το μέγεθος της οικονομικής κρίσης καθώς και την αδυναμία των διαφόρων μέτρων να εμποδίσουν την μετάδοση της και να δώσουν νέα ώθηση στην οικονομία.

2.4.1 Η Φούσκα της Αγοράς Ακινήτων

Η άμεση αιτία ή το έναυσμα της κρίσης ήταν το σκάσιμο της φούσκας των ακινήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο κορυφώθηκε περίπου την περίοδο 2005-2006⁴. Η «ωραιοποίηση» ενός δανείου, το μάρκετινγκ και τα κίνητρα, όπως οι ευνοϊκοί όροι και η πρόβλεψη για μελλοντική αύξηση των τιμών των κατοικιών είχε ενθαρρύνει τους δανειολήπτες να πάρουν στεγαστικά δάνεια με την πεποίθηση ότι θα είναι σε θέση να τα αποπληρώσουν γρήγορα με ευνοϊκότερους όρους. Ωστόσο, όταν τα επιτόκια άρχισαν να αυξάνονται και οι τιμές των κατοικιών άρχισαν να πέφτουν μέτρια κατά το 2006-2007 σε πολλά μέρη των ΗΠΑ, η αποπληρωμή έγινε πιο δύσκολη. Οι κατασχέσεις αυξήθηκαν εντυπωσιακά, το ίδιο και τα επιτόκια και οι τιμές των κατοικιών.

Μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2008, η μέση τιμή των κατοικιών στις ΗΠΑ είχε μειωθεί κατά 20% από το ανώτατο επίπεδο που είχε φτάσει στα μέσα του 2006⁵. Δεδομένου ότι οι τιμές μειώθηκαν, οι οφειλέτες με κυμαινόμενου επιτοκίου στεγαστικά δάνεια δεν μπορούσαν να αποφύγουν τις υψηλότερες πληρωμές που συνδέονται με την άνοδο των επιτοκίων και, έτσι, άρχισε η αθέτηση πληρωμών. Κατά το 2007, οι δανειστές άρχισαν τη διαδικασία της κατάσχεσης για σχεδόν 1,3

⁴[http://online.wsj.com/article/SB119845906460548071.html?mod=googlenews_wsj#article](http://online.wsj.com/article/SB119845906460548071.html?mod=googlenews_wsj#articleTabs%3Darticle)

⁵ http://www.economist.com/node/12470547?story_id=12470547

εκατομμύρια ακίνητα, 79% αύξηση σε σχέση με το 2006⁶. Ο αριθμός αυτός αυξήθηκε σε 2,3 εκατομμύρια το 2008, παρουσιάζοντας 81% αύξηση έναντι του 2007⁷.

Μέχρι τον Αύγουστο του 2008, 9,2% του συνόλου των εκκρεμών ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ οδηγούνταν σε κατάσχεση. Το Σεπτέμβριο του 2009, το ποσοστό αυτό αυξήθηκε σε 14,4%⁸.

2.4.2 Η Πιστωτική Επέκταση

Η παρατεταμένη και ταχεία πιστωτική επέκταση κατά κανόνα συμπίπτει με σημαντικές κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομικής δραστηριότητας-με την πραγματική παραγωγή, την κατανάλωση και τις επενδύσεις να υψώνονται πάνω από το κανονικό κατά τη διάρκεια της δημιουργίας των βραχιόνων πίστωσης και να βρίσκονται κάτω από το κανονικό στην αντίστροφη φάση (Mendoza & Terrones, 2008).

Όπως και σε άλλες κρίσεις, η ταχεία πιστωτική επέκταση φαίνεται να έχει παίξει κάποιο ρόλο στην τρέχουσα κρίση, ή τουλάχιστον, έχει κάνει πιο δυσχερείς τις συνέπειες. Ενώ, ιστορικά, μόνο μια μειοψηφία πιστωτικών επεκτάσεων μεγάλου εύρους έχουν οδηγήσει σε οικονομική κρίση, εντούτοις η πιθανότητα μιας κρίσης αυξάνεται με τέτοιου είδους επεκτάσεις (Barajas, Dell' Ariccia, & Andrei, 2009). Όσο πιο μεγάλη η επέκταση σε μέγεθος και σε διάρκεια, τόσο πιο μεγάλη η πιθανότητα να καταλήξει σε κρίση.

Η κρίση από την απερίσκεπτη πιστωτική επέκταση και η συνακόλουθη πτώση των χρηματοπιστηρίων οδήγησε τις κυβερνήσεις στην απόφαση να στηρίξουν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με τα χρήματα των φορολογούμενων, γεγονός που κλόνισε την εμπιστοσύνη των καταναλωτών. Το στοιχείο αυτό σε συνδυασμό με την αύξηση των αθετήσεων των ενυπόθηκων δανείων προκάλεσε σοβαρή μείωση των καταναλωτικών δαπανών και ύφεση. Έτσι, παρατηρήθηκε περαιτέρω μείωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών και των δαπανών τους δημιουργώντας μια κατάσταση που μεγέθυνε και επιμήκυνε την ύφεση, η οποία με τη σειρά της εξήρε την πιστωτική κρίση σε έναν φαύλο κύκλο οδήγησε σε οικονομική δυσπραγία (Murphy, 2008).

⁶ <http://www.realtytrac.com/content/press-releases/us-foreclosure-activity-increases-75-percent-in-2007-3604>

⁷ <http://www.realtytrac.com/content/press-releases/foreclosure-activity-increases-81-percent-in-2008-4551>

⁸ <http://www.mbaa.org/NewsandMedia/PressCenter/71112.htm>

2.4.3 Κρίση Συστήματος

Μια άλλη εξήγηση είναι ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση είναι απλώς ένα σύμπτωμα μιας άλλης, βαθύτερης κρίσης, η οποία είναι μια κρίση του ίδιου του καπιταλισμού. ⁹Σύμφωνα με τον Samir Amin (1996) η συνεχής μείωση των ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ στις δυτικές χώρες από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 δημιούργησε ένα αυξανόμενο πλεόνασμα κεφαλαίων, το οποίο δεν βρήκε επαρκείς κερδοφόρες αγορές επενδύσεων στην πραγματική οικονομία. Η εναλλακτική λύση ήταν να τεθεί αυτό το πλεόνασμα στη χρηματοπιστωτική αγορά, η οποία έγινε πιο επικερδής από παραγωγικές επενδύσεις κεφαλαίων, ειδικά ύστερα από την μετέπειτα απελευθέρωση της αγοράς. Το φαινόμενο αυτό είναι υπαίτιο για επαναλαμβανόμενες οικονομικές φούσκες και είναι η βαθιά αιτία της οικονομικής κρίσης του 2008 (Amin, 2008).

2.4.4 Κυβερνητικές Ρυθμίσεις και Εποπτεία

Σε αυτή την κρίση, αν και ίσως σε πιο δυσδιάκριτη μορφή, οι κανονιστικές προσεγγίσεις και η προληπτική εποπτεία της χρηματοπιστωτικής καινοτομίας ήταν ανεπαρκής. Όπως και στο παρελθόν, εταιρείες χρηματοδότησης, εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες λειτουργούσαν -σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό- έξω από τις τραπεζικές ρυθμίσεις. Αλλά καθώς αυτό το «σκιώδες τραπεζικό σύστημα» διέθετε ολοένα και πιο σημαντικούς δρόμους για διαμεσολάβηση, αυξήθηκε χωρίς επαρκή εποπτεία και οδήγησε σε κινδύνους. Οι ρυθμιστές επίσης υποτίμησαν τη σύγκρουση συμφερόντων και τις ασυμμετρίες στην πληροφόρηση και αυτό όχι μόνο έβλαψε τους καταναλωτές των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, αλλά δημιούργησε, επίσης, το ενδεχόμενο αλυσιδωτών αντιδράσεων που οδηγούν σε συστημικό κίνδυνο.

Η εστίαση των αρχών παρέμεινε κυρίως στο βαθμό ρευστότητας και στην αφερεγγυότητα των μεμονωμένων ιδρυμάτων, παρά στην ανθεκτικότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος στο σύνολό του. Σε διεθνές επίπεδο, ο ανεπαρκής συντονισμός μεταξύ των ρυθμιστικών και εποπτικών αρχών και η απουσία σαφών διαδικασιών για την εκκαθάριση των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων

εμπόδισε τις προσπάθειες για την πρόληψη και τον περιορισμό της επίδρασης και της μετάδοσης της κρίσης (Claessens, Dell' Ariccia, Igan, & Laeven, 2010).

2.4.5 Αυξημένη Αδιαφάνεια

Η προοδευτική επέκταση πιο αδιαφανών και πολύπλοκων χρεογράφων και η αυξανόμενη αποσύνδεση μεταξύ δανειζόμενου και δανειστή επιδείνωσε τα προβλήματα. Το μοντέλο διανομής οδήγησε σε εκτεταμένη εξάρτηση από τις εκτιμήσεις για την τιμολόγηση των πιστωτικών κινδύνων, με τους επενδυτές συχνά ανίκανους ή απρόθυμους να αξιολογήσουν πλήρως τους βαθύτερους κινδύνους. Οι ελλείψεις στη διαδικασία αξιολόγησης κατέληξαν στο να είναι αυτή η διαδικασία λιγότερο ενημερωτική και να κρύβει το βαθμό της έκθεσης στον κίνδυνο ορισμένων ιδρυμάτων, όπως οι ασφαλιστικές εταιρείες.

Επιπροσθέτως, η αυξημένη αδιαφάνεια στους ισολογισμούς και η εξάρτηση από τη χρηματοδότηση αύξησε τον βαθμό αδυναμίας όλου του συστήματος. Η αύξηση της αδιαφάνειας των ισολογισμών κατέστησε δύσκολο να διαχωριστεί η ήρα από το σιτάρι, δηλαδή τα υγιή από τα προβληματικά ιδρύματα. Τα συνακόλουθα προβλήματα επιλογής του κατάλληλου χρηματοπιστωτικού ιδρύματος συνέβαλαν στο πάγωμα των διαπραγματευτικών αγορών και στην αναγκαστική πώληση τίτλων για άντληση κεφαλαίων. Η αυξημένη κεντρική σημασία σε πολλές χώρες ιδρυμάτων υψηλής μόχλευσης, μη υποκείμενων επαρκώς σε ρυθμίσεις και εξαρτώμενων από βραχυπρόθεσμη χρηματοδότηση επιδείνωσε τα προβλήματα (Claessens, Dell' Ariccia, Igan, & Laeven, 2010).

2.4.6 Οικονομική Ενοποίηση και Διασύνδεση

Αν και το χρηματοπιστωτικό σύστημα έχει γίνει πιο παγκοσμιοποιημένο, τα κύρια μέσα που έχουν οριστεί από κλειστές οικονομίες ώστε να μετριάζεται ο κίνδυνος των κρίσεων που προκύπτουν, δεν έχουν τεθεί σε εφαρμογή. Το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα στερείται ενός διεθνούς «Δανειστή Τελευταίας Λύσης» (Lender Of Last Resort) και μιας σωστής αρχής για να θεσπίζει και να επιβάλλει δημοσιονομικούς κανονισμούς και να εποπτεύει τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ως αποτέλεσμα, και παράλληλα με την αυξανόμενη δυνατότητα του *de jure* και *de facto* οικονομικού ανοίγματος, ο αριθμός των οικονομικών κρίσεων έχει αρχίσει να

αυξάνεται σημαντικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 (Reinhart & Rogoff, 2008).

Η ύπαρξη πολλών συνδέσμων και η ταυτόχρονη δημιουργία συστημικών κινδύνων σε πολλές χώρες έκανε τη διαχείριση των κρίσεων αρκετά πιο πολύπλοκη, ειδικά υπό το πρίσμα των θεσμικών ανεπαρκειών πολλών οικονομιών, και οδήγησε σε ταχεία εξάπλωση της αναταραχής παγκοσμίως (Claessens, Dell' Ariccia, Igan, & Laeven, 2010).

2.4.7 Ο Ρόλος των Νοικοκυριών

Η απαρχή της τρέχουσας κρίσης έχει να κάνει, κυρίως, με την επέκταση των νοικοκυριών πέρα από ένα ασφαλές όριο, ιδίως μέσω μη παραδοσιακών ενυπόθηκων δανείων. Ο υψηλός δανεισμός των νοικοκυριών είχε επιπτώσεις στο πώς η κρίση αυτή μεταδόθηκε από τη χρηματοπιστωτική αγορά στην πραγματική οικονομία. Η επέκταση τους μεταφράστηκε σε διάφορα υψηλού κινδύνου περιουσιακά στοιχεία, η αξία των οποίων στηρίχθηκε άμεσα ή έμμεσα στις όλο και μεγαλύτερες τιμές των κατοικιών, ένα πρόβλημα που επιδεινώθηκε από την κακή λειτουργία των οργανισμών αξιολόγησης. Και όταν η χρηματοπιστωτική κρίση εμφανίστηκε, τα νοικοκυριά ήταν σε δυσμενή θέση ώστε να μπορέσουν να απορροφήσουν τις όποιες ζημιές (Claessens, Dell' Ariccia, Igan, & Laeven, 2010).

2.4.8 Οι Επιπτώσεις στην Οικονομία

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις οικονομίες των χωρών που επλήγησαν - είτε λιγότερο είτε περισσότερο- ήταν και συνεχίζουν να είναι καταστροφικές για την ανάπτυξη των χωρών αυτών και την ευημερία των πολιτών τους.

Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση έχει αυξήσει κατακόρυφα την ανεργία σε όλο τον κόσμο για πάνω από 210 εκατομμύρια ανθρώπους, μια αύξηση πάνω από 30 εκατ. από το 2007, με τις ανεπτυγμένες οικονομίες να πλήττονται πιο έντονα, σύμφωνα με στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) εκτίμησαν τις προοπτικές για απασχόληση στον απόηχο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, καταλήγοντας ότι ο κόσμος αντιμετωπίζει μεγάλες προκλήσεις όσον αφορά τη δημιουργία αρκετών ποιοτικών θέσεων εργασίας με στόχο την διατήρηση της ανάπτυξης.

Η κρίση του 2008 τόνωσε, επίσης, την παραοικονομία του αναπτυσσόμενου κόσμου. Η άτυπη απασχόληση και ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών και ανδρών που δεν μπορούν να κερδίζουν αρκετά για να διατηρήσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους ένα καλό βιοτικό επίπεδο έχουν αυξηθεί. Το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατά 3% στις προηγμένες χώρες από το 2007 και κατά % της ποσοστιαίας μονάδας στις αναδυόμενες αγορές. Εντός των προηγμένων οικονομιών, μερικές από τις μεγαλύτερες αυξήσεις στο ποσοστό ανεργίας σημειώθηκαν στην Ισπανία - όπου το ποσοστό αυξήθηκε κατά σχεδόν 10% - στις Ηνωμένες Πολιτείες και στη Νέα Ζηλανδία.

Η ανεργία στους νέους 15-24 ετών, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν σήμερα το ένα τέταρτο του εργατικού δυναμικού στον κόσμο, παραμένει πεισματικά υψηλή ενώ μόνο το 2009 αναμενόταν να αυξηθεί κατά 13% ή κατά 81 εκατ. άτομα. Μέσα στο 2010 και κατά τη διάρκεια το 2011, το ΔΝΤ λέει ότι η δημοσιονομική πολιτική θα πρέπει να συνεχίσει να υποστηρίζει την ανάκαμψη.

Στα 10 χρόνια έως το 2009, η παγκόσμια απασχόληση αυξήθηκε από 2.74 δισεκατομμύρια σε 3.21, με πάνω από το μισό των εργαζομένων του κόσμου (56,3%) να βρίσκεται στην Ασία. Η παγκόσμια ανεργία, η οποία βρισκόταν πάνω από το 6% για αρκετά χρόνια πριν να μειωθεί μεταξύ 2004 και 2007, αυξήθηκε δραματικά το 2009. Τώρα, το 2010, περίπου 210 εκατ. είναι άνεργοι, μια αύξηση πάνω από 30 εκατομμύρια από το 2007.

Με ετήσια αύξηση του εργατικού δυναμικού κατά 1,6%, προσθέτονται περισσότερα από 45 εκατ. άτομα που αναζητούν εργασία κάθε χρόνο στην παγκόσμια αγορά εργασίας και οι προκλήσεις που επιδεινώνονται από την κρίση είναι μάλλον απίθανο να μειωθούν. Στα επόμενα 10 χρόνια, πάνω από 440 εκατ. νέες θέσεις εργασίας θα πρέπει να απορροφήσουν τους νεοεισερχομένους στην αγορά εργασίας και ακόμη περισσότερες θα χρειαστούν για να αντιστραφεί η ανεργία που προκλήθηκε από την κρίση (FinfactsTeam, 2010).

Στον πίνακα που ακολουθεί μπορούμε να δούμε πιο λεπτομερώς την πορεία της ανεργίας από τον Οκτώβριο του 2009 έως τον Αύγουστο του 2010 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Ιαπωνία και στην Ελλάδα ειδικότερα.

Χώρες	Οκτ-09	Νοε-09	Δεκ-09	Ιαν-10	Φεβ-10	Μαρ-10	Απρ-10	Μαϊ-10	Ιουν-10	Ιουλ-10	Αυγ-10
Euro area	9,8	9,9	9,9	9,9	9,9	10	10	10,1	10,1	10,1	10,1
Ελλάδα	10,2	10,2	10,2	11,1	11,1	11,1	12,2	12,2	12,2		
Η.Π.Α.	10,1	10	10	9,7	9,7	9,7	9,9	9,7	9,5	9,5	9,6
Ιαπωνία	5,2	5,3	5,2	4,9	4,8	5	5,1	5,2	5,3	5,2	5,1

Πίνακας 2.1: Ποσοστά ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις ΗΠΑ, στην Ιαπωνία και στην Ελλάδα από τον Οκτώβριο του 2009 έως τον Αύγουστο του 2010

Πηγή: Eurostat

Η εντατικοποίηση της πιστωτικής κρίσης στις ΗΠΑ μετά την χρεοκοπία της Lehman Brothers, η απότομη κρίση στις αναδυόμενες αγορές, η κατάρρευση της εμπιστοσύνης του καταναλωτή, όλα δείχνουν ότι τόσο η Αμερική όσο και ο κόσμος ολόκληρος ζουν μία από τις χειρότερες υφέσεις της σύγχρονης οικονομικής ιστορίας. Αυτό, ωστόσο, που είναι πιο ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι η οικονομία δεν τονώνεται παρά τις όποιες προσπάθειες για την χάραξη ανάλογης πολιτικής (Krugman P. , 2009).

Εν κατακλείδι, η ανατομία της κρίσης είναι σχετικά απλή: εύκολη πίστωση, κακά δάνεια, αδυναμία ρυθμιστικών παρεμβάσεων και εποπτείας πολύπλοκων χρηματοοικονομικών οργάνων, αθέτηση χρεών, αφερεγγυότητα χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων καίριας σημασίας, απώλεια αξιοπιστίας και εμπιστοσύνης, οικονομικός πανικός, μαζικό ξεπούλημα μετοχών και συσσώρευση μετρητών από ιδιώτες και τράπεζες. Στη συνέχεια, αστραπιαία διάδοση του πανικού με την αλληλοσύνδεση των χρηματοπιστωτικών αγορών, ειδικά μεταξύ των αναπτυγμένων χωρών, προκαλώντας πιστωτική κρίση, αύξηση της ανεργίας και απότομη μείωση στην κατανάλωση, την επένδυση και τις εμπορικές συναλλαγές (Naude, 2009).

2.5 Ψάχνοντας την Λύση: Κρατικός Παρεμβατισμός και Πρακτικές Αντιμετώπισης της Κρίσης

Η κρίση αυτή προκάλεσε μεγάλες κυβερνητικές παρεμβάσεις κυρίως για την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Οι κύριες μορφές παρέμβασης ήταν οι εξής:

1. παροχή ρευστότητας μέσω εξασφαλισμένων δανείων και άλλων συστημάτων,
2. υποστήριξη για βραχυπρόθεσμη χρηματοδότηση,
3. εκτενέστερες εγγυήσεις των καταθέσεων και άλλων υποχρεώσεων,
4. αγορές ή ανταλλαγές των μη αποδοτικών ή δύσκολα ρευστοποιήσιμων περιουσιακών στοιχείων και
5. εισφορές κεφαλαίου σε τράπεζες.

Τα ποσά που ενεπλάκησαν σε αυτές τις παρεμβάσεις ήταν πολύ μεγάλα, αλλά αυτές κρίθηκαν απαραίτητες παρά το γεγονός ότι δημιούργησαν ασυμμετρίες στην αγορά από τη φύση τους. Τα μέτρα αυτά είχαν γενικά τα επιθυμητά αποτελέσματα, δηλαδή τη σταθεροποίηση των χρηματοπιστωτικών συστημάτων και την ανάκτηση ως κάποιο βαθμό της εμπιστοσύνης. Στρέβλωσαν, ωστόσο, άμεσα την αγορά στηρίζοντας τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα με τρόπους εκτός αγοράς και έμμεσα παρεμβαίνοντας στην κατανομή των πόρων (Laeven & Valencia, 2008b).

Οι στρεβλώσεις επεκτάθηκαν στη διεθνή σκηνή αφού οι παρεμβάσεις επηρέασαν τις διεθνείς ροές κεφαλαίου και την χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση. Ακόμη και μετά την εφαρμογή των μέτρων που είχαν συμφωνηθεί, όμως, οι τιμές της αγοράς εξακολούθησαν να δείχνουν ότι τα προβλήματα παρέμεναν.

Λίγες ενέργειες ήταν διεθνώς συντονισμένες. Οι περισσότερες κρατικές παρεμβάσεις ήταν έως σήμερα σε εθνικό επίπεδο. Αν και υπήρχαν κάποιες συντονισμένες ενέργειες, αυτές σε μεγάλο βαθμό καθοδηγήθηκαν από αμιγώς εθνικά συμφέροντα. Η κύρια εξαίρεση ήταν η συντονισμένη (αν και μόνο μετά από σοβαρές διαταραχές) στήριξη της ρευστότητας και η αμοιβαία στήριξη των χωρών-μελών της ευρωζώνης, γιατί η κεντρικές τράπεζες των χωρών αυτών λειτουργούν εν γένει συντονισμένα μεταξύ τους (Claessens, Dell' Ariccia, Igan, & Laeven, 2010).

Στον κρατικό παρεμβατισμό που παρατηρήθηκε αντιτίθενται έντονα οι Agarwal, Barney, Foss και Klein (2009), αφού, κατά τη γνώμη τους, σε έναν κόσμο ετερογενών κεφαλαίων οι δαπάνες για ορισμένα περιουσιακά στοιχεία και όχι για άλλα, μεταβάλλει το μοτίβο της κατανομής των πόρων, καθώς και τις συνολικές επιδόσεις της οικονομίας στο μέλλον. Αυτό συμβαίνει διότι οι πόροι δεν μπορούν να μετακινηθούν χωρίς κόστος από τη μία δραστηριότητα στην άλλη, ιδιαίτερα σε μια σύγχρονη οικονομία στην οποία μεγάλο μέρος των πόρων αυτών έχουν ενσωματωθεί σε δραστηριότητες για συγκεκριμένες βιομηχανίες ή εταιρίες ή για συγκεκριμένους εργατές. Ακόμη και οι μη χρησιμοποιούμενοι πόροι μπορούν να κατανεμηθούν εσφαλμένα αν επενδυθούν σε δραστηριότητες που δεν παράγουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που η οικονομία χρειάζεται (Hayek, 1933). Για τον λόγο αυτό οι άνωθεν αναφερόμενοι συγγραφείς θεωρούν ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση θα πρέπει να προωθήσει την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία δια μέσου της αποκεντρωμένης λήψης αποφάσεων και όχι να προωθήσει την παραδοχή ότι όλοι οι πόροι είναι ομοιογενείς και μπορούν να διατεθούν μέσω κρατικής παρέμβασης.

Προφανώς, αυτό σημαίνει ότι οι διασώσεις όχι μόνο των τραπεζών ή των βιομηχανικών επιχειρήσεων αλλά και των ιδιωτών, δεν οδηγούν σε βελτίωση της μακροπρόθεσμης οικονομικής απόδοσης. Αντίθετα, διαιωνίζουν την αναποτελεσματική κατανομή των πόρων. Πολλοί οικονομολόγοι συμφωνούν ότι οι πολιτικές του πακέτου «New Deal» των ΗΠΑ με μαζικά δημοσία έργα, με έλεγχο μισθών και τιμών, με αναγκαστική δημιουργία καρτέλ, με υψηλά τιμολόγια, κτλ, όχι μόνο δεν εκτόνωσε τη Μεγάλη Ύφεση, αλλά τη μετέτρεψε στην χειρότερη ύφεση στην ιστορία των ΗΠΑ. Επιπλέον, το συνεχώς μεταβαλλόμενο μείγμα οικονομικών παρεμβάσεων δημιουργεί ένα κλίμα το οποίο ο Higgs (1997) ονομάζει «αβεβαιότητα καθεστώτος» και που αποθαρρύνει τις ιδιωτικές επενδύσεις που συμβάλλουν στην οικονομική ανάκαμψη.

Στον αντίποδα αυτής της άποψης βρίσκεται η θέση του Crotty (2009), ο οποίος υποστηρίζει ότι για να διαδραματίσουν οι χρηματοπιστωτικές αγορές έναν πιο περιορισμένο, αλλά πιο παραγωγικό και λιγότερο επικίνδυνο, ρόλο στην οικονομία χρειαζόμαστε ένα συνδυασμό επιθετικής δημοσιονομικής εποπτείας πέραν των εθνικών αγορών και εθνικοποίησης των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων κατά περίπτωση. Οι στόχοι του νέου ρυθμιστικού καθεστώτος θα πρέπει να είναι η δημιουργία ενός πολύ μικρότερου οικονομικού συστήματος το οποίο θα εκτελεί τις βασικές παραγωγικές διαδικασίες που η πραγματική οικονομία απαιτεί για να

λειτουργεί αποτελεσματικά και θα περιορίζει σημαντικά, ή/και θα εξαλείφει, τις εξωγενείς κερδοσκοπικές επιθέσεις που οδήγησαν και στη σημερινή κρίση.

Ο Crotty αντιτίθεται σε ένα οικονομικό σύστημα που θα δρα και θα ισορροπεί με τους κανόνες της Κλασικής Θεωρίας¹⁰, όπως εκφράστηκαν μέσα από το «αόρατο χέρι» του Adam Smith και του laissez-faire.

Σε γενικές γραμμές, πάντως, δεν υπάρχει μια «κοινώς αποδεκτή θεωρία της οικονομικής κρίσης» που να παρέχει, χωρίς αστοχίες, οδηγίες για τις σωστές πολιτικές που κάθε χώρα θα πρέπει να χαράξει στον απόηχο της κρίσης. Τα άμεσα και βραχυπρόθεσμα μέτρα οφείλουν να διασφαλίζουν ότι η οικονομική κρίση είναι υπό έλεγχο, ότι η εμπιστοσύνη στα χρηματοπιστωτικά συστήματα έχει αποκατασταθεί και ότι ο αντίκτυπος στην πραγματική οικονομία είναι ο ελάχιστος δυνατός. Μακροπρόθεσμα, οι χώρες πρέπει να επικεντρωθούν στην ενίσχυση των χρηματοπιστωτικών αγορών τους στο πλαίσιο της αναμόρφωσης της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής αρχιτεκτονικής, διότι η εγχώρια οικονομική ανάπτυξη εξαρτάται από μια καλύτερη παγκόσμια χρηματοοικονομική αρχιτεκτονική και το αντίστροφο (Naude, 2009).

2.6 Μαθήματα από την Κρίση του 2008

Οι ιδιαιτερότητες κάθε οικονομίας, τα επιμέρους χαρακτηριστικά της καθώς και το στάδιο ανάπτυξης στο οποίο αυτή βρίσκεται καθορίζουν αφενός τον τρόπο που μια διαταραχή θα εκδηλωθεί σε αυτή την οικονομία και αφετέρου τα μέτρα που θα πρέπει να εφαρμοστούν για να επανέλθει η οικονομία στη σωστή τροχιά. Υπό αυτό το πρίσμα ούτε πανάκειες υπάρχουν, ούτε απόλυτες λύσεις, αλλά ούτε και σαφή συμπεράσματα. Παρ' όλα αυτά, με μια προσεκτική μελέτη της τρέχουσας κρίσης και των παλαιότερων ανά τον κόσμο διαπιστώνουμε την ύπαρξη κοινών συνιστωσών, στις οποίες θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία μελλοντικά.

1. **Η κεντρική σημασία του τραπεζικού συστήματος.** Ένας σημαντικός λόγος που η κρίση αυτή είχε τόσο δυσμενείς συνέπειες ήταν το γεγονός ότι δεν επρόκειτο απλώς και μόνο για μια καθαρή νομισματική κρίση, αλλά μια νομισματική κρίση άμεσα συνυφασμένη με μια τραπεζική και χρηματοπιστωτική κρίση. Οι κυβερνήσεις βρέθηκαν αντιμέτωπες με το

δίλλημα μεταξύ του περιορισμού της προσφοράς χρήματος για να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο του τραπεζικού πανικού¹⁰ που κατέβαλε το κοινό. Γενικότερα, τα προβλήματα που αντιμετώπισαν πολλές τράπεζες και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα επέφεραν μια ρήξη στην οικονομία, κόβοντας τους διαύλους χορήγησης πιστώσεων και καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την λειτουργία και των κερδοφόρων επιχειρήσεων. Στο μέλλον, οι συνετές κυβερνήσεις θα πρέπει να δώσουν μεγαλύτερη προσοχή στην αναστήλωση και την ενίσχυση των τραπεζικών συστημάτων των χωρών τους για το περιορισμό του φαινομένου του ηθικού κινδύνου, με την ελπίδα ότι οι τραπεζικοί τομείς θα καταστούν λιγότερο ευάλωτοι στις χρηματοπιστωτικές καταστροφές (Krugman & Obstfeld, 2003).

2- **Η συμβολή της παγκοσμιοποίησης.** Η παγκοσμιοποίηση του εμπορίου (τόσο στα αγαθά όσο και στις υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός), της χρηματοδότησης (τόσο στη διαθεσιμότητα όσο και στο κόστος της πίστωσης) και της εργασίας (όσον αφορά την άμεση και την έμμεση ζήτηση εργατικού δυναμικού και την ροή των εμβασμάτων) είχαν δέσει τις χώρες μαζί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό, τι είχε αρχικά εκτιμηθεί. Η αυξανόμενη ολοκλήρωση της παγκόσμιας οικονομίας μέσω του εμπορίου και μέσω χρηματοοικονομικών και άλλων διαύλων σχεδόν εξασφάλισαν ότι η κρίση στις ΗΠΑ θα γινόταν μία κρίση παγκόσμιας εμβέλειας (Truman, 2009).

3- **Η καλύτερη θωράκιση των οικονομιών.** Οι χώρες εκείνες που ήταν καλύτερα προετοιμασμένες πριν από την κρίση ήταν σε καλύτερη θέση να αντιμετωπίσουν τα αποτελέσματά της. Γι αυτό, οι περισσότερες χώρες θα πρέπει να προσπαθήσουν να προσαρμόσουν τις πολιτικές τους έτσι ώστε να είναι προετοιμασμένες, ή καλύτερα προετοιμασμένες, για τις αναπόφευκτες παγκόσμιες κρίσεις του μέλλοντος. Όλες οι χώρες θα πρέπει να ασφαλίζουν τις

¹⁰ Η θεωρία αυτή απαιτεί να υπάρχει αυτόματος συντονισμός, δηλαδή να επιτυγχάνεται αβίαστα η ισορροπία σε όλες τις αγορές ταυτόχρονα (γενική ισορροπία) και όπου σε κάθε αγορά η τελικά διαμορφούμενη κατάσταση να ανταποκρίνεται στη μεγιστοποίηση του αποτελέσματος και των επιδιώξεων των οικονομικών μονάδων. Βασική θέση των κλασικών οικονομολόγων είναι η ύπαρξη της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή το *laissez-faire*. Κύριοι εκπρόσωποι αυτής της σχολής οικονομική σκέψης ήταν οι Adam Smith , Jean-Baptiste Say , David Ricardo , Thomas Malthus και John Stuart Mill (Κορλίρας, 2003).

οικονομίες τους έναντι μελλοντικών κρίσεων με τη δημιουργία όσο το δυνατόν καλύτερων και αξιόπιστων οικονομικών και δημοσιονομικών πλαισίων πολιτικής. Ένα στοιχείο αυτού του τύπου της αντασφάλισης είναι οι επαρκείς συμμετοχές των συναλλαγματικών αποθεμάτων, αλλά από μόνο του κάτι τέτοιο δεν είναι αρκετό (Truman, 2009).

- 4- **Η σημασία της μετάδοσης της κρίσης.** Ένα ακόμη μάθημα είναι το πόσο ευάλωτες παρουσιάζονται ακόμη και οι φαινομενικά υγιείς οικονομίες στις κρίσεις εμπιστοσύνης που προκαλούνται από γεγονότα που συμβαίνουν σε άλλες περιοχές του κόσμου - το φαινόμενο του ντόμινο. Το πρόβλημα της μετάδοσης της κρίσης και η ανησυχία ότι ακόμη και η πιο προσεχτική οικονομική διαχείριση μπορεί να μην προσφέρει πλήρη προστασία, έχει γίνει κεντρικό ζήτημα στις συζητήσεις για πιθανές μεταρρυθμίσεις στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα (Krugman & Obstfeld, 2003).
- 5- **Ο ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.** Το μάθημα από την οικονομική κρίση για το ρόλο του ΔΝΤ στην προσαρμογή στη νέα κατάσταση είναι ότι τα μέλη του πρέπει να επιτρέψουν στη διοίκηση και στο προσωπικό του να προωθήσουν την ισόρροπη παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη και να διασφαλίσουν ότι όλα τα μέλη τηρούν τις υποχρεώσεις τους σχετικά με τις διακυμάνσεις των συναλλαγματικών ισοτιμιών τους. Η χρηματοπιστωτική εποπτεία θα παραμείνει για το άμεσο μέλλον, κατά κύριο λόγο, μια εθνική αρμοδιότητα, αλλά το ΔΝΤ θα έχει το σημαντικό ρόλο της παρακολούθησης της τήρησης από τις χώρες-μέλη των συμφωνημένων διεθνών προτύπων και της άσκησης εποπτείας επί της σταθερότητας των εθνικών χρηματοπιστωτικών συστημάτων (Truman, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η μεταφορά της κρίσης στην Ελλάδα

Η εμφάνιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα είχε το προσωπείο μιας κρίσης χρέους. Και αυτό γιατί η ελληνική οικονομία δεν στηρίζεται στη βαριά βιομηχανία ώστε να επηρεαστεί από την τρέχουσα οικονομική κρίση όσο άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία. Κατά την τελευταία δεκαετία, η Ελλάδα δανείστηκε εκτενέστατα από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για τη χρηματοδότηση του κρατικού προϋπολογισμού και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η διαπλοκή των κυβερνήσεων που εναλλάχθηκαν στην εξουσία, η αδυναμία είσπραξης των εσόδων και οι διαρθρωτικές δυσκαμψίες στην οικονομία είναι βασικοί παράγοντες πίσω από τη συσσώρευση του δημοσίου χρέους στην Ελλάδα. Η πρόσβαση σε κεφάλαια με χαμηλά επιτόκια μετά την υιοθέτηση του ευρώ και η ανεπαρκής εφαρμογή των κανόνων της ΕΕ σχετικά με τα ανώτατα όρια του χρέους και του ελλείμματος μπορεί, επίσης να έπαιξαν κάποιο ρόλο.

Η εξάρτηση της Ελλάδας από τη χρηματοδότηση από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίου την έκανε ιδιαίτερα ευάλωτη στις αλλαγές της εμπιστοσύνης των επενδυτών. Οι επενδυτές έγιναν νευρικοί τον Οκτώβριο του 2009, όταν η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση αναθεώρησε την εκτίμηση του ελλείμματος του κρατικού προϋπολογισμού σε σχεδόν διπλάσια τιμή από την αρχική (12,7% του ΑΕΠ από την αρχική εκτίμηση του 6,7%). Κατά τη διάρκεια των επόμενων μηνών, η κυβέρνηση ανακοίνωσε διάφορα πακέτα λιτότητας και είχε επιτυχείς πωλήσεις ομολόγων στις διεθνείς κεφαλαιαγορές για την συλλογή των αναγκαίων κονδυλίων. Στα τέλη Απριλίου του επόμενου έτους, η Eurostat, η στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναθεώρησε περαιτέρω την εκτίμηση του ελλείμματος στην Ελλάδα προς τα πάνω (13,6% του ΑΕΠ). Τότε, δύο από τους σημαντικότερους οργανισμούς αξιολόγησης της πιστολητικής ικανότητας διεθνώς, υποβάθμισαν τα ελληνικά ομόλογα και ο δανεισμός κατέστη εξαιρετικά ασύμφορος για την χώρα με τα επιτόκια που διαμορφώθηκαν.

Η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε επίσημα οικονομική ενίσχυση από τα 16 κράτη - μέλη της Ευρωζώνης και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), και ένα πακέτο στήριξης € 110.000.000.000 (περίπου 145 δισεκατομμυρίων δολαρίων) ανακοινώθηκε στις 2 Μαΐου 2010. Το πακέτο είχε στόχο να αποτρέψει την Ελλάδα να αθετήσει τις ποχρεώσεις του χρέους της και να περιορίσει την μετάδοση της κρίσης στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Πορτογαλία, η Ισπανία η Ιρλανδία και η Ιταλία. Παρά το σημαντικό μέγεθος του πακέτου, ορισμένοι οικονομολόγοι - αναλυτές και επενδυτές ανησυχούν ότι η βοήθεια από την Ευρωζώνη και το ΔΝΤ μπορεί να μην είναι αρκετή για να αποτρέψει την Ελλάδα από την χρεοκοπία ή την αναδιάρθρωση του χρέους της, ή ακόμη και την έξοδο από την ευρωζώνη. Η κρίση του χρέους στην Ελλάδα απείλησε να διευρυνθεί σε όλη την Ευρώπη, καθώς η υποτίμηση του ευρώ άρχισε να επιταχύνεται.

Την Κυριακή 9 Μαΐου του 2010, οι ηγέτες της ΕΕ ανακοίνωσαν ότι θα προσφέρουν επιπλέον € 500 δισεκατομμύρια χρηματοδοτική βοήθεια στις ευάλωτες χώρες της Ευρώπης, με το ΔΝΤ να συμβάλλει με ένα επιπλέον ποσό € 220 δισεκατομμυρίων περίπου. Την ίδια ημέρα, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ανακοίνωσε ότι θα αρχίσει να αγοράζει ευρωπαϊκά ομόλογα και κεντρική τράπεζα των ΗΠΑ ανακοίνωσε, επίσης ότι θα ανοίξει εκ νέου γραμμές ανταλλαγής νομισμάτων με τις άλλες μεγάλες κεντρικές τράπεζες, συμπεριλαμβανομένης της ΕΚΤ, ώστε να εξομαλυνθεί η οικονομική πίεση. Όταν οι χρηματαγορές άνοιξαν την Δευτέρα 10 Μαΐου 2010, τα ευρωπαϊκά ομόλογα έπεσαν και το ευρώ άρχισε να ενισχύεται, γεγονός που υποδήλωσε ότι το πακέτο ήταν επιτυχές ως προς την αποφυγή της εξάπλωσης της κρίσης της Ελλάδας.

Τα αίτια της κρίσης της ελληνικής οικονομίας ήταν ποικίλα και όχι ακόμη πλήρως ξεκαθαρισμένα ώστε να αναλυθούν. Η κατάσταση στην Ελλάδα δεν προβλέπεται να σταθεροποιηθεί στο άμεσο μέλλον παρά τις προσπάθειες που γίνονται για να γίνει η οικονομία ελκυστική ξανά και να προσελκύσει ξένες επενδύσεις (π.χ. η πρόσφατη υπογραφή 11 εμπορικών και επενδυτικών συμφωνιών με την Κίνα). Ωστόσο, σε μια πρώτη προσπάθεια ανάλυσης του προβλήματος, μπορούμε να πούμε ότι η κατάσταση στην Ελλάδα επιδεινώθηκε σε τέτοιο βαθμό λόγω των υψηλών κρατικών δαπανών σε συνδυασμό με τα χαμηλά κρατικά έσοδα, της μείωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας, των φοροεισπρακτικών μηχανισμών που υπολειτουργούσαν, των διαρθρωτικών προβλημάτων του κράτους,

του εύκολου εξωτερικού δανεισμού σε χαμηλά επιτόκια τα προηγούμενα έτη και της αδυναμίας επιβολής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή των όρων του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης (Nelson, Belkin, & Mix, 2010).

3.2 Οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Με βάση τις τελευταίες στατιστικές αναφορές, ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ παρέμεινε αρνητικός σε όλη τη διάρκεια του 2009 (-4,0%).

Το 2009 η εγχώρια ζήτηση (συμπεριλαμβανομένης και της μεταβολής των αποθεμάτων) συνέβαλε αρνητικά (για πρώτη φορά από το 1992) στη μεταβολή του ΑΕΠ, αντανακλώντας κυρίως τη μείωση των επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης. Η δημόσια κατανάλωση συνέβαλε θετικά στη μεταβολή του ΑΕΠ.

Οι αρνητικές εξελίξεις στην τελική εγχώρια ζήτηση αντισταθμίστηκαν μόνο εν μέρει από τη θετική συμβολή του πραγματικού εξωτερικού ισοζυγίου (δηλαδή των καθαρών εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών), η οποία αντανακλούσε το γεγονός ότι λόγω της ύφεσης οι εισαγωγές μειώθηκαν πολύ περισσότερο από ό,τι οι εξαγωγές.

Η μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης σε σταθερές τιμές κατά 1,8% αποτυπώνεται στη σημαντική μείωση του όγκου λιανικών πωλήσεων (πλην αυτοκινήτων και καυσίμων) κατά 9,3% και του αριθμού των νέων Ι.Χ. επιβατικών αυτοκινήτων που κυκλοφόρησαν κατά 17,4%.

Η υποχώρηση της ιδιωτικής κατανάλωσης οφείλεται στη μείωση της απασχόλησης και την επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος ακόμη και των ατόμων που δεν έχασαν μεν τις θέσεις εργασίας τους, αλλά αντιμετώπισαν περιορισμό του μέσου χρόνου απασχόλησής τους.

Η δημόσια κατανάλωση κατά το 2009 αυξήθηκε κατά 9,6% σε σταθερές τιμές (έναντι μόνο 0,6% το 2008), αντανακλώντας τόσο την άνοδο της συνολικής δαπάνης για αμοιβές εργαζομένων στον τομέα της γενικής κυβέρνησης όσο και την αύξηση των λοιπών καταναλωτικών δαπανών του ίδιου τομέα.

Το σύνολο των ακαθάριστων επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου (δημόσιων και ιδιωτικών) μειώθηκε κατά 13,9% σε σταθερές τιμές το 2009, μετά από μείωση κατά 7,4% το 2008. Οι επενδύσεις της γενικής κυβέρνησης μειώθηκαν κατά 2% περίπου σε σταθερές τιμές. Η σημαντική υποχώρηση της επενδυτικής δαπάνης στον ιδιωτικό τομέα συνδέεται κατ' αρχάς με την πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες κατά 21,7%

(μετά από μείωση κατά 29,1% το 2008), καθώς επίσης και με τη μεγάλη υποχώρηση των επενδύσεων σε εξοπλισμό (-19,0%). Η μείωση των επιχειρηματικών επενδύσεων αντανακλά γενικά το δυσμενές επιχειρηματικό κλίμα, αλλά και την αυξημένη αβεβαιότητα, ιδίως το τελευταίο τρίμηνο του 2009, καθώς αναμενόταν η λήψη νέων μέτρων οικονομικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, ο ετήσιος ρυθμός πιστωτικής επέκτασης προς τις επιχειρήσεις επιβραδύνθηκε σημαντικά στο 5,1% το Δεκέμβριο του 2009 από 18,7% το Δεκέμβριο του 2008. Η μείωση των επενδύσεων για δεύτερο συνεχόμενο έτος επηρέασε αρνητικά το ρυθμό μεταβολής τόσο του τρέχοντος ΑΕΠ όσο και του δυνητικού προϊόντος. Όσον αφορά τις εξελίξεις από την πλευρά της προσφοράς, σύμφωνα με τους βραχυχρόνιους δείκτες της ΕΣΥΕ, η συνολική βιομηχανική παραγωγή υποχώρησε σημαντικά το 2009 (-9,3%), έναντι μείωσης κατά 4,0% το 2008, ενώ ακόμη μεγαλύτερη ήταν η υποχώρηση της μεταποιητικής παραγωγής (11,0% έναντι -4,7%). Όλα τα στοιχεία (τόσο της ΕΣΥΕ όσο και των επιμέρους δειγματοληπτικών ερευνών) δείχνουν ότι, ενώ μετά τις αρχές του 2009 παρουσιάστηκε μια τάση ανάκαμψης των δεικτών στη βιομηχανία, η τάση αυτή δεν άντεξε στην αρνητική συγκυρία των τελευταίων μηνών του έτους και αντιστράφηκε, αν και στα τέλη του έτους δεν καταγράφηκαν στους δείκτες αυτούς (παραγωγής, προσδοκιών, χρήσης εργοστασιακού δυναμικού) επίπεδα τόσο χαμηλά όσο στις αρχές του 2009.

Αρνητικές ήταν το 2009 και οι εξελίξεις στον κατασκευαστικό κλάδο, όπως αποτυπώνονται στο σχετικό «δείκτη παραγωγής» (που καταρτίζει η ΕΣΥΕ) για το εννε-άμηνο του 2009 αλλά και στη μεγάλη υποχώρηση των εκτιμήσεων και προσδοκιών των επιχειρήσεων που καταγράφεται στην έρευνα συγκυρίας του ΙΟΒΕ, η οποία δείχνει μείωση της δραστηριότητας (τόσο στις ιδιωτικές κατασκευές όσο και στα δημόσια τεχνικά έργα) σε όλη τη διάρκεια του έτους λόγω χαμηλής ζήτησης και ανεπάρκειας της χρηματοδότησης τουλάχιστον για τις ιδιωτικές κατασκευές.

Τέλος και ο κύκλος εργασιών σε κλάδους του τομέα των υπηρεσιών, όπως οι μεταφορές, οι τηλεπικοινωνίες, το εμπόριο (χονδρικό εμπόριο και εμπόριο αυτοκινήτων) και ο τουρισμός παρουσίασε σημαντική μείωση το 2009¹.

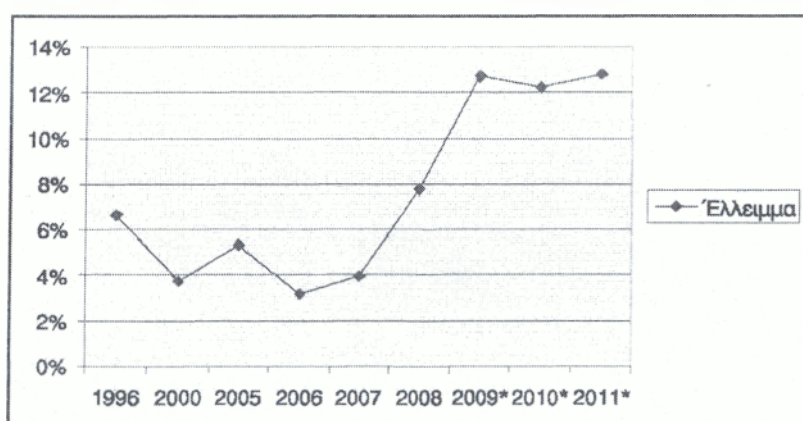
1. Τράπεζα της Ελλάδος Νομισματική πολιτική 2009-2010

3.3 Δημοσιονομικές εξελίξεις στην ελληνική Οικονομία

Η Ελλάδα αντιμετώπιζε και πριν την οικονομική κρίση οξύ δημοσιονομικό πρόβλημα, με υψηλό δημόσιο χρέος και έλλειμμα. Η διεθνής κρίση επιτάχυνε και επέτεινε την επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών.

Το 2007 το έλλειμμα υπερέβη τη τιμή αναφοράς της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ενώ το 2008 συνέχισε την ανοδική του πορεία και διαμορφώθηκε 7,7% του ΑΕΠ. Το 2009 το έλλειμμα εκτινάσσεται στο 12,9% του ΑΕΠ, ενώ η πρόβλεψη της Eurostat είναι ότι θα παραμείνει σε αυτά τα επίπεδα και για το 2010 και το 2011 (Διάγραμμα 1).

Εξέλιξη του δημόσιου ελλείμματος (ως % του ΑΕΠ)

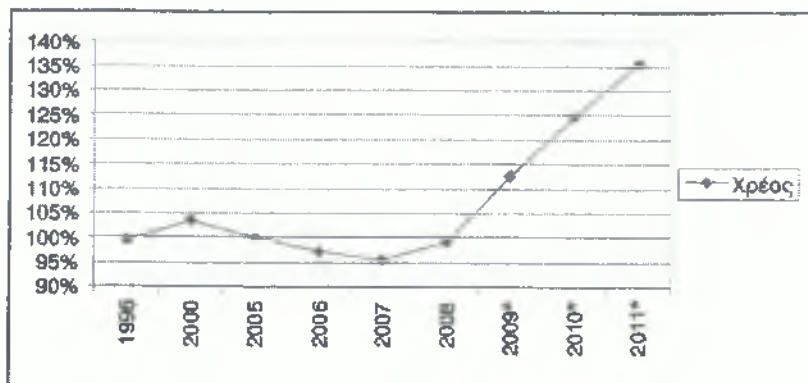
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 1

Σε αυτό το σημείο απαιτείται να τονιστεί ότι η διεύρυνση του ελλείμματος του Κρατικού προϋπολογισμού οφείλεται πρωτίστως στη μεγάλη υστέρηση των εσόδων λόγω της σημαντικής επιβράδυνσης της οικονομικής δραστηριότητας, αλλά και της εκτεταμένης φοροδιαφυγής καθώς και στην σημαντική υπέρβαση των δαπανών.

Όσον αφορά το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, αυξήθηκε το 2007, για πρώτη φορά μετά από οκτώ χρόνια πτωτικής πορείας (Διάγραμμα 2). Το 2008, το δημόσιο χρέος έφθασε στο 99% περίπου του ΑΕΠ, ενώ οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2011, εκτινάσσουν το χρέος στο 135%.

Εξέλιξη Δημόσιου Χρέους (ως % του ΑΕΠ)

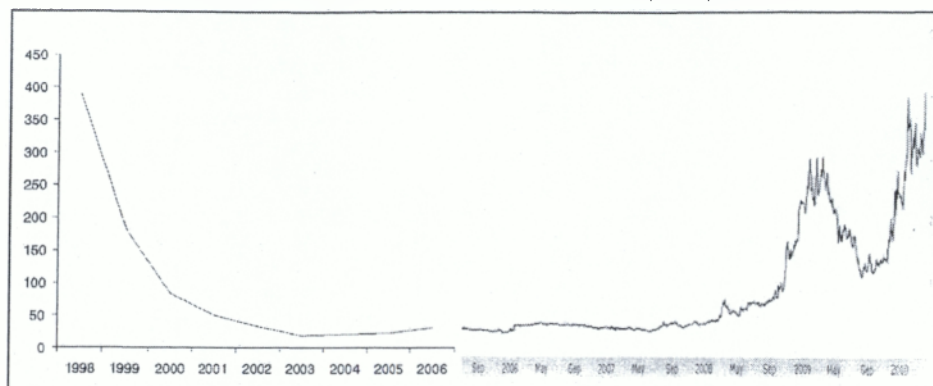
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 2

Προκύπτει λοιπόν από τα παραπάνω στοιχεία ότι όταν στο τέλος του 2008, η διεθνής κρίση έπληξε και την ελληνική οικονομία, οι δημοσιονομικές εξελίξεις και προοπτικές ήταν ήδη αρνητικές, με αποτέλεσμα να αναδειχθούν οι χρόνιες μακροοικονομικές της ανισορροπίες.

Η μεγάλη διεύρυνση της διαφοράς των αποδόσεων μεταξύ των ελληνικών και γερμανικών ομολόγων που ξεκίνησε από το τέλος του 2008, συνεχίστηκε το 2009 και εκτινάχθηκε το 2010, η οποία αντανακλά σε ένα μεγάλο βαθμό, πέρα από τα όποια κερδοσκοπικά παιχνίδια, την ανησυχία των διεθνών αγορών για την επιδείνωση των δημοσιονομικών εξελίξεων (υψηλό δημόσιο χρέος, αδυναμία περιορισμού των ελλειμμάτων, εξαιρετικά μεγάλο έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών) δημιουργεί επιπρόσθετα ακόμη ένα μεγάλο πρόβλημα, την αδυναμία χρηματοδότησης του δημόσιου χρέους. Τον εγκλωβισμό δηλαδή της ελληνικής οικονομίας σε ένα φαύλο κύκλο, όπου είναι αναγκασμένη να δανείζεται προκειμένου να εξυπηρετήσει τα δάνεια που είχε πάρει στο παρελθόν, με επιτόκια δανεισμού όμως που θα αδυνατεί να αποπληρώσει στο μέλλον (Διάγραμμα 3, 4).

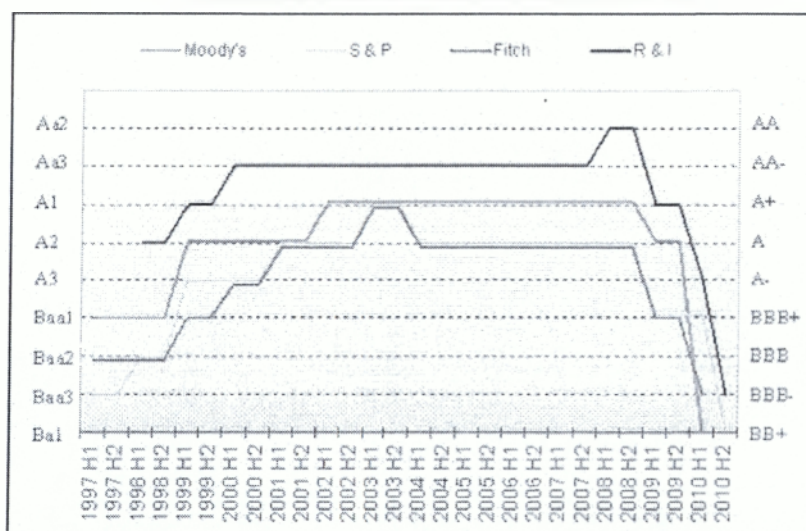
Διαφορά αποδόσεων ελληνικών - γερμανικών ομολόγων 10ετίας

Πηγή: Ameco database- Bloomberg.

Διάγραμμα 3

Πιστοληπτική Ικανότητα (Απρίλιος 2010)

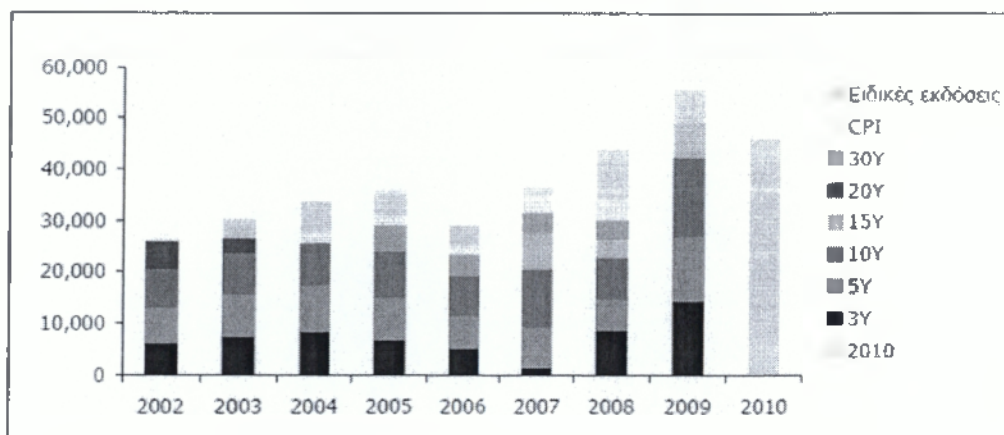
Πηγή: Ο.Δ.Δη.Χ.

Διάγραμμα 4

Όσον αφορά την χρηματοδότηση των δανειακών αναγκών του ελληνικού δημοσίου που προκύπτουν από το άθροισμα του ελλείμματος της κεντρικής κυβέρνησης και του συνολικού χρέους, που λήγει και πρέπει να αναχρηματοδοτηθεί, διαπιστώνεται ότι οι δανειακές ανάγκες της χώρας επιδεινώνονται τα επόμενα χρόνια.

Η μεγάλη αύξηση του δανεισμού που παρατηρήθηκε από το 2000 και ύστερα, με κορύφωση το 2009 (όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 4), οριοθετεί ένα νέο, δυσβάσταχτο επίπεδο δανειακών αναγκών το οποίο δεν αναμένεται να υποχωρήσει σε μεσοπρόθεσμο τουλάχιστον διάστημα. Η ύπαρξη μεγάλων λήξεων ομολόγων

Εκδόσεις Ομολόγων 2002-2009

Πηγή: Τράπεζα Πειραιώς.

Διάγραμμα 5

αναφοράς στο μέλλον, η αναμενόμενη αύξηση πληρωμών για τόκους λόγω της ονομαστικής διεύρυνσης του χρέους (Διάγραμμα 5) αλλά και η εκτίναξη του κόστους δανεισμού δημιουργούν μια ζοφερή εικόνα για το μέλλον.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 1, το 2014, θα χρειαστούν 95 δις ευρώ για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους, σχεδόν το μισό ΑΕΠ, ενώ το δημόσιο χρέος θα φθάσει τα 374 δις ευρώ.

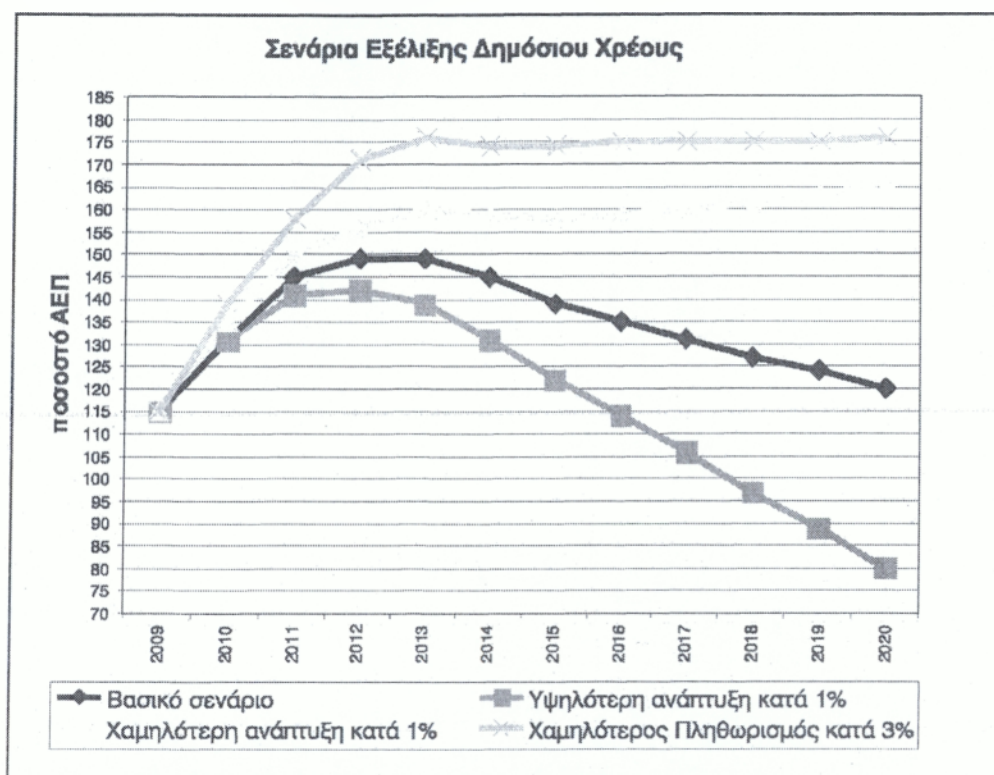
Προβλέψεις για την χρηματοδότηση του Δημόσιου Χρέους

Πίνακας 1

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές	237,5	230,4	224,6	220,1	221,2	225,6
Μεταβολή ΑΕΠ	-0,7	-3	-2,5	-2	0,5	2
Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (%ΑΕΠ)	113,4	127,3	139,2	148,8	152,9	152,5
Συνολικό Δημόσιο Χρέος (%ΑΕΠ)	125,7	140	153,1	163,7	168,2	167,8
Πληρωμές τόκων (%ΑΕΠ)	5	6,4	7,3	8,2	9	10,4
(α) Πληρωμές τόκων	12,3	14,7	16,4	18	19,9	23,5
(β) Ληξιπρόθεσμα ομόλογα	29,1	24,5	31,3	31,7	24,8	31,6
Σύνολο (α+β)	41,4	39,2	47,7	49,7	44,7	55,1
Εξοφλήσεις βραχυπρόθεσμου δανεισμού	35,6	36,7	37,6	38,4	38,6	39,4
Γενικό Σύνολο εξυπηρέτησης Χρέους	77	75,9	85,3	88,1	83,3	94,5
Δημόσιο χρέος	298,6	325,6	342,9	357,9	368,7	374,6

Πηγή: Eurostat.

Στο πρόγραμμα σταθερότητας και ανάπτυξης που κατέθεσε η κυβέρνηση και κυρίως στο μνημόνιο που συνόδεψε την προσφυγή στο μηχανισμό στήριξης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απουσιάζει η αναπτυξιακή προοπτική της ελληνικής οικονομίας τα επόμενα χρόνια. Έχει ιδιαίτερη

Πηγή: Έκθεση Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, βλ. Πίνακα 1, Μέρος 2.

Διάγραμμα 6

σημασία σε αυτό το σημείο να τονιστεί ότι η μακροπρόθεσμη πορεία του δημόσιου χρέους συνδέεται άμεσα με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ μπορεί να αυξάνεται ακόμη και όταν δεν υπάρχει πρωτογενές έλλειμμα, όταν δεν υπάρχει δηλαδή νέος δανεισμός του δημοσίου. Αυτό συμβαίνει όταν το επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους είναι υψηλότερο από το ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας. Σε αυτή τη περίπτωση (όταν δεν υπάρχει νέος δανεισμός), ο ρυθμός μεταβολής του χρέους είναι το επιτόκιο. Όταν ρυθμός μεταβολής του ονομαστικού ΑΕΠ είναι μικρότερος από το επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους, ο λόγος δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ αυξάνεται καθώς ο αριθμητής αυξάνεται γρηγορότερα από το παρανομαστή. Υπάρχει ο κίνδυνος δηλαδή να βρεθεί η ελληνική οικονομία σε μια κατάσταση που ακόμη και αν καταφέρει να έχει μηδενικά πρωτογενή ελλείμματα, το δημόσιο χρέος εκφρασμένο ως ποσοστό του ΑΕΠ θα αυξάνεται συνεχώς.

Είναι χαρακτηριστική η Έκθεση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου που ακόμη και με το βασικό σενάριο το οποίο έχει ως βάση τις υπερβολικά αισιόδοξες

προβλέψεις της κυβέρνησης για την εξέλιξη του ρυθμού ανάπτυξης του ΑΕΠ, προβλέπει για το 2020, αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ στο 120%. Στο σενάριο μάλιστα που ο ρυθμός ανάπτυξης είναι χαμηλότερος των προβλέψεων της κυβέρνησης κατά 1% κάθε χρόνο, το δημόσιο χρέος διαμορφώνεται στο 166% του ΑΕΠ το 2020 και αν υπάρχουν και αποπληθωριστικές τάσεις που μειώνουν το ονομαστικό ΑΕΠ, πιθανό γεγονός για τη κατάσταση στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία, το δημόσιο χρέος ενδέχεται εκτιναχθεί στα επίπεδα του 180% του ΑΕΠ.

Επιπρόσθετα, υπάρχει ακόμη ένας κίνδυνος. Το μέσο επιτόκιο εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους να αυξηθεί καθώς οι επενδυτές θα ζητούν υψηλότερα ασφάλιστρα κινδύνου, εφόσον δεν υπάρχει βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών και η οικονομία βρίσκεται σε τροχιά χαμηλής ανάπτυξης, η αύξηση των επιτοκίων να οδηγεί σε χαμηλότερη ανάπτυξη που θα οδηγεί με τη σειρά της σε ακόμη υψηλότερα επιτόκια, με αποτέλεσμα την εκθετική επιτάχυνση του ρυθμού συσσώρευσης του δημόσιου χρέους.

Προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε ότι ο κίνδυνος εκτίναξης του δημόσιου χρέους λόγω της παραμονής της ελληνικής οικονομίας μακροχρόνια, σε χαμηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ, επιβάλλει όχι μόνο την άμεση μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων αλλά τη δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων που σταδιακά θα σταθεροποιήσουν το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ. Είναι απαραίτητο επομένως να ακολουθηθούν πολιτικές που θα αυξάνουν τα φορολογικά έσοδα (σύλληψη της παραοικονομίας και ένταξή της στη «νόμιμη», αύξηση φορολογίας σε υψηλά εισοδήματα) αλλά και μεταφορά πόρων από τη δημόσια κατανάλωση προς τη δημόσια και ιδιωτική επένδυση σε τομείς προτεραιότητας και πολλαπλασιαστικής ισχύος. Κυρίως, όμως είναι ανάγκη να εφαρμοστούν στρατηγικές τόνωσης της οικονομικής ανάπτυξης με την υιοθέτηση ενός άλλου αναπτυξιακού υποδείγματος που θα στρέφεται προς την καινοτομία, την αειφορία, την τεχνολογική αναβάθμιση και θα δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.

3.4 Η περίπτωση της ελληνικής οικονομίας

Τα κύρια χαρακτηριστικά της οικονομικής κρίσης και ύφεσης στην χώρα μας, υποστηρίζεται ότι αναφέρονται στο έλλειμμα εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας, καθώς και στο πολυδιάστατο χαρακτήρα της και στο δίδυμο περιεχόμενό της (δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος, εξωτερικό έλλειμμα και χρέος). Επιπρόσθετα, η ελληνική οικονομία πλήττεται και από την έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος, την υψηλή ανεργία (το ποσοστό ανεργίας το Φεβρουάριο 2010 ανήλθε σε 12,1%, έναντι 9,1% το Φεβρουάριο του 2009 και 11,3% τον Ιανουάριο του 2010, οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 154.280 άτομα σε σχέση με το Φεβρουάριο του 2009 [αύξηση 34,2%] φθάνοντας τους 605.277 και κατά 38.145 άτομα σε σχέση με τον Ιανουάριο του 2010 [αύξηση 6,7%] και μάλιστα υπάρχουν σοβαρές αρνητικές προοπτικές για τη δεκαετία 2010-2020 όπου το CEDEFOP προβλέπει τη δημιουργία μόνο 107.000 νέων θέσεων εργασίας, αντί 450.000 νέες θέσεις εργασίας κατά τη δεκαετία 2000-2010), και την τεχνολογική και καινοτομική κατάρρευση της παραγωγικής βάσης.

Κατά συνέπεια, η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας είναι σοβαρότερη από μια δυσμενή δημοσιονομική κατάσταση και μάλιστα οι προοπτικές για το μέλλον είναι δυσοίωνες, γιατί τα μέτρα που έχουν ανακοινωθεί ενώ έχουν αντιφατικά αποτελέσματα στο τομέα της δημοσιονομικής βελτίωσης είναι γενικά αποδεκτό ότι θα επιδεινώσουν την κατάσταση στην παραγωγική και κοινωνική σφαίρα της ελληνικής οικονομίας.

Το ερώτημα που προκύπτει από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι να εξηγηθεί το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, με συνεχή αύξηση του ΑΕΠ και έντονη ανισοκατανομή του εισοδήματος προσφεύγει σε δανεισμό, σε διεύρυνση του ελλείμματος και σε συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους και του χρέους του ιδιωτικού τομέα.

Μία άποψη είναι ότι τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα που τροφοδοτούν και το δημόσιο χρέος οφείλονται στην υστέρηση της εθνικής αποταμίευσης και την αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης τα τελευταία χρόνια. Τα δημόσια ελλείμματα και το χρέος είναι υψηλά και σε άλλες χώρες του κόσμου, εκεί όμως χρηματοδοτούνται κυρίως από εγχώριους αποταμιευτικούς πόρους. Στην Ελλάδα η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση δημόσια και ιδιωτική μαζί, μόλις ξεπερνούσε το 7% του ΑΕΠ το 2008, και το 5% το 2009, ποσό ανεπαρκές ακόμη και για την χρηματοδότηση των τρεχου-

σών επενδύσεων. Στην Ελλάδα, στη πενταετία 2004-2008, η ιδιωτική κατανάλωση σε σταθερές τιμές αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,8%, ενώ στη ζώνη του ευρώ ο αντίστοιχος ρυθμός ήταν 1,5%.

Η χαμηλή αποταμίευση αφενός δεν επιτρέπει να χρηματοδοτηθεί από εγχώριες πηγές το δημόσιο χρέος, με αποτέλεσμα να διογκώνεται το εξωτερικό χρέος και να διευρύνεται το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Έτσι το πρόβλημα του δημοσιονομικού ελλείμματος συμπλέκεται με το πρόβλημα του εξωτερικού χρέους και ελλείμματος και τα δίδυμα ελλείμματα αναδεικνύονται ως η κύρια πηγή που τροφοδοτεί ένα επικίνδυνο φαύλο κύκλο.

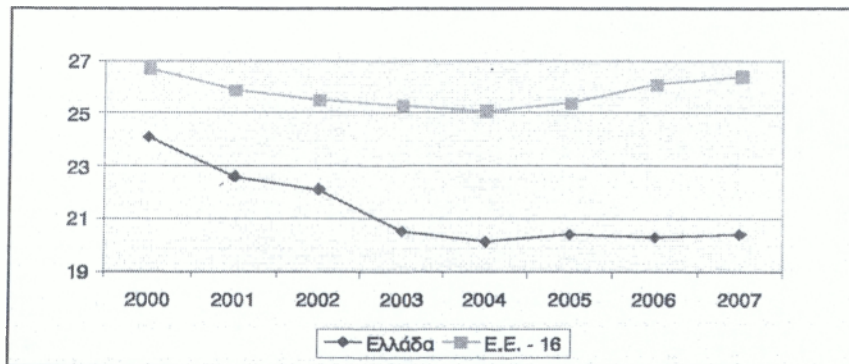
Η άποψη, αυτή δεν μπορεί να εξηγήσει την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας στο σύνολό του. Η απάντηση μπορεί να δοθεί μόνο αν εστιάσει κανείς στο σύνολο της δημοσιονομικής και οικονομικής πολιτικής που εφαρμόζεται στην Ελλάδα. Αναλυτικότερα, στο επίπεδο των δημόσιων εσόδων, όπως είναι γνωστό τα φορολογικά έσοδα εξαρτώνται από τα εισοδηματικά μερίδια και τους φορολογικούς συντελεστές που τους αντιστοιχούν. Η οικονομική πολιτική που ασκήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία είκοσι χρόνια, οδήγησε αφενός μεν στη πρωτογενή αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων, αφετέρου δε μείωσε τους φορολογικούς συντελεστές επί των κερδών και αύξησε τους συντελεστές επί των εισοδημάτων της εργασίας. Εφήρμωσε δηλαδή, μειωμένους φορολογικούς συντελεστές στο αυξανόμενο μερίδιο των κερδών και αυξημένους συντελεστές στο μειούμενο μερίδιο της εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα φορολογικά έσοδα να μειώνονται συνεχώς έναντι αυτών που θα υπήρχαν αν οι αυξημένοι φορολογικοί συντελεστές εφαρμόζονταν επί του αυξημένου μεριδίου του ΑΕΠ (δηλαδή επί των κερδών, των τόκων και των προσόδων).

Διάγραμμα 7

Τα συνολικά δημόσια έσοδα της Ελλάδας το 2008 ήταν στο 40,6% του ΑΕΠ, από 43% το 2000, ενώ ο μέσος όρος της Ευρώπης των 16, ήταν 44,8% και 46,2%, αντίστοιχα. Όσον αφορά τη σύνθεση των φορολογικών εσόδων, οι άμεσοι φόροι φθάνουν το 8% του ΑΕΠ το 2004 και 7,7% του ΑΕΠ το 2008, ενώ στην Ευρώπη των 16 ήταν 11,3% και 12,2%, ενώ οι έμμεσοι φόροι στην Ελλάδα ήταν 11,6% του ΑΕΠ το 2004 και 12,3% του ΑΕΠ το 2008 και στην Ευρώπη των 16 ήταν 13,2% και 13%, αντίστοιχα.

Έτσι οι έμμεσοι φόροι στην Ελλάδα ως ποσοστό του συνόλου των άμεσων και έμμεσων φόρων από 59,2% το 2004, αυξήθηκαν σε 61,5%, ενώ στην Ευρώπη των 16 μειώθηκαν από 53,9% το 2004 σε 51,6% το 2008. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι η πραγματική φορολογική επιβάρυνση των επιχειρηματικών κερδών και των εισοδημάτων από κεφάλαιο στην Ελλάδα, το 2000 ήταν 19,9%, ενώ το 2006

Συνολικά Έσοδα από φόρους, ως ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: Taxation trends in the European Union, European Commission.

μειώθηκε στο 15,9%. Αντίθετα, η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας το 2000 ανερχόταν σε 34,5% και το 2006 αυξήθηκε σε 35,1%. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι η πραγματική φορολογική επιβάρυνση της εργασίας στην Ελλάδα αντιστοιχεί στο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ η πραγματική φορολογική επιβάρυνση για τα επιχειρηματικά κέρδη και των εισοδημάτων από κεφάλαιο ανέρχεται στο μισό του μέσου ευρωπαϊκού όρου.

Αν συνοπολογίσει κανείς στις στρεβλώσεις του φορολογικού συστήματος που σε καμία περίπτωση δεν επιβεβαιώνει τον αναπτυξιακό και αναδιανεμητικό χαρακτήρα που απαιτείται να έχει, το γεγονός ότι όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων, το 2008, στην άμεση φορολογία

φυσικών προσώπων, οι φόροι που καλούνται να καταβάλλουν οι μισθωτοί και συνταξιούχοι αντιπροσωπεύουν το 73,77% του συνόλου των φόρων, ενώ μόλις το 26,23% καταβάλλεται από τα υπόλοιπα φυσικά πρόσωπα, αντιλαμβάνεται κανείς το μέγεθος της ανισοκατανομής των φορολογικών βαρών αλλά και της εκτεταμένης φοροδιαφυγής που περιορίζει δραστικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους.

Με βάση λοιπόν, αυτά τα σοβαρά δημοσιονομικά, κοινωνικοοικονομικά και παραγωγικά προβλήματα τα οποία έχουν δημιουργήσει στην ελληνική οικονομία οι εφαρμοζόμενες πολιτικές, η λύση δεν μπορεί να είναι τα μέτρα λιτότητας και αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας που οδηγούν στη παράταση των συνθηκών οικονομικής κρίσης και ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, αποδομούν το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οδηγούν σε κραχ την αγορά εργασίας με την εκτίναξη της ανεργίας και της εργασιακής ανασφάλειας.

Αντίθετα, απαιτείται ριζικός επανασχεδιασμός των οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών που θα οδηγούν στην καινοτομική, παραγωγική και αειφόρο ανάπτυξη, με την ενίσχυση της ζήτησης, των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων, την αναδιανομή του εισοδήματος και την ενίσχυση του κοινωνικού κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα νοικοκυριά

Η πρόωρη προσφυγή στις κάλπες (Οκτώβριος 2009) έγινε από την τότε Κυβέρνηση της Ν.Δ. Πιο συγκεκριμένα ο πρώην πρωθυπουργός κ. Καραμανλής αποφάσισε την άμεση προσφυγή στις κάλπες, επικαλούμενος το σοβαρά προβλήματα της οικονομίας. Ο ίδιος τόνισε ότι «οι πολίτες θα κληθούν να επιλέξουν τον πρωθυπουργό που θα αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργεί η οικονομική κρίση». Ενώ πρόσθεσε ότι: «πρέπει να παρθούν σημαντικές αποφάσεις τόσο από την πολιτική ηγεσία όσο και από την κοινωνία... και ακολουθούν δύο δύσκολα και κρίσιμα χρόνια».

Ακολούθησαν οι εθνικές εκλογές της 4ης Οκτωβρίου 2009, στις οποίες το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε τις εκλογές με ποσοστό 43,92% και ανέδειξε αυτοδύναμη Κυβέρνηση. Ο νέος πρωθυπουργός της χώρας κ. Γ. Παπανδρέου στις προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησής του στη βουλή τόνιζε: «η κατάσταση της οικονομίας είναι εκρηκτική. Η ελληνική οικογένεια δυσκολεύεται να τα βγάλει πέρα. Ο αρνητικός ρυθμός ανάπτυξης υπάρχει σήμερα μετά από πάρα πολλά χρόνια. Τεράστια αύξηση της ανεργίας, είναι η δυσκολότερη στιγμή για την οικονομία από το 1993,...»

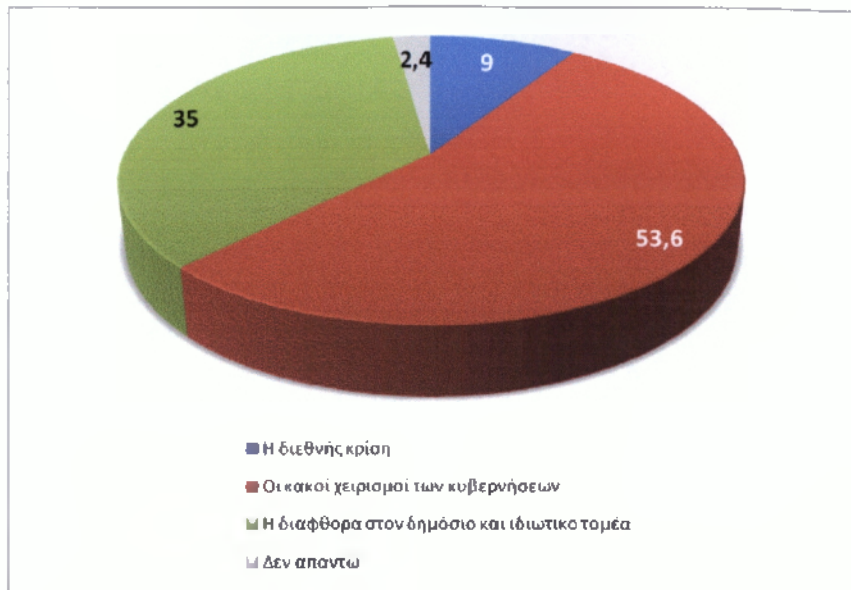
Έτσι, από οποιαδήποτε πλευρά και αν εξετάσει κάποιος τα ζητήματα της χώρας, θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η χώρα βρίσκεται σε μια δύσκολη οικονομική κατάσταση κρίσεως και ως εκ τούτου παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η εξέταση των απόψεων της Ελληνικής κοινής γνώμης. Χωρίς αμφιβολία φαίνεται ότι οικονομική κρίση της χώρας μας με μεγάλη πιθανότητα ορίζει και την κρίση του πολιτικού συστήματος.

Η κατανόηση της άποψης των Ελλήνων πολιτών όσον αφορά στην οικονομική κρίση είναι σημαντική για δύο λόγους. Για πρώτη φορά έχουμε αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης και κάθε πολίτης νιώθει να επικρέμεται πάνω του η δαμόκλειος σπάθη της κατάρρευσης, της χρεωκοπίας ενός ολόκληρου οικονομικού συστήματος. Σε μια τέτοια περίπτωση η Ελληνική κοινή γνώμη έχει κάθε δικαίωμα να γνωρίζει τα σχετικά με την κρίση. Ο δεύτερος λόγος που ανησυχεί ο Έλληνας πολίτης, όλο αυτό το διάστημα, είναι ότι συνεχώς πληροφορείται για το δημόσιο χρέος, για τα τοκοχρεολύσια, για την εξυπηρέτηση του χρέους, για τα spreads κλπ., και ζητά να μαθαίνει περισσότερα.

Τώρα, οι Έλληνες πολίτες θέλουν να μαθαίνουν περισσότερα και ζητούν εξηγήσεις. Το ελληνικό δημόσιο την τελευταία δεκαετία 2000 - 2009 πλήρωσε στους δανειστές του περί τα 450 δις ευρώ και όμως το δημόσιο χρέος αυξήθηκε μέσα στη δεκαετία κατά 155 δισεκατομμύρια ευρώ.

4.2 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.2.1 Κατά την άποψή σας τι ήταν αυτό που προκάλεσε την οικονομική κρίση της χώρας μας (Ερωτ. 1)

Διάγραμμα 2.1: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 1

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηθέντων το οικονομικό πρόβλημα έχει μετασχηματιστεί σε πολιτικό πρόβλημα.

Η πρώτη αιτία της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας θεωρούν ότι είναι οι κακοί χειρισμοί των Κυβερνήσεων.

Περίπου έξι στους δέκα Έλληνες θεωρούν ότι οι κακοί χειρισμοί των Κυβερνήσεων ήταν η αιτία της οικονομικής κρίσης στη χώρα μας. Παρόλα αυτά, παρατηρείται ένα υψηλό ποσοστό (35%) που αποδίδει την κρίση στα προβλήματα της διαφθοράς.

Σε κάθε περίπτωση, το ποσοστό που αποδίδει την οικονομική κρίση στους χειρισμούς των εκάστοτε Κυβερνήσεων παραμένει στο επίπεδο άνω του 50%, ανεξαρτήτου ηλικίας των ερωτηθέντων.

4.2.2 Πιστεύετε ότι η Κυβέρνηση θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση (Ερωτ. 2)

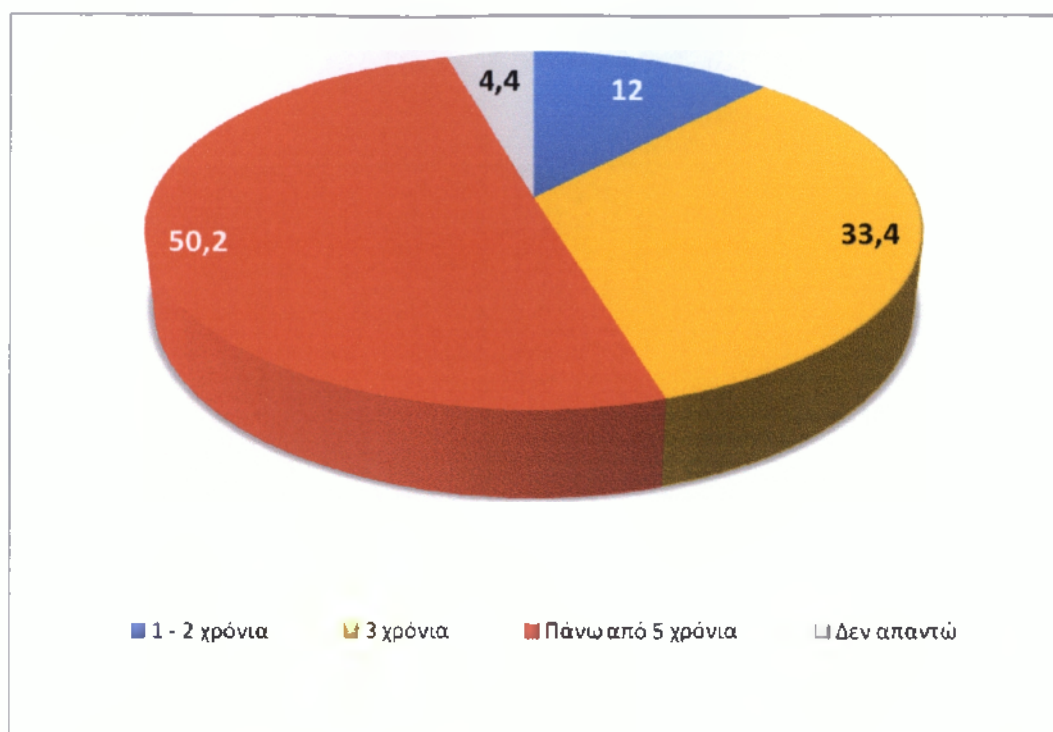

Διάγραμμα 2.2: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 2

Στο διάγραμμα 2.2 παρουσιάζονται οι απαντήσεις των Ελλήνων πολιτών στο ερώτημα αν πιστεύουν ότι η Κυβέρνηση θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την κρίση.

Αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό εκείνων που εκφράζουν ότι η Κυβέρνηση θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την κρίση σε τουλάχιστον τρία χρόνια (41,6%). Τρεις στους δέκα θεωρούν ότι η Κυβέρνηση δεν θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την κρίση.

4.2.3 Πόσο χρονικό διάστημα κατά την άποψή σας θα διαρκέσει η οικονομική κρίση στη χώρα μας (Ερωτ. 3)

Διάγραμμα 2.3: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 3

Η οικονομική κρίση στη χώρα μας τώρα έχει αρχίσει. Το δημόσιο χρέος είναι πραγματικά πάρα πολύ μεγάλο, και είναι δύσκολο να το κατανοήσουν οι πολίτες. Τα τελευταία χρόνια οι Έλληνες θεωρούν ότι ο πλούτος τους είναι ένας συνεχής φυσικός νόμος, που όμως δεν στηρίζεται στην παραγωγική δομή και στην εργασία. Είναι γεγονός ότι είναι πολύ δύσκολη η πρόβλεψη για το πόσο χρονικό διάστημα θα διαρκέσει η οικονομική κρίση στη χώρα μας.

Η πρόβλεψη των ερωτηθέντων πολιτών είναι ότι η οικονομική κρίση θα διαρκέσει πάνω από μία πενταετία. Αυτό προβλέπουν, σε ποσοστό 50,2% οι ερωτηθέντες.

Επίσης, αρκετοί Έλληνες ερωτηθέντες προβλέπουν σε υψηλό ποσοστό 33,4% ότι η οικονομική κρίση θα διαρκέσει τρία χρόνια.

4.2.4 Συμφωνείτε ότι κάποιοι πολιτικοί θα πρέπει να απολογηθούν και να τιμωρηθούν για την οικονομική ζημιά που προξένησαν στη χώρα μας (Ερωτ. 4)

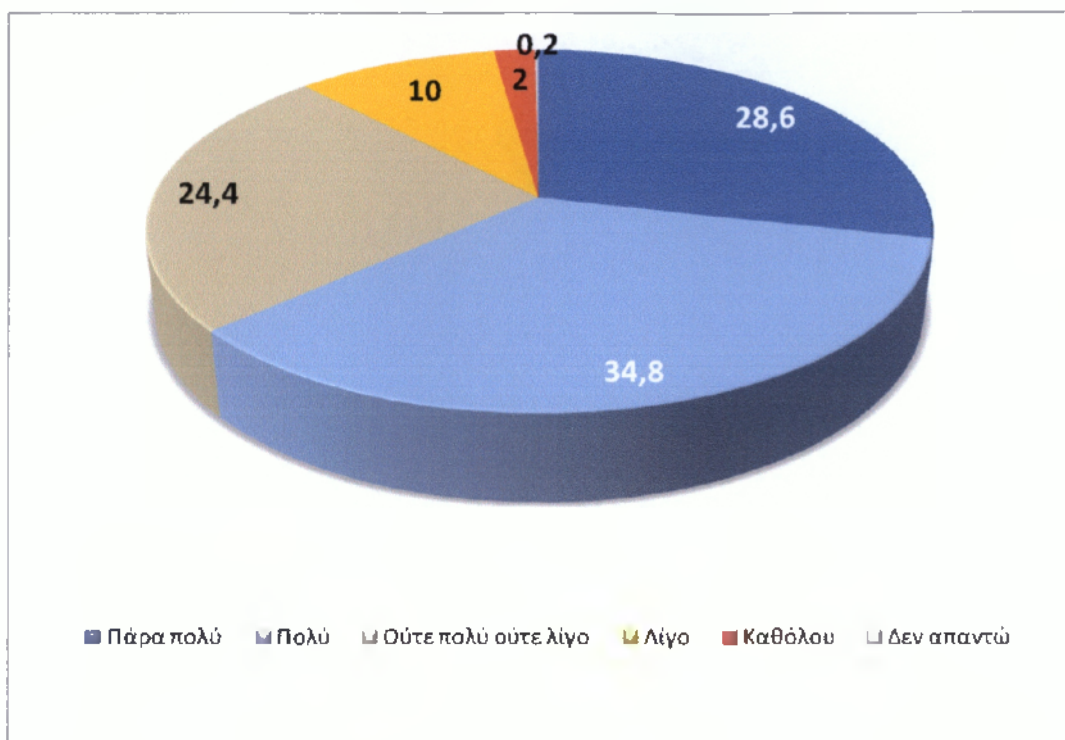
Διάγραμμα 2.4: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 4

Ποιοι ευθύνονται για την οικονομική κρίση, ποιοι ευθύνονται για το ότι τα δημόσια αγαθά στη χώρα μας κοστίζουν πολλαπλάσια από τα αντίστοιχα άλλων χωρών, οι δρόμοι, τα δημόσια έργα, τα υλικά των νοσοκομείων.

Ποσοστό 53,6% των ερωτηθέντων θεωρούν ότι οι κακοί χειρισμοί των Ελληνικών Κυβερνήσεων προκάλεσαν την οικονομική κρίση στη χώρα μας. Ποιοι έχουν την ευθύνη για το οικονομικό αδιέξοδο, ποιός πρέπει να πληρώσει το λογαριασμό.

Απαντώντας στο ερώτημα αν πρέπει κάποιοι πολιτικοί να απολογηθούν και να τιμωρηθούν για την οικονομική ζημιά, οι Έλληνες ερωτηθέντες σε ποσοστό 90% εκφράζουν την άποψη ότι πρέπει απολογηθούν και να τιμωρηθούν.

4.2.5 Η οικονομική κρίση έχει αλλάξει τον τρόπο ζωής σας (Ερωτ. 5)

Διάγραμμα 2.5: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 5

Κάθε οικονομική κρίση οδηγεί σε αλλαγές στον τρόπο ζωής των πολιτών.

Μερικές φορές αυτές οι αλλαγές είναι παροδικές ενώ άλλες φορές είναι μόνιμες. Σημειώνεται αλλαγή του τρόπου ζωής των Ελλήνων πολιτών. Σε ποσοστό 28,6% οι Έλληνες πολίτες εκφράζουν ότι η οικονομική κρίση έχει αλλάξει πάρα πολύ τον τρόπο ζωής τους. Το συνολικό ποσοστό εκείνων που δηλώνουν ότι άλλαξε ο τρόπος ζωής τους λόγω της οικονομικής κρίσης φτάνει στο 63,4% δηλαδή 6 στους 10 (αθροιστικά οι απαντήσεις πάρα πολύ και πολύ μαζί).

4.2.6 Το τελευταίο διάστημα τα χρήματα του μισθού σας επαρκούν για να καλύψετε τις ανάγκες σας (Ερωτ.6)

Διάγραμμα 2.6: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 6

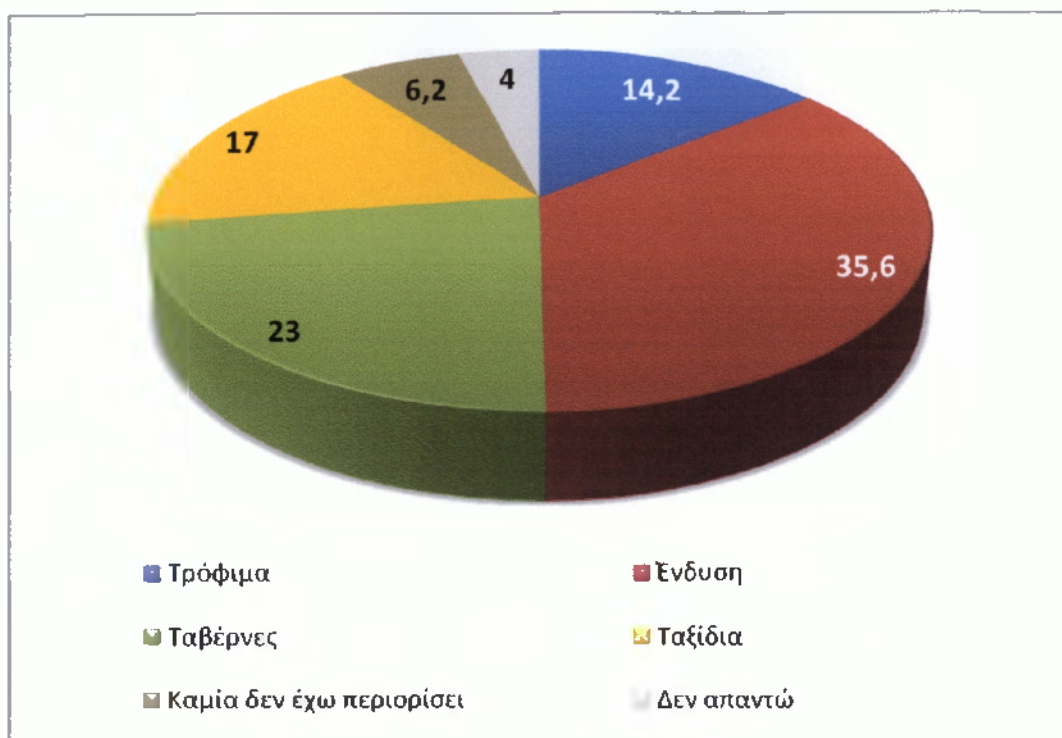
Η σημερινή οικονομική κατάσταση του ελληνικού νοικοκυριού έχει χειροτερέψει. Στην ερώτηση το τελευταίο διάστημα τα χρήματα του μισθού σας επαρκούν για να καλύψετε τις ανάγκες σας, η διαπίστωση είναι ότι περίπου ένας στους δύο δηλώνει ότι δεν επαρκούν τα χρήματα του μισθού τους για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Τρεις στους δέκα δηλώνουν ότι μερικές φορές δεν επαρκούν τα χρήματα του μισθού τους για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Αναλύοντας τα πιο πάνω με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτηθέντων προκύπτει ότι:

- Οι πτυχιούχοι ΑΕΙ 4 στους 10
- Οι πτυχιούχοι Ανωτέρας 5 στους 10
- Οι Μέσης Εκπαίδευσης 8 στους 10
- Με εκπαίδευση δημοτικού 4 στους 10

Το σύνολο αυτών εκφράζει ότι η τωρινή κατάσταση του μισθού τους δεν επαρκεί για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

4.2.7 Ποιες δαπάνες έχετε περιορίσει λόγω της οικονομικής κρίσης (Ερωτ. 7)

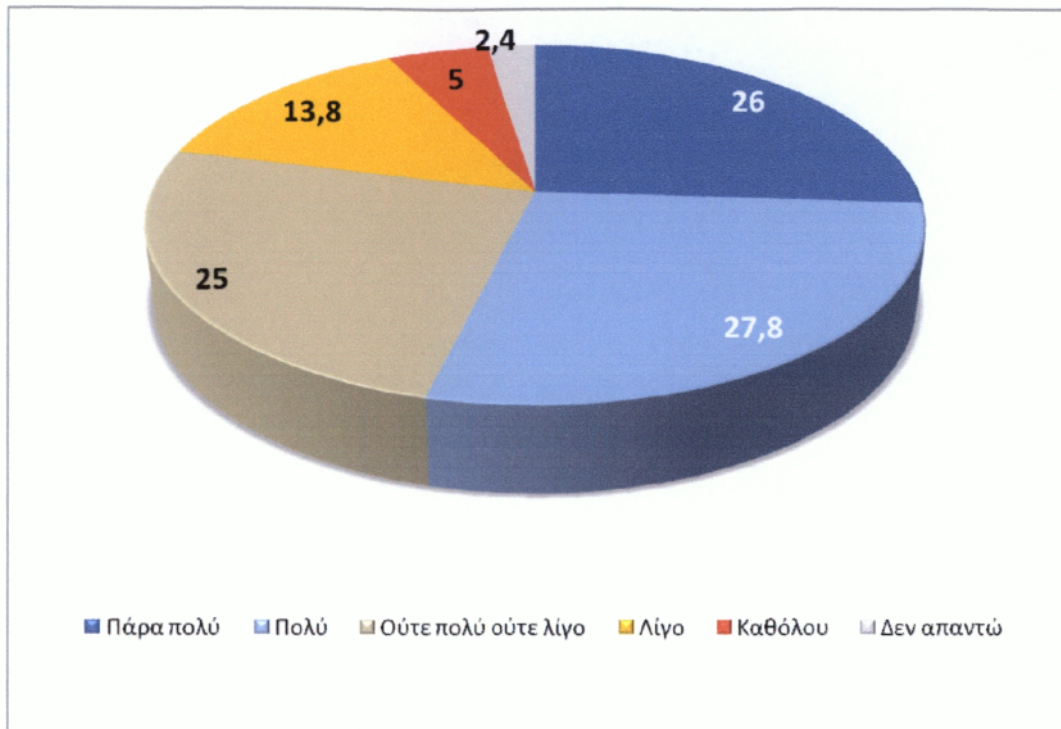

Διάγραμμα 2.7: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 7

Η οικονομική κρίση περιορίζει σημαντικά τις δαπάνες των ελληνικών νοικοκυριών. Η οικονομική κρίση τυπικά οδηγεί στη μείωση των δαπανών για εστιατόρια, ταβέρνες, ταξίδια, ένδυση και τρόφιμα. Το 14,2% των Ελλήνων ερωτηθέντων απάντησε ότι περιορίσε τις δαπάνες του για τρόφιμα. Το ποσοστό αυξάνεται για αυτούς που το εκπαιδευτικό τους επίπεδο είναι λυκείου και δημοτικού. Τρεις στους δέκα αυτής της κατηγορίας έχουν περιορίσει τις δαπάνες τους για τρόφιμα.

Το 35,6% περιορίσε τις δαπάνες του για ένδυση και το 23% για δαπάνες σε εστιατόρια και ταβέρνες. Καταναλωτές με συνεχώς μειούμενα εισοδήματα θα επηρεάσουν ασφαλώς τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών.

4.2.8 Αισθάνεστε να έχει επηρεαστεί η αισιοδοξία για το μέλλον σας λόγω της οικονομικής κρίσης (Ερωτ. 8)

Διάγραμμα 2.8: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 8

Οι κοινωνιολόγοι, οι ψυχολόγοι θεωρούν ότι η ύπαρξη αισιοδοξίας - δηλαδή η θετική διάθεση για το μέλλον - δημιουργεί καλές φυσικές και ψυχολογικές καταστάσεις στους ανθρώπους. Η αισιοδοξία αποτελεί τη ρίζα πολλών οικονομικών φαινομένων. Η αισιοδοξία είναι στοιχείο και των αποφάσεων.

Η σημερινή οικονομική κρίση δικαιολογεί την έντονη απαισιοδοξία που εκφράζει ένας στους δύο Έλληνες (αθροιστικά οι απαντήσεις πάρα πολύ και πολύ μαζί). Μόλις το 5% των ερωτηθέντων αναφέρει ότι δεν έχει επηρεασθεί η αισιοδοξία του για το μέλλον από την οικονομική κρίση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

5.1 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις

Η εταιρεία Hewitt Associates πραγματοποίησε τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2009 μια έρευνα για τις πρακτικές μείωσης κόστους των ελληνικών επιχειρήσεων και τις επιπτώσεις αυτών στο ανθρώπινο δυναμικό. Η Hewitt Associates είναι μια πολυεθνική εταιρεία που δραστηριοποιείται στον χώρο της συμβουλευτικής σε θέματα διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού και εξωτερικής ανάθεσης εργασιών εδώ και πάνω από 65 χρόνια. Η έρευνα διεξήχθη ανάμεσα σε στελέχη HR 66 μεγάλων ελληνικών εταιριών που κάλυψαν σε μεγάλο βαθμό τους περισσότερους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Σκοπός της ήταν να κατανοήσουν καλύτερα τα στελέχη HR τις αποφάσεις που παίρνουν οι ελληνικές επιχειρήσεις για να μειώσουν το κόστος λειτουργίας τους σε αυτήν την κρίσιμη οικονομικά περίοδο, ποια είναι η διαδικασία λήψης αυτών των αποφάσεων και ποια η επίδρασή τους στην δέσμευση και το ηθικό των υπαλλήλων τους.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις εφάρμοσαν το 2009 ένα ευρύ φάσμα μέτρων μείωσης κόστους και αναμένουν ότι θα συνεχιστεί η εφαρμογή τους και το 2010 αν και σε μικρότερο βαθμό. Πιο συγκεκριμένα, οι κυρίαρχες πρακτικές του 2009, που φαίνεται ότι θα επικρατήσουν και το 2010, είναι το «πάγωμα»/μείωση των προσλήψεων, ο περιορισμός των ταξιδιών, η αναδιάρθρωση της επιχείρησης, η μείωση της εκπαίδευσης ή/και της ανάπτυξης του προσωπικού και το «πάγωμα» των μισθών. Επίσης, τα πιο επώδυνα μέτρα των απολύσεων και της μείωσης/κατάργησης των bonuses δεν προβλέπεται να εφαρμοστούν το 2010 στον ίδιο βαθμό με το 2009 και, τέλος, περισσότερες επιχειρήσεις εξετάζουν το ενδεχόμενο να αναθέσουν εξωτερικά κάποιες εργασίες τους το 2010.

Πιο συγκεκριμένα, το 2009 οι πρακτικές μείωσης κόστους περιλάμβαναν: «πάγωμα»/μείωση προσλήψεων κατά 77%, περιορισμός των ταξιδιών κατά 58%, αναδιάρθρωση του οργανισμού κατά 56%, μείωση της εκπαίδευσης ή/και της ανάπτυξης των εργαζομένων κατά 42%, «πάγωμα» μισθών κατά 42%, μείωση

προσωπικού κατά 39%, μείωση ή κατάργηση ετήσιων bonuses κατά 37% και βελτίωση επιχειρησιακών διαδικασιών και τεχνολογιών κατά 35%.

Σημαντικό είναι ότι για το 2010 υπήρχε η πεποίθηση ότι θα εφαρμοστούν οι ίδιες πρακτικές, αν και σε μικρότερο ίσως βαθμό. Συγκεκριμένα, προβλέφθηκε ότι θα υπάρξει μείωση ή «πάγωμα» προσλήψεων κατά 51%, οργανωσιακή αναδιάρθρωση κατά 46%, περιορισμός των ταξιδιών κατά 44%, «πάγωμα» μισθών κατά 35%, μείωση της εκπαίδευσης των εργαζομένων κατά 35% και εξωτερική ανάθεση κάποιων εργασιών σε ποσοστό 32%.

Όσον αφορά τα κριτήρια των επιχειρήσεων για το ποιες μέθοδοι θα εφαρμοστούν, προτεραιότητα των επιχειρήσεων ήταν η εξισορρόπηση των μακροπρόθεσμων με των βραχυπρόθεσμων επιπτώσεων των μεθόδων αυτών στην επιχειρησιακή στρατηγική. Στην πράξη, ωστόσο, για το 2010 η έρευνα έδειξε ότι οι επιχειρήσεις δεν δίνουν την βαρύτητα που αρμόζει στα πρωταρχικά ρίσκα των πρακτικών μείωσης κόστους σχετικά με το χαμηλό ηθικό των εργαζομένων και την μικρή τους δέσμευση προς την εταιρία τα οποία εμφανίστηκαν στο 36% των επιχειρήσεων και τον υψηλό βαθμό εθελοντικής αποχώρησης από την εταιρία το οποίο βίωσε το 24% των επιχειρήσεων.

Σχετικά με την επίδραση των μεθόδων που εφαρμόστηκαν στη δέσμευση και το ηθικό των εργαζομένων, η έρευνα έδειξε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά μειώθηκαν στο 51% των εταιριών που συμμετείχαν. Οι κύριοι παράγοντες που ευθύνονται για την μείωση είναι το «πάγωμα» των μισθών και οι μειώσεις στα bonuses, οι απολύσεις και η έλλειψη ανοιχτής επικοινωνίας. Το ένα τρίτο περίπου των συμμετεχόντων ανέφεραν κάποιους άλλους παράγοντες, όπως η διάλυση του ψυχολογικού συμβολαίου, οι γρήγορες αποφάσεις σε συνδυασμό με την έλλειψη μιας ανάλυσης κόστους-οφέλους, η χαμένη πίστη και αφοσίωση των εργαζομένων και το μειωμένο εργασιακό ωράριο.

Η χαμηλή δέσμευση των υπαλλήλων και η πτώση στο ηθικό τους, δεν βοηθά τις επιχειρήσεις να κρατήσουν τα «ταλέντα» τους, γεγονός που μπορεί να υπονομεύσει την ικανότητα των επιχειρήσεων να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αγοράς μακροπρόθεσμα όταν η οικονομία ανακάμψει. Αν και ήταν και είναι υπαρκτός ο κίνδυνος να χαθεί ένας σημαντικός παράγοντας του συγκριτικού τους πλεονεκτήματος, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων δεν λαμβάνουν επαρκή μέτρα για να κρατήσουν τους ξεχωριστούς υπαλλήλους τους.

Το 93% των εταιριών αναγνωρίζουν αυτούς τους εργαζόμενους και εφαρμόζουν ενέργειες για να τους κρατήσουν, κάτι που θεωρείται υψίστης σημασίας για το 71% των συμμετεχόντων. Το 38% απάντησε ότι εφαρμόζουν διάφορες πρακτικές αναγνώρισης των «ταλέντων» τους και το 35% ότι επαφίενται στην κρίση των διευθυντικών στελεχών να παρέμβουν για να κρατήσουν έναν εργαζόμενο εξαιρετικής επίδοσης, απόδοσης, και αποτελεσματικότητας.

Από την άλλη πλευρά, σχεδόν οι μισές επιχειρήσεις (47%) δηλώνουν ότι δεν κάνουν κάτι συγκεκριμένο αναφορικά με τους ξεχωριστούς υπαλλήλους τους, με το 29% να το θεωρεί την πρακτική αυτή ελάσσονος σημασίας.

Συνοπτικά, τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την στρατηγική των ελληνικών επιχειρήσεων και τις πρακτικές για την διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού που ακολουθούνται. Τα κυριότερα μέτρα που εφαρμόστηκαν το 2009 και αναμένεται να εφαρμοστούν και το 2010 είναι το «πάγωμα» των μισθών και των προσλήψεων, ο περιορισμός των επαγγελματικών ταξιδιών, οι μειώσεις τόσο του προσωπικού όσο και των bonuses των στελεχών και η μείωση των εξόδων εκπαίδευσης του προσωπικού. Σε μια προσπάθεια να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές συνέπειες των παραπάνω μέτρων, τα στελέχη HR προσπαθούν να βρουν την χρυσή τομή ανάμεσα στους μακροπρόθεσμους και τους βραχυπρόθεσμους κινδύνους που ελλοχεύουν. Ωστόσο, το 50% των συμμετεχόντων διαπίστωσε πτώση στην δέσμευση των εργαζομένων εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο επικοινωνήθηκε η προσπάθεια για μείωση του κόστους και το ένα τρίτο αυτών θεωρούν ότι τα «ταλέντα» τους είναι πιθανόν να φύγουν εθελοντικά από την επιχείρηση όταν η αγορά ανακάμψει. Το 2010 οι εταιρίες δείχνουν να στρέφονται προς την επικοινωνία με έμφαση στην πορεία της επιχείρησης, την απόδοση της και τα μελλοντικά πλάνα. Επιπροσθέτως, σκοπεύουν να επενδύσουν στην ανάπτυξη ικανοτήτων διαχείρισης και ηγεσίας και πλάνου καριέρας των ξεχωριστών υπαλλήλων τους.

Για την κατανόηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης διεξήχθη μία έρευνα στην οποία συμμετείχαν ελληνικές επιχειρήσεις που είχαν την έδρα της παραγωγικής του διαδικασίας σε οποιαδήποτε περιοχή της χώρας και όχι απαραίτητα στα δύο μεγάλα αστικά κέντρα. Η μέθοδος δειγματοληψίας που χρησιμοποιήθηκε ήταν η τυχαία δειγματοληψία, διότι διαθέτει τα σπουδαία στατιστικά πλεονεκτήματα της ανεξαρτησίας και της ίσης πιθανότητας που βοηθούν στη στατιστική διαχείριση

των αποτελεσμάτων της δειγματοληψίας. Πιο συγκεκριμένα, τα πλεονεκτήματα της τυχαίας δειγματοληψίας είναι:

1. **Ο αποκλεισμός της μεροληψίας.** Παρότι η τυχαία δειγματοληψία δεν εξασφαλίζει ότι ένα δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό, αποκλείει το ενδεχόμενο μεροληψίας στην επιλογή.
2. **Ο καθορισμός της εμπιστοσύνης.** Η τυχαία δειγματοληψία παρέχει μια στατιστική βάση για τον καθορισμό της εμπιστοσύνης που συνδέεται με συγκεκριμένη συμπερασματολογία. Αυτό δεν μπορεί να συμβεί αν τα στοιχεία του δείγματος επιλέγονται με οποιοδήποτε άλλο τρόπο.
3. **Ο έλεγχος του δειγματικού λάθους.** Η μεθοδολογία αυτή επιτρέπει τον έλεγχο του δειγματικού λάθους με αντίστοιχο έλεγχο του μεγέθους του δείγματος. Παρέχει, επομένως, τη δυνατότητα καθορισμού του δειγματικού λάθους σε επιθυμητό επίπεδο (Παναρέτου & Ξεκαλάκη, 2003).

Για την καλύτερη κατανόηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις παραθέτω μία έρευνα από διπλωματική εργασία σπουδάστριας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Σε ό,τι αφορά το είδος των ερωτήσεων που συμπεριλήφθηκαν στο ερωτηματολόγιο, αυτές ήταν δημογραφικές, γνώμης και γνώσεων και ερωτήσεις που αφορούσαν το θέμα της έρευνας. Οι ερωτήσεις 1-6 ήταν οι δημογραφικές και ζητούσαν πληροφορίες σχετικά με την οικονομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων και τους εργαζομένους τους με στόχο να διαμορφωθεί μια εικόνα για αυτές. Το δεύτερο σκέλος της 10 και η ερώτηση 11 ήταν γνώμης με σκοπό να δούμε την πεποίθηση των ερωτώμενων για την επάρκεια των μέτρων μείωσης κόστους, αλλά και τις προβλέψεις τους για μελλοντικές παρόμοιες κινήσεις. Οι ερωτήσεις 5-9 και το πρώτο σκέλος της 10 αναφέρονταν σε χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών εταιριών που σχετίζονταν απόλυτα με την έρευνα, δηλαδή για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν λόγω της κρίσης και τα μέτρα μείωσης του κόστους εργασίας που έχουν εφαρμόσει.

Σχετικά με τη μορφή των ερωτήσεων, με εξαίρεση το δεύτερο σκέλος της 10 που ήταν ανοικτού τύπου και οι ερωτώμενοι μπορούσαν να απαντήσουν ελεύθερα και απεριόριστα γύρω από το θέμα που έθιγε η ερώτηση, αυτές ήταν κλειστές ή καθορισμένες. Σε αυτόν τον τύπο ερωτήσεων μόνο ένας προκαθορισμένος αριθμός εναλλακτικών απαντήσεων παρουσιάζεται στον απογραφόμενο και τον αναγκάζει να επιλέξει μεταξύ δύο ή περισσότερων.

Σημαντικό μειονέκτημα αυτού του τύπου ερωτήσεων είναι ότι ο μελετητής θυσιάζει ένα σημαντικό μέρος από την ένταση και έκταση της γνώσης, της διάθεσης και της συμπεριφοράς των ερωτώμενων. Από την άλλη πλευρά, είναι εύκολες στη χρήση τους στη εργασιακή πεδία, γιατί είναι κωδικοποιημένες εκ των προτέρων, με αποτέλεσμα να είναι εξίσου εύκολη και η επεξεργασία τους στο στάδιο της ανάλυσης και αυτό εξηγεί την σχεδόν αποκλειστική χρήση τους.

Στο ερωτηματολόγιο έχουν συμπεριληφθεί και ερωτήσεις «φίλτρα», οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για να διαπιστωθεί αν μια επιχείρηση ανήκει στην κατηγορία των επιχειρήσεων στις οποίες απευθύνεται η ερώτηση. Αν κάτι τέτοιο δεν ισχύει, ο ερωτώμενος πρέπει να προχωρήσει παρακάτω απαντώντας αυστηρά στις ερωτήσεις που έχουν σχέση με την εταιρία στην οποία εργάζεται. Αυτού του τύπου είναι οι ερωτήσεις 8 και 9.

Τέλος, έγινε μεγάλη προσπάθεια το ερωτηματολόγιο να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα που θα οδηγούσε σε μια εποικοδομητική ανταλλαγή ερωτήσεων και απαντήσεων. Για τον λόγο αυτό, δόθηκε έμφαση στο να είναι οι ερωτήσεις διατυπωμένες σωστά, να είναι πλήρεις, σαφείς, ακριβείς και χρονικά προσδιορισμένες.

5.2 Παρουσίαση Ερωτηματολογίου

1. Η επιχείρηση έχει την έδρα της παραγωγικής της διαδικασίας σε:
 - a) Θεσσαλονίκη
 - b) Αθήνα
 - c) Άλλη επαρχιακή πόλη (Αναφέρατε: _____)

Η ερώτηση αυτή είναι δημογραφική και αφορά τον τόπο που δραστηριοποιείται η επιχείρηση. Στόχος είναι μέσα από αυτή την ερώτηση να φανεί αφενός που εστιάζει χωροταξικά η έρευνα και αφετέρου να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα σε συνδυασμό με άλλες ερωτήσεις σε ότι αφορά τις επιχειρήσεις της επαρχίας και της Αθήνας.

2. Πόσα χρόνια δραστηριοποιείται η επιχείρηση;
 - a) Έως 10
 - b) Από 11 έως 20

- c) Από 21 έως 30
- d) Πάνω από 30 χρόνια

Και η δεύτερη ερώτηση του ερωτηματολογίου είναι μια δημογραφική ερώτηση που μας ενημερώνει για τον χρόνο λειτουργίας κάθε συμμετέχουσας επιχείρησης. Σκοπός της είναι να βοηθήσει την ανάλυση μας όταν θα συνδυαστεί με τις υπόλοιπες ερωτήσεις και να αποδώσει στις επιχειρήσεις συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και πρακτικές βάσει των χρόνων λειτουργίας της.

3. Η επιχείρηση απαρτίζεται από:

- a) Λιγότερους από 10 υπαλλήλους
- b) 10-49 υπαλλήλους
- c) 50-249 υπαλλήλους
- d) Περισσότερους από 250 υπαλλήλους

Η τρίτη ερώτηση μας ενημερώνει για τους υπαλλήλους κάθε επιχείρησης και κατ' επέκταση για το μέγεθος της. Σύμφωνα με τα τρέχοντα ευρωπαϊκά πρότυπα, μια επιχείρηση θεωρείται πολύ μικρή όταν απασχολεί λιγότερους από 10 υπαλλήλους, μικρή όταν απασχολεί από 10 έως 49 υπαλλήλους, μεσαία από 50 έως 249 υπαλλήλους και μεγάλη όταν σε αυτή εργάζονται περισσότεροι από 250 υπαλλήλοι. Σε συνδυασμό πάντα με άλλες ερωτήσεις, στόχος αυτής της ερώτησης είναι να δούμε ποιες επιχειρήσεις πλήγηκαν περισσότερο από την κρίση και τι μέτρα εφάρμοσαν ανάλογα με το μέγεθος τους.

4. Η πλειοψηφία των ατόμων που εργάζονται στην επιχείρηση είναι ηλικίας:
- a. Από 23 έως 33
 - b. Από 34 έως 44
 - c. Από 45 έως 55
 - d. Από 56 και πάνω

Η πέμπτη και τελευταία δημογραφική ερώτηση της έρευνας έχει σκοπό να μας ενημερώσει για το εύρος των ηλικιών των εργαζομένων που απασχολούνται στις συμμετέχουσες επιχειρήσεις. Η πληροφορία αυτή θα μας βοηθήσει να δούμε ποιοι είναι οι κύριοι αποδέκτες των μέτρων που εφάρμοσαν οι επιχειρήσεις και ποια «γενιά» έχει πληγεί περισσότερο από την τρέχουσα οικονομική κρίση.

5. Πόσο έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση τον κλάδο στον οποίο ανήκει η επιχείρηση;

- a. Καθόλου
- b. Λίγο
- c. Μέτρια
- d. Αρκετά
- e. Πολύ

Στο σημείο αυτό ξεκινά ουσιαστικά η έρευνα αφού εδώ γίνονται οι ερωτήσεις που αφορούν άμεσα την οικονομική κρίση και τις εφαρμοσμένες πρακτικές για μείωση κόστους. Η πέμπτη ερώτηση έχει στόχο να μας δώσει μια γενικότερη εικόνα της οικονομίας αυτή τη στιγμή και την κατάσταση που επικρατεί στους κλάδους δραστηριότητας των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα.

6. Ποια προβλήματα αντιμετωπίζει η επιχείρησή εξαιτίας της κρίσης;

- a. Μείωση πωλήσεων
- b. Μείωση πιστωτικής επέκτασης (Δυσκολία πρόσβασης σε τραπεζικό δανεισμό)
- c. Καθυστέρηση επιστροφής Φ.Π.Α.
- d. Καθυστέρηση παροχής επιχορηγήσεων
- e. Άλλο (Αναφέρατε: _____)

Η ερώτηση 6 εστιάζει σε συγκεκριμένα προβλήματα που πιθανόν να αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις εξαιτίας της κρίσης. Αναφέρονται τα κυριότερα προβλήματα που συνήθως παρουσιάζονται σε παρόμοιες δυσχερείς οικονομικές εποχές, ενώ οι συμμετέχοντες έχουν την δυνατότητα να αναφέρουν και κάποιο άλλο πρόβλημα που προέκυψε και δεν προβλέπει η συγκεκριμένη ερώτηση. Στόχος είναι να εξάγουμε συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο έχει επιδράσει η κρίση στις ελληνικές επιχειρήσεις και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε πιο σωστά τους λόγους που οδηγούνται σε πρακτικές μείωσης κόστους.

Στην ερώτηση αυτή οι συμμετέχοντες είχαν την δυνατότητα να επιλέξουν περισσότερες των μία απαντήσεων, αφού είναι πιθανό μια επιχείρηση να αντιμετωπίζει περισσότερα του ενός από τα παραπάνω προβλήματα. Για τον λόγο αυτό, το ποσοστιαίο άθροισμα των επιλογών αυτών ξεπερνά το 100%.

7. Με ποιες πρακτικές αντιμετωπίστηκαν τα παραπάνω προβλήματα;
- a. Μείωση κόστους παραγωγής
 - b. Μείωση κόστους εργασίας
 - c. Μείωση λειτουργικών εξόδων (ενοίκια και λοιποί λογαριασμοί)
 - d. Μείωση δαπανών διαφήμισης
 - e. Άλλο (Αναφέρατε: _____)

Εφόσον έχουν γνωστοποιηθεί τα όποια προβλήματα έχουν προκύψει στις επιχειρήσεις εξαιτίας της κρίσης, η αμέσως επόμενη ερώτηση δείχνει τους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίστηκαν αυτά. Ο λόγος που επιλέχθηκε αυτή η ερώτηση είναι για να μας ενημερώσει για το ποιο κόστος θεωρούν οι επιχειρήσεις το μεγαλύτερο και λιγότερο επιβαρυντικό για τη συνέχεια της ομαλής λειτουργίας τους όταν αυτό μειωθεί. Και σε αυτή την ερώτηση οι συμμετέχοντες μπορούσαν να επιλέξουν περισσότερες των μία απαντήσεων, οπότε και πάλι το άθροισμα των ποσοστών των απαντήσεων ξεπερνά το 100%.

8. Αν επιλέχθηκε η μείωση του κόστους εργασίας, ποια μέτρα εφαρμόστηκαν;
- a. Μείωση προσωπικού
 - b. «Πάγωμα» μισθών και αυξήσεων
 - c. «Πάγωμα» προσλήψεων
 - d. Εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας
 - e. Άλλο (Αναφέρατε: _____)

Η όγδοη ερώτηση είναι εξαρτώμενη από την προηγούμενη, αφού έχει απαντηθεί μόνο από τις επιχειρήσεις που προχώρησαν σε μείωση του εργασιακού κόστους. Όπως και στις δύο προηγούμενες, οι συμμετέχοντες μπορούσαν να επιλέξουν πάνω από μία από τις δυνατές απαντήσεις. Στόχος αυτής της ερώτησης είναι να μας ενημερώσει για την πιο συνήθη πρακτική περιστολής του κόστους εργασίας και ποιες επιπτώσεις έχουν τα μέτρα που εφαρμόστηκαν στο ανθρώπινο δυναμικό.

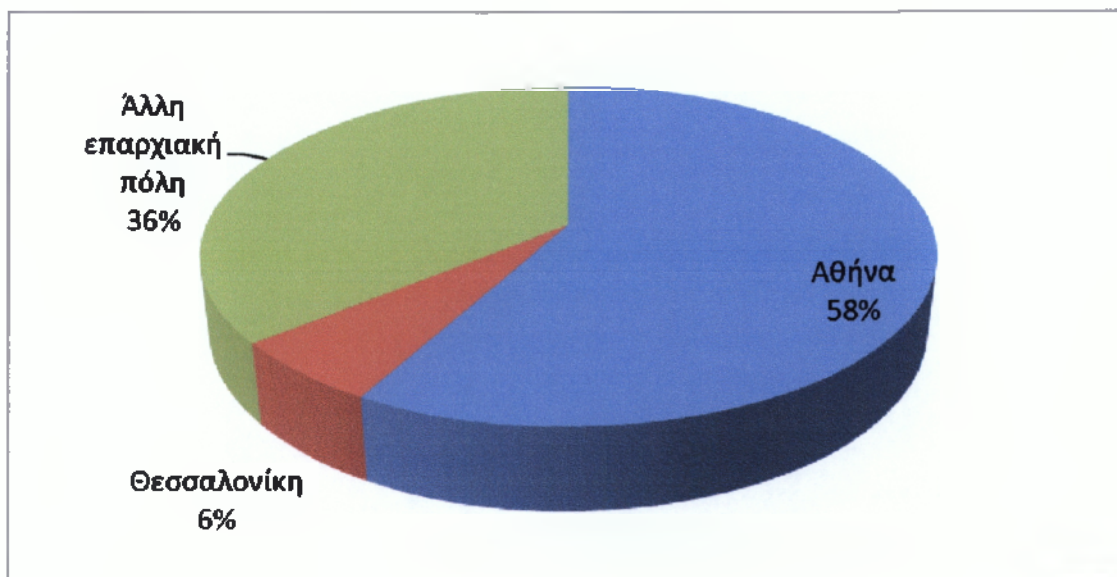
- c. Ίσως
- d. Αρκετά πιθανό
- e. Πολύ πιθανό

Η τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου επιλέχθηκε με σκοπό να δούμε την στάση των συμμετεχόντων απέναντι στην οικονομική αβεβαιότητα στη χώρα μας αυτή την εποχή. Επιπροσθέτως, και αυτή η ερώτηση θα μας δείξει την επάρκεια ή την ανεπάρκεια των μέτρων που ελήφθησαν, αφού η ανάγκη για περαιτέρω μείωση κόστους είναι δείγμα επιδείνωσης της υπάρχουσας κατάστασης.

5.3 ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στη παρακάτω ενότητα περιγράφονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας. Τα ποσοστά κάθε απάντησης αφού παρουσιαστούν διαγραμματικά, στη συνέχεια αναλύονται βάσει του θέματος κάθε ερώτησης και του σκοπού για τον οποίο επιλέχθηκαν. Με αυτό τον τρόπο δίνεται μια αρκετά σαφής εικόνα για την κατάσταση των ελληνικών επιχειρήσεων αυτή τη στιγμή, αλλά και για την αγορά εργασίας και το πώς έχει επηρεαστεί το ανθρώπινο δυναμικό της χώρας μας από τις αλλαγές που έχει επιφέρει η οικονομική κρίση στην κοινωνία.

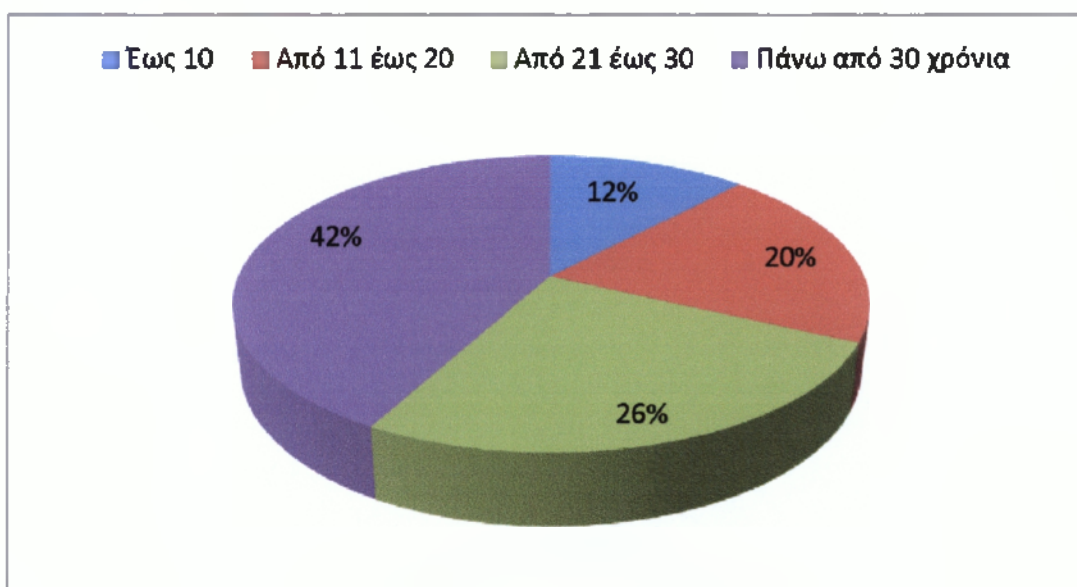
Έδρα παραγωγικής διαδικασίας της επιχείρησης (Ερωτ. 1)

Διάγραμμα 5.1: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 1

Η πλειοψηφία των εταιριών που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν την έδρα τους στην Αθήνα, γεγονός το οποίο δεν αποτελεί έκπληξη καθώς στην πρωτεύουσα της χώρας είναι συγκεντρωμένη η κύρια παραγωγική δραστηριότητα της χώρας. Στη Θεσσαλονίκη δραστηριοποιείται το 6% των ερωτηθέντων και σε κάποια άλλη επαρχιακή πόλη εκτός των δύο μεγάλων αστικών κέντρων το εναπομένον 36%. Ενδεικτικά αναφέρω ότι κάποιες από αυτές τις πόλεις είναι η Αλεξανδρούπολη, το Ηράκλειο Κρήτης, το Λουτράκι, η Καλαμάτα, τα Ιωάννινα, η Πάτρα κ.ο.κ.

Έτη δραστηριότητας της επιχείρησης (Ερωτ. 2)

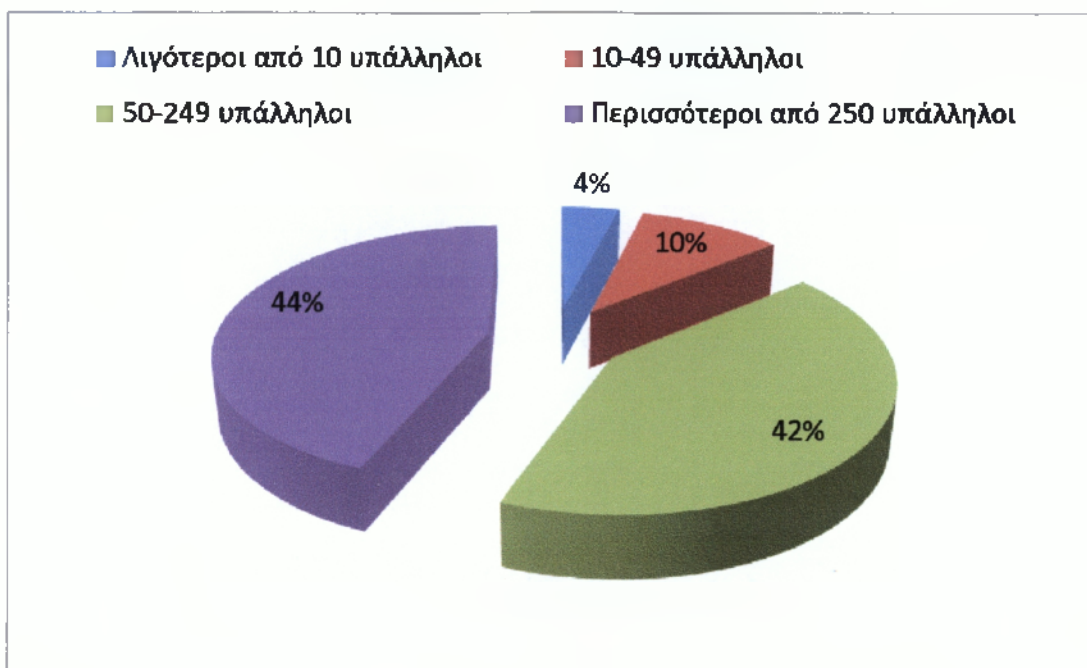

Διάγραμμα 5.2: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 2

Το 42% των επιχειρήσεων λειτουργεί εδώ και πάνω από 30 χρόνια, το 26% από 21 έως 30 χρόνια, το 20% από 11 έως 20 χρόνια και μόνο ένα 12% δραστηριοποιείται τα τελευταία 10 χρόνια. Από τη μία πλευρά, το μεγάλο ποσοστό των οργανισμών που λειτουργούν πάνω από 30 χρόνια είναι θετικό διότι παρατηρούμε μια μακρόχρονη παρουσία πολλών επιχειρήσεων στην οικονομική πραγματικότητα της χώρας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για την καταπολέμηση της ανεργίας που αποτελεί χρόνιο πρόβλημα της Ελλάδας, αλλά είναι ταυτόχρονα και ενθαρρυντικό για τους νέους επιχειρηματίες. Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε ότι μόνο ένα 12% λειτουργεί τα τελευταία 10 χρόνια, γεγονός που καταδεικνύει ότι μόνο 1 στις 10 επιχειρήσεις είναι σχετικά καινούρια από το σύνολο των συμμετεχόντων. Αυτό ίσως να πρέπει να μας προβληματίσει, διότι αποτελεί ένδειξη της αβεβαιότητας

και των ισχών επενδύσεων στην Ελλάδα που αποτελούν τροχοπέδη για την επιχειρηματικότητα στην χώρα μας.

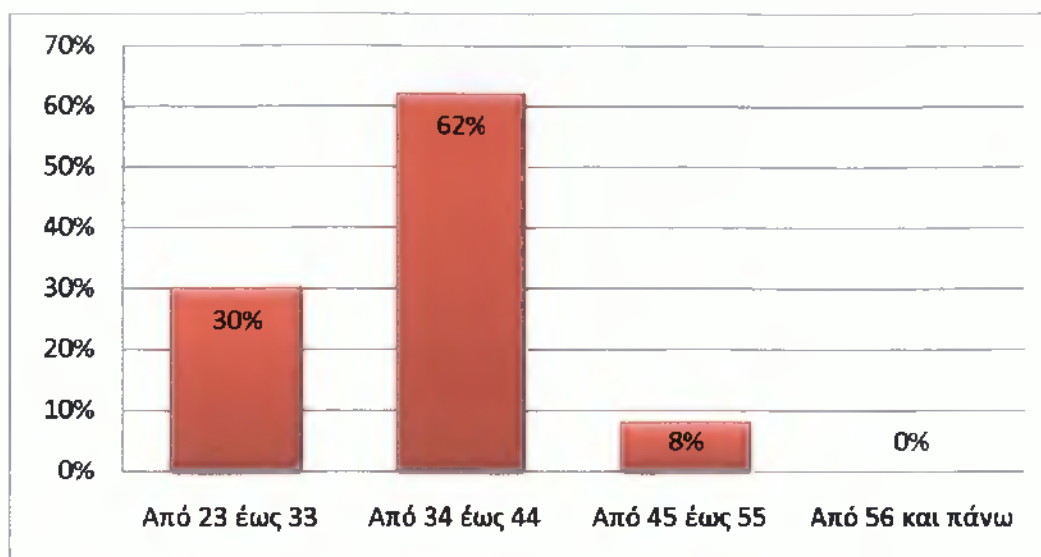
Αριθμός εργαζομένων (Ερωτ. 3)

Διάγραμμα 5.3: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 3

Το 44% των συμμετεχουσών εταιριών απασχολεί περισσότερους από 250 υπαλλήλους, γεγονός που σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα τις κατατάσσει στις μεγάλες επιχειρήσεις. Αμέσως μετά βλέπουμε ότι το 42% που απάντησαν στην έρευνα είναι μεσαίες επιχειρήσεις στις οποίες εργάζονται από 50 έως 249 υπάλληλοι. Αθροιστικά, παρατηρούμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία της τάξεως του 86% είναι μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις και μόνο το υπόλοιπο 14% είναι πολύ μικρές και μικρές. Δεν μπορούμε να πούμε ότι τα ποσοστά αυτά μπορούν να γενικευθούν για το σύνολο των ελληνικών επιχειρήσεων, καθώς είναι γνωστό ότι η ελληνική οικονομία αποτελείται κατά κύριο λόγο από μικρές - οικογενειακές πολλές φορές- και μεσαίες επιχειρήσεις. Η ερμηνεία για τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας είναι ότι απάντησαν ως επί το πλείστον μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις με οργανωμένο τμήμα HR, αφού από τον υπεύθυνο αυτού του τμήματος ζητήθηκε να συμπληρωθεί το ερωτηματολόγιο. Επίσης, τα ποσοστά της έρευνας οφείλονται και σε πρακτικούς λόγους, αφού η πλειοψηφία των πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων δεν διαθέτουν επίσημο ιστότοπο μέσω του οποίου θα μπορούσαμε να μάθουμε την διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου τους και να τους αποστείλουμε το ερωτηματολόγιο.

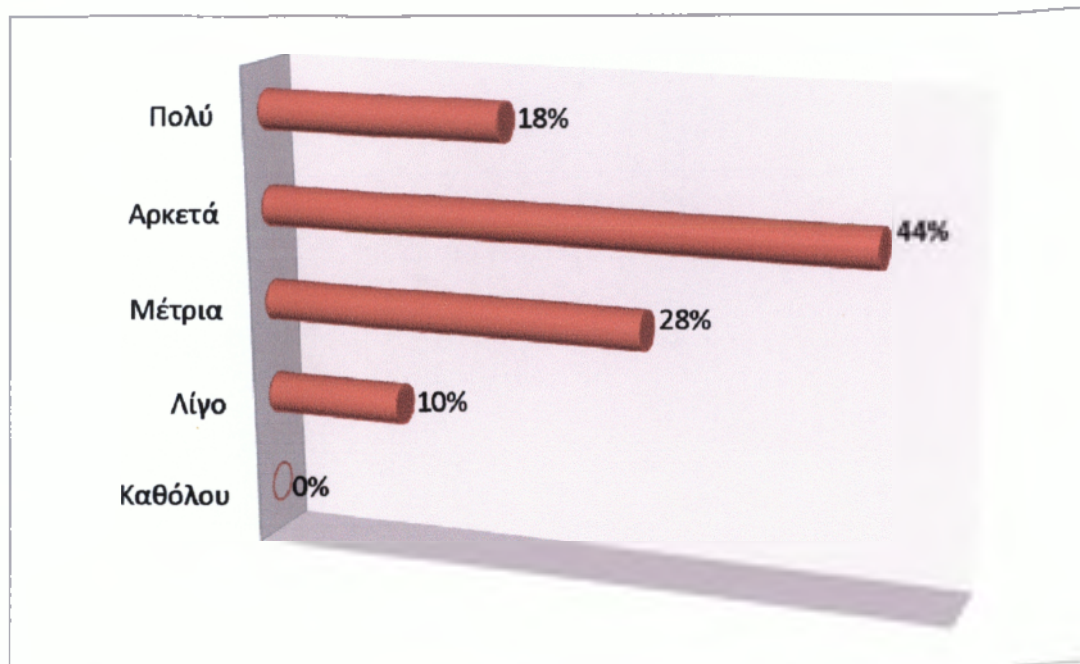
Ηλικία της πλειοψηφίας των ατόμων που εργάζονται στην επιχείρηση (Ερωτ. 4)

Διάγραμμα 5.4: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 4

Το 62% των επιχειρήσεων απασχολεί κατά πλειοψηφία άτομα ηλικίας από 34 έως 44 ετών, με αμέσως επόμενο (30%) την ηλικιακή ομάδα των 23 έως 33. Αν και κάτι τέτοιο θα αποδειχθεί πιο ουσιαστικά αργότερα στην ανάλυση μας με τη συμβολή και άλλων στοιχείων, μπορούμε να πούμε σε αυτό το σημείο ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει με μεγαλύτερη δριμύτητα το πιο δημιουργικό και οικονομικά ενεργό κομμάτι της κοινωνίας μας. Το αρνητικό αυτό αποτέλεσμα διαχέεται σε όλο το φάσμα των κοινωνικών και πολιτικών ζητημάτων της χώρας, δυσχεραίνοντας την ήδη βεβαρυμμένη κατάσταση.

Πόσο έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση τον κλάδο στον οποίο ανήκει η επιχείρηση (Ερωτ. 5)

Διάγραμμα 5.5: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 5

Στο σημείο αυτό ξεκινούν οι ερωτήσεις που αφορούν πιο άμεσα την έρευνα. Παρατηρούμε ότι το 62% των επιχειρήσεων παραδέχονται ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται. Το 28% θεωρεί ότι η κρίση έχει επηρεάσει μέτρια τον κλάδο τους και μόνο 1 στις 10 επιχειρήσεις πιστεύει ότι η δύσκολη οικονομική κατάσταση αυτή την εποχή έχει μικρή επίδραση στον κλάδο της. Τα αποτελέσματα αυτά είναι σε συμφωνία με το κλίμα που επικρατεί αυτήν την εποχή στη χώρα μας, όπου πολλές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν χρηματοοικονομικά προβλήματα που ποικίλλουν από τη μείωση του περιθωρίου κέρδους μέχρι την χρεοκοπία.

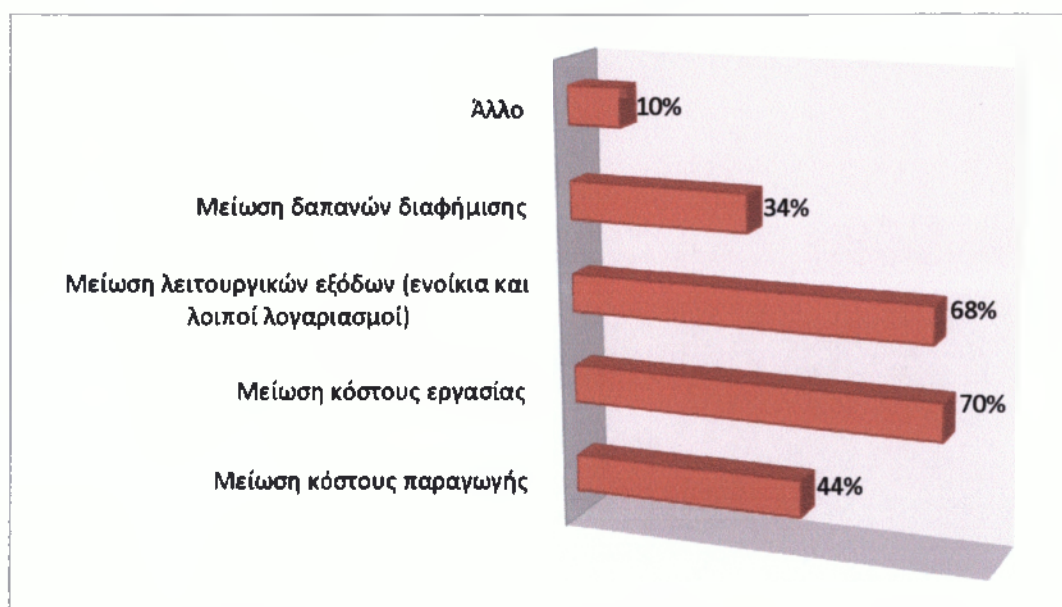
Προβλήματα που αντιμετωπίζει η επιχείρηση εξαιτίας της κρίσης (Ερωτ.6)

Διάγραμμα 5.6: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 6

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις λόγω της δύσκολης οικονομικής κατάστασης είναι με σειρά βαρύτητας: η μείωση των πωλήσεων (72%) είτε αφορούν προϊόν είτε υπηρεσία, η δυσκολία πρόσβασης στον τραπεζικό δανεισμό (24%), άλλα προβλήματα εξειδικευμένα σε κάθε επιχείρηση (22%), η καθυστέρηση παροχής επιχορηγήσεων (10%) και, τέλος, η καθυστέρηση επιστροφής Φ.Π.Α. (2%). Να σημειωθεί εδώ ότι το άθροισμα των άνωθεν αναφερόμενων ποσοστών δεν είναι το 100%, διότι κάθε ερωτώμενος μπορούσε να δώσει παραπάνω από μία απαντήσεις.

Πρακτικές αντιμετώπισης προβλημάτων (Ερωτ. 7)

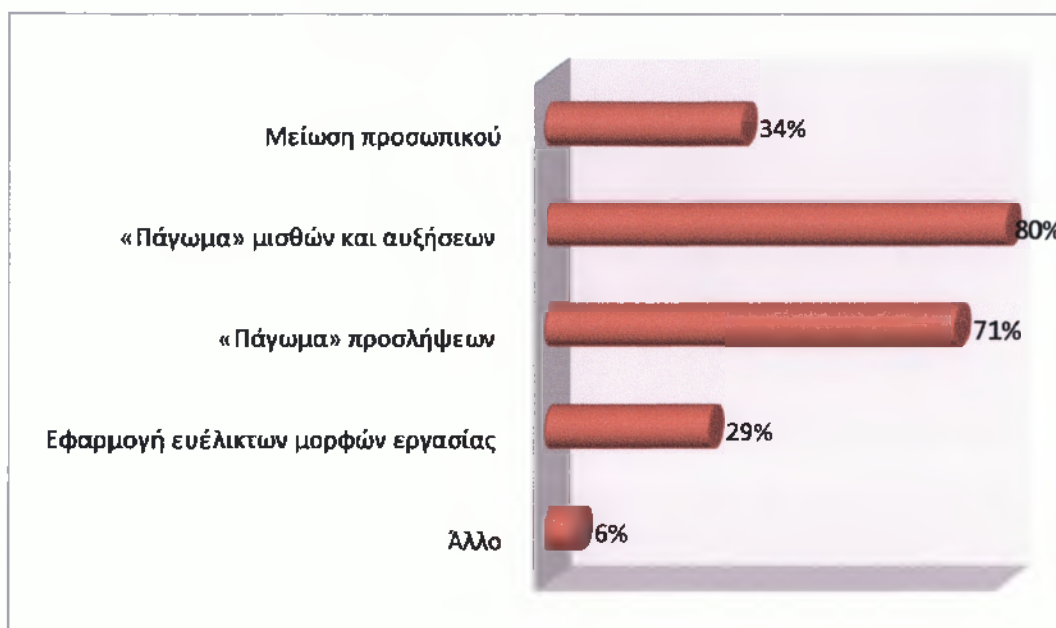
Διάγραμμα 5.7: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 7

Αν και με μικρή διαφορά από το αμέσως επόμενο, οι επιχειρήσεις επέλεξαν πρωτίστως να μειώσουν το κόστος εργασίας τους για να αντιμετωπίσουν της δυσκολίες που προέκυψαν λόγω της κρίσης. Η πρακτική αυτή επιλέχθηκε κατά 70% από τους ερωτώμενους. Στη συνέχεια εφαρμόστηκαν μέτρα για την μείωση των λειτουργικών εξόδων (68%), μετά έγιναν προσπάθειες για μείωση του κόστους παραγωγής (44%) και τελευταία λύση θεωρήθηκε η μείωση των δαπανών διαφήμισης (34%). Το υπόλοιπο 10% αναφέρεται σε πρακτικές προσαρμοσμένες σε κάθε εταιρία, κυρίως δε στη μείωση κόστους μέσω βελτίωσης των εσωτερικών διαδικασιών.

Αυτό που εντυπωσιάζει είναι ότι δεν επιλέχθηκε ως πιο συχνό μέτρο κάτι πιο ανώδυνο όπως η μείωση των λειτουργικών εξόδων, παρά διαπιστώνουμε ότι όλες οι επιχειρήσεις προχώρησαν πρωτίστως σε περιστολή του κόστους εργασίας. Αυτό, κατά τη δική μας άποψη, μπορεί να μειώνει τις δαπάνες προσωρινά και με άμεσο τρόπο, ωστόσο δημιουργεί μακροπρόθεσμα άλλα πιο βαθύτερα προβλήματα στην επιχείρηση. Όπως διαπιστώθηκε και στην έρευνα της Hewitt Associates, η πρακτική

αυτή οδηγεί την επιχείρηση να χάσει τους ξεχωριστούς υπαλλήλους της, να χάσει σημαντική τεχνογνωσία και εμπειρία, να χάσει την δέσμευση και την εμπιστοσύνη των υπαλλήλων που μένουν πίσω και να γίνει μη ελκυστικός εργοδότης.

Μέτρα μείωσης του κόστους εργασίας (Ερωτ. 8)

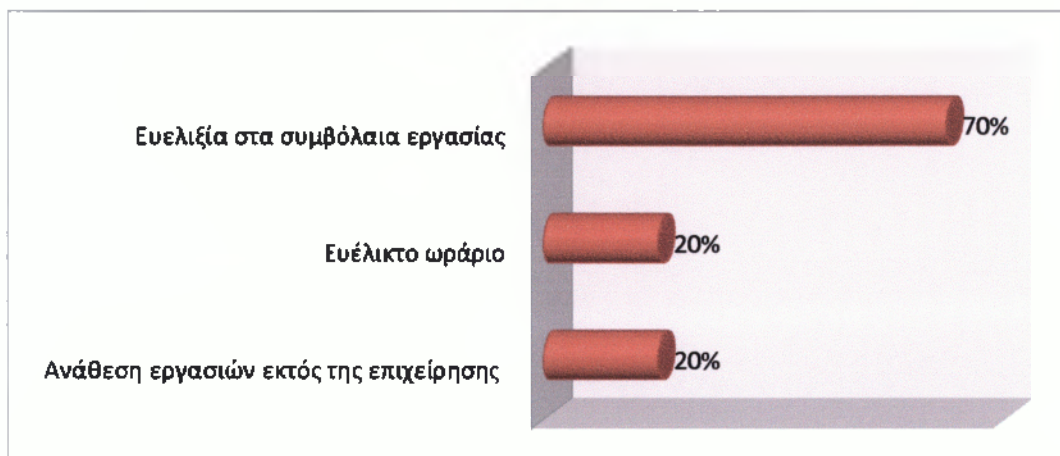

Διάγραμμα 5.8: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 8

Οι επιχειρήσεις που προέβησαν σε μείωση του εργασιακού κόστους, προτίμησαν στην πλειοψηφία τους να «παγώσουν» τους μισθούς και τις αυξήσεις (80%), επιλέγοντας ως την δεύτερη πιο δημοφιλή πρακτική το «πάγωμα» των προσλήψεων. Το πιο επώδυνο μέτρο της περικοπής προσωπικού είναι τρίτο σε αυτήν την κατάταξη, αφού προτιμήθηκε κατά 34%. Κατά 29%, τέλος, επιλέχθηκε η εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας, οι οποίες αναλύονται πιο λεπτομερώς στην επόμενη ερώτηση. Το 6% των μεθόδων που συνοψίζεται στην επιλογή «Άλλο» αναφέρεται κυρίως στην μείωση μισθών.

Στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι το μέτρο της μείωσης μισθών δεν συμπεριελήφθη στις δυνατές επιλογές, καθώς τη στιγμή δημιουργίας και συμπλήρωσης του παρόντος ερωτηματολογίου, η οικονομική κατάσταση των ελληνικών επιχειρήσεων δεν είχε επιδεινωθεί τόσο ραγδαία όσο τους τελευταίους 4 μήνες και το μέτρο αυτό δεν είχε ξεκινήσει να εφαρμόζεται, τουλάχιστον όχι ευρέως. Παρόλα αυτά, η πρακτική αυτή επισημάνθηκε από κάποιες επιχειρήσεις και σύμφωνα με τις πρόσφατες αλλαγές στις εργασιακές συμβάσεις είναι και νομοθετημένη, οπότε είναι πιθανό να εφαρμόζεται σε ένα σημαντικό πλέον αριθμό επιχειρήσεων της χώρας μας.

Εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας (Ερωτ. 9)

Διάγραμμα 5.9: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 9

Οι επιχειρήσεις που επέλεξαν ευέλικτες μορφές εργασίας προχώρησαν κυρίως στην ευελιξία στα συμβόλαια εργασίας, πρακτική που προτιμήθηκε κατά 70%. Σε σαφώς μικρότερο βαθμό προτιμήθηκαν το ευέλικτο ωράριο και η ανάθεση εργασιών εκτός επιχείρησης (outsourcing).

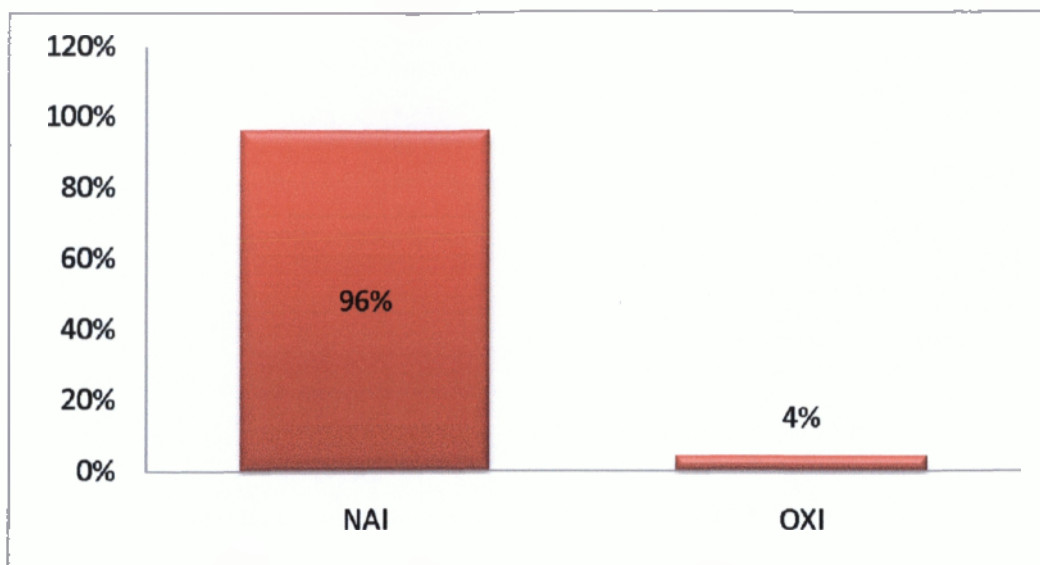

Διάγραμμα 5.9β: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της υποερώτησης 9β

Σχεδόν οι μισές από τις επιχειρήσεις που απάντησαν ότι προτίμησαν την ευελιξία στα συμβόλαια εργασίας, προχώρησαν στη σύναψη συμβάσεων ορισμένου χρόνου. Το 43% υιοθέτησε τα συμβόλαια μερικής απασχόλησης και ένα 14% αντίστοιχα προχώρησε σε πληρωμή με το κομμάτι (φασών) και στη σύναψη συμβάσεων έργου.

Τα αποτελέσματα αυτά καταδεικνύουν έντονα την τάση που επικρατεί στην αγορά εργασίας αυτή τη στιγμή με την έξαρση των ευέλικτων συμβολαίων εργασίας. Είναι γεγονός ότι πολλές επιχειρήσεις προχωρούν κατά κύριο λόγο στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου και στα συμβόλαια μερικής απασχόλησης, αφού οι δύο αυτές μορφές μειώνουν το κόστος εργασίας και προλαμβάνουν τις αποζημιώσεις λόγω απολύσεων. Από την πλευρά των εργαζομένων καμιά από τις δύο μεθόδους δεν θεωρείται ιδανική, αφού χαρακτηρίζονται από έντονη αβεβαιότητα για το μέλλον, αλλά αναγνωρίζουν θετικά στην προσπάθεια των εργοδοτών που συνάπτουν συμβόλαια μερικής απασχόλησης για να μην προβούν σε απολύσεις.

Αποτελεσματικότητα των μέτρων που εφαρμόστηκαν ως προς την επίτευξη του στόχου (Ερωτ. 10)

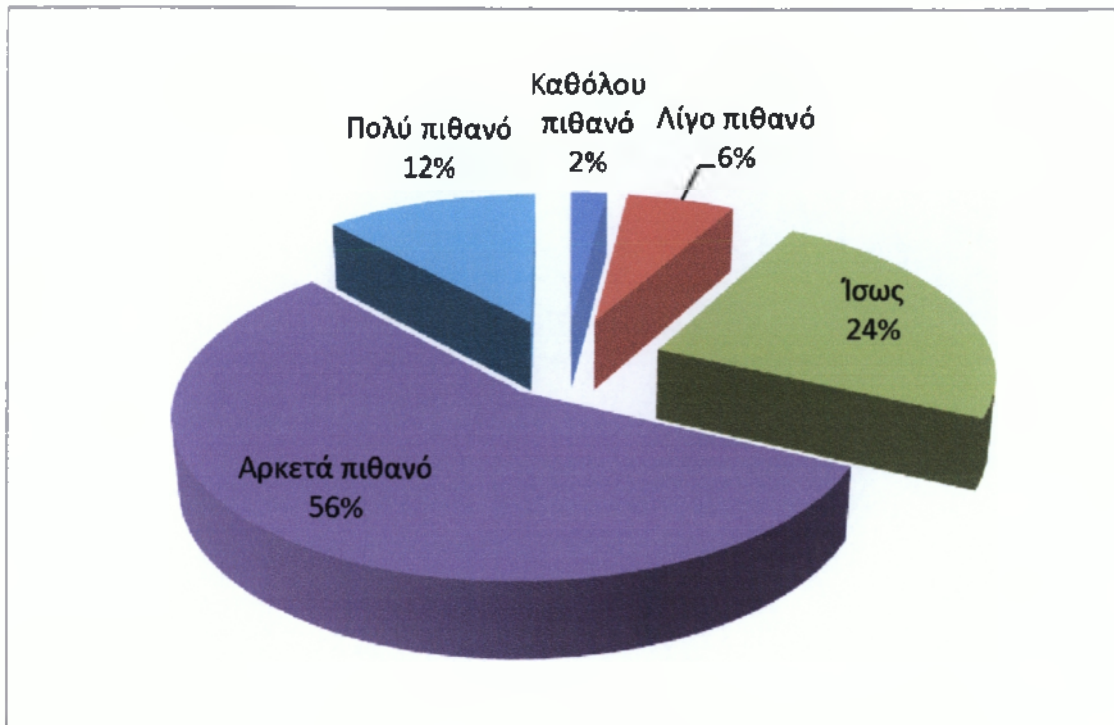

Διάγραμμα 5.10: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 10

Η συντριπτική πλειοψηφία της τάξης του 96% των ερωτηθέντων θεωρούν αποτελεσματικά τα μέτρα που αναφέραμε ότι εφαρμόστηκαν παραπάνω. Αυτό είναι πολύ θετικό, διότι δείχνει ότι οι κινήσεις στις οποίες προέβησαν οι επιχειρήσεις ήταν με στόχο, πρόγραμμα και σχέδιο. Επίσης, είναι θετικό για τους εργαζόμενους, αφού μια επιχείρηση με πρόγραμμα και πλάνο δράσης δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας και σιγουριάς. Από το 4% των εταιριών που απάντησαν αρνητικά, μόνο μία δικαιολόγησε τους λόγους αυτής της πεποίθησης ως εξής: *«Η εταιρία μας προχώρησε στα μέτρα της μείωσης κόστους παραγωγής και της επιλογής πελατών γιατί είχε τα περιθώρια να το πράξει και ισορρόπησε τη μικρή πτώση των πωλήσεων. Το ηθικό των πελατών μας όμως είναι πεσμένο, και η συνεχής επίθεση στους πόρους των μισθωτών με έμμεσους ή άμεσους φόρους θα προκαλέσει επιπλέον μείωση στην κατανάλωση αγαθών. Επίσης το κλίμα είναι τόσο αρνητικό που δεν τολμάει κανείς να κάνει νέο άνοιγμα ή και να ξεκινήσει μία επιχείρηση. Η ρευστότητα είναι μηδαμινή. Είναι δεδομένο ότι η κατηφόρα θα συνεχιστεί.»*

Η αλήθεια είναι ότι η σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα στη χώρα μας συνάδει περισσότερο με τα παραπάνω σχόλια. Η ερμηνεία που μπορούμε να δώσουμε για αυτή την μικρή αντίφαση είναι ότι η πλειοψηφία των επιχειρήσεων απάντησε θεωρώντας στόχο που έπρεπε να επιτευχθεί την άμεση περιστολή δαπανών και όχι την μακροπρόθεσμη κατάσταση του οργανισμού.

Πιθανότητα να ληφθούν πρόσθετα μέτρα τέτοιου είδους στο άμεσο μέλλον (Ερωτ. 11)

Διάγραμμα 5.11: Διαγραμματική απεικόνιση των αποτελεσμάτων της ερώτησης 11

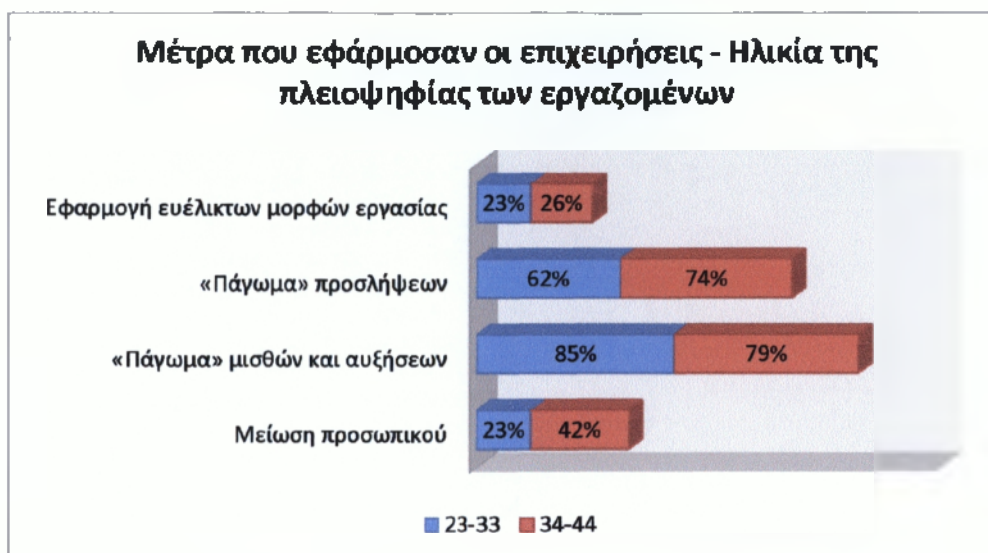
Στην τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου που κλήθηκαν να απαντήσουν οι συμμετέχοντες διαφαίνεται πλήρως η αβεβαιότητα που επικρατεί στην χώρα μας. Το 68% των επιχειρήσεων πιστεύουν ότι είναι πιθανό να λάβουν πρόσθετα μέτρα μείωσης κόστους στο άμεσο μέλλον και μόνο το 8% δεν θεωρεί αυτό το ενδεχόμενο πιθανό. Το 24% των ερωτηθέντων αφήνει όλα τα ενδεχόμενα ανοιχτά, καθώς οι καθημερινές οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στη χώρα μας δεν βοηθούν να ξεδιαλύνει το τοπίο για να παρθούν καίριες και σωστές αποφάσεις.

Εδώ, ωστόσο, βλέπουμε και μια σχετική αντίφαση σε σύγκριση με την προηγούμενη ερώτηση. Ενώ η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί τα μέτρα που έλαβε αποτελεσματικά -άρα και επαρκή-, βλέπουμε ότι στο άμεσο μέλλον θεωρεί ότι θα χρειαστεί να λάβει ξανά παρόμοια. Η πιο πιθανή ερμηνεία αυτής της αντίθεσης είναι η αβεβαιότητα στην οικονομική ζωή της χώρας και ο πανικός που έχει καταλάβει τις επιχειρηματικές μονάδες για το τι μέλλει γενέσθαι. Επίσης, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε και το γεγονός ότι στην ερώτηση 10 οι επιχειρήσεις δίστασαν να απαντήσουν αρνητικά ώστε να μη φανεί ότι απέτυχαν στην πολιτική που σχεδίασαν και ότι δεν πήραν τις κατάλληλες αποφάσεις.

5.4 Ανάλυση Αποτελεσμάτων Έρευνας

Όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απασχολεί κατά κύριο λόγο άτομα ηλικίας από 34 έως 44 ετών και η αμέσως επόμενη ομάδα ηλικιακά είναι τα άτομα από 23 έως 33 ετών. Συνεπώς, μπορούμε να

κατανοήσουμε ότι η οικονομική κρίση έχει κατά κύριο λόγο πλήξει την παραγωγική ομάδα του πληθυσμού της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, στα διαγράμματα που ακολουθούν φαίνονται αυτά τα αποτελέσματα:

Διάγραμμα 5.12: Μέτρα που εφάρμοσαν οι επιχειρήσεις. Κατηγοριοποίηση με βάση την ηλικία της πλειοψηφίας των εργαζομένων

Όπως γίνεται προφανές από το Διάγραμμα 5.12, οι επιχειρήσεις που απασχολούν ως επί το πλείστον άτομα ηλικίας 23-33 εφάρμοσαν πρωτίστως τις πολιτικές του «παγώματος» μισθών(85%) και του «παγώματος» των προσλήψεων(62%). Το ίδιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις που απασχολούν κατά κύριο λόγο άτομα ηλικίας από 34 έως 44 ετών (79% και 74% αντίστοιχα). Αυτό δεν πρέπει να μας εκπλήσσει καθώς οι πρακτικές αυτές είναι οι πιο εύκολες, υπό την έννοια ότι η εφαρμογή τους δεν επηρεάζεται από νομικές παραμέτρους και είναι στην διακριτική ευχέρεια των επιχειρήσεων το εύρος εφαρμογής τους.

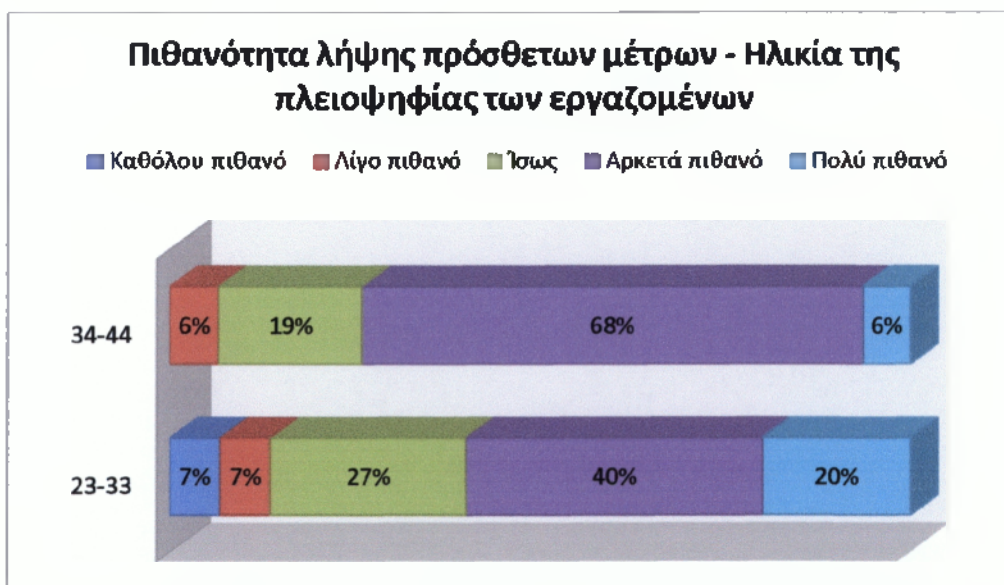
Όσον αφορά την πρακτική της μείωσης προσωπικού, βλέπουμε ότι προτιμάται κυρίως από τις επιχειρήσεις που απασχολούν άτομα ηλικίας 34 έως 44(42%). Ωστόσο και στις δύο κατηγορίες επιχειρήσεων το μέτρο αυτό είναι το τρίτο πιο δημοφιλές.

Τέλος, σε ότι έχει να κάνει με την εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας, παρατηρούμε πως οι επιχειρήσεις καταφεύγουν σε αυτό το μέτρο λιγότερο συχνά, παρότι η πρακτική αυτή μπορεί να βοηθήσει την επιχείρηση χωρίς να χρειαστεί να χάσει ανθρώπινο κεφάλαιο.

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω, βλέπουμε η οικονομική κρίση έχει πλήξει κυρίως το κομμάτι εκείνο του εργατικού δυναμικού που είναι το πιο δημιουργικό και το πιο παραγωγικό. Τα νέα άτομα ηλικίας 23-33 συναντούν, λοιπόν, πολλές δυσκολίες στο ξεκίνημα του επαγγελματικού τους βίου, γεγονός που έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογία τους μέσω της αυτοπεποίθησης, της κοινωνικής

καταξίωσης, της αυτοπραγμάτωσης, της δημιουργίας και της επαγγελματικής ικανοποίησης. Σε πιο πρακτικό επίπεδο, τα άτομα αυτά δυσκολεύονται να ανοίξουν τα δικά τους φτερά, να ανεξαρτητοποιηθούν και να κάνουν οικογένεια, αφού το μέλλον τους είναι αβέβαιο και το βιοτικό τους επίπεδο διαρκώς μειώνεται μέσω μείωσης μισθών και υψηλής ανεργίας. Παρόμοια πράγματα ισχύουν και για τα άτομα που ανήκουν στο αμέσως επόμενο εύρος ηλικίας, με τη διαφορά ότι ίσως η κατάσταση να είναι και λίγο χειρότερη αφού οι εργαζόμενοι αυτοί ξεκίνησαν με άλλες προοπτικές και άλλα δεδομένα και ξαφνικά επαναπροσδιορίζονται τα πάντα.

Το δυστυχές είναι ότι η κατάσταση αυτή δεν φαίνεται να βελτιώνεται άμεσα αφού και οι δυο κατηγορίες επιχειρήσεων θεωρούν ότι είναι αρκετά πιθανό να ληφθούν στο άμεσο μέλλον παρόμοια μέτρα. Όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 5.13 που ακολουθεί, οι επιχειρήσεις που κατά κύριο λόγο απασχολούν άτομα ηλικίας από 23-33 πιστεύουν αυτό θα συμβεί κατά 60% και οι επιχειρήσεις που απασχολούν άτομα από 34-44 κατά 74%. Να σημειώσουμε, επίσης, ότι με τα μέτρα αυτά μειώνεται έντονα η αγοραστική δύναμη των ατόμων αυτών, γεγονός που συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην επιδείνωση και την επιμήκυνση της ύφεσης.

Διάγραμμα 5.13: Πιθανότητα λήψης πρόσθετων μέτρων. Κατηγοριοποίηση με βάση την ηλικία της πλειοψηφίας των εργαζομένων

Συνεχίζοντας την ανάλυση μας, θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε πως συμπεριφέρθηκαν οι επιχειρήσεις βάσει των χρόνων δραστηριότητάς τους. Η έρευνα μας έδειξε ότι κατά κύριο λόγο η πρακτική της μείωσης του κόστους εργασίας ακολουθήθηκε κυρίως από τις πιο παλιές επιχειρήσεις και κυρίως από αυτές που δραστηριοποιούνταν από 21 έως 30 χρόνια (83%). Στις πιο νέες επιχειρήσεις το μέτρο αυτό δεν είναι εξίσου διαδεδομένο.

Κάτι τέτοιο, βέβαια, είναι αναμενόμενο. Οι πιο παλιές επιχειρήσεις είναι αυτές που έχουν και πολλούς εργαζομένους, άρα και υψηλότερο εργατικό κόστος. Στο πέρασμα των χρόνων, μάλιστα, είναι πιο πιθανό αυτές να έχουν ακόμα και πλεονάζον ανθρώπινο δυναμικό. Σε μια προσπάθεια να γίνουν πιο ανταγωνιστικές, λοιπόν, ξεκινούν με περιστολή του εργατικού κόστους απασχολώντας μόνο όσους υπαλλήλους είναι αυστηρώς απαραίτητο. Οι νεότερες επιχειρήσεις, αφενός δεν έχουν προλάβει να αυξήσουν την παραγωγική τους δραστηριότητα τόσο πολύ ώστε να έχουν ανάλογα υψηλό κόστος εργασίας και αφετέρου λειτουργώντας με πιο δυτικά πρότυπα και υπό καθεστώτα που περισσότερο θυμίζουν πολυεθνικές, έχουν συμπεριλάβει στην στρατηγική τους ένα ήδη ελεγχόμενο εργατικό κόστος, το οποίο δεν έχει μεγάλα περιθώρια βελτίωσης. Τα αναλυτικά αποτελέσματα ανά κατηγορία επιχείρησης φαίνονται στο Διάγραμμα 5.14 που ακολουθεί.

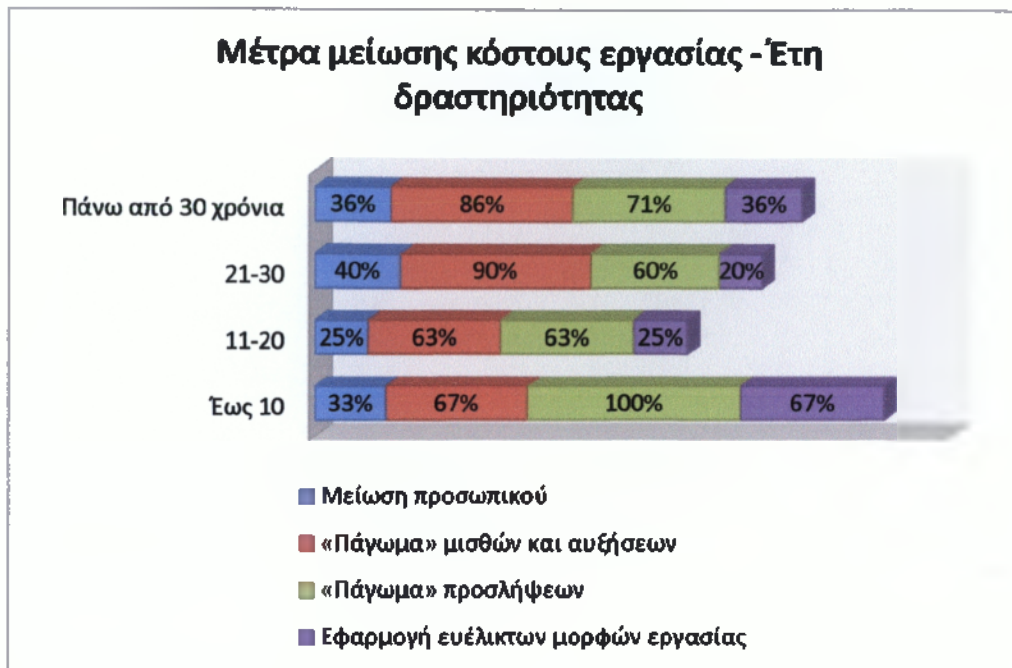
Διάγραμμα 5.14: Μείωση κόστους εργασίας. Κατηγοριοποίηση με βάση τα έτη δραστηριότητας.

Από τις επιχειρήσεις που προέβησαν σε μείωση του εργατικού κόστους προτιμήθηκε, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5.15 παρακάτω, το μέτρο του «παγώματος» των μισθών και εν συνεχεία το «πάγωμα» των προσλήψεων. «Πάγωμα» μισθών επέλεξαν σχεδόν στο ίδιο βαθμό προτίμησης οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται από 21 έως 30 χρόνια (86%) και αυτές που δραστηριοποιούνται πάνω από 30 χρόνια (90%). Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού

οι επιχειρήσεις αυτές απασχολούν άτομα μεγαλύτερης ηλικίας με μισθολογικές απολαβές καθορισμένες από την προϋπηρεσία τους που είναι μεγάλη. Το «πάγωμα» των προσλήψεων παρατηρούμε ότι προτιμήθηκε σε μεγάλο βαθμό από όλες τις νέες επιχειρήσεις. Κάτι τέτοιο δεν είναι περίεργο, όμως, καθώς οι νεότερες επιχειρήσεις έχουν μικρότερο κύκλο εργασιών και είναι λιγότερο πιθανό να τον αυξήσουν σε περιόδους κρίσης. Επίσης, οι εταιρίες που λειτουργούν λιγότερα από 10 χρόνια δεν είναι το ίδιο εδραιωμένες στη συνείδηση των πελατών, ούτε μπορούν αν εκμεταλλευτούν τις οικονομίες κλίμακας και, επομένως, σε κατάσταση ύφεσης της οικονομίας είναι αναμενόμενο να είναι πιο φειδωλές στις κινήσεις τους.

Ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι δεν προτιμάται σε εκτεταμένο βαθμό η μείωση προσωπικού. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι το τρίτο πιο δημοφιλές μέτρο. Αν και με μικρές αποκλίσεις, βλέπουμε ότι προτιμάται από τις παλαιότερες επιχειρήσεις, γεγονός που πιθανόν να οφείλεται στο ότι ήδη απασχολούν αρκετά άτομα. Αξιοπερίεργο είναι, βέβαια, ότι σε παρόμοιο ποσοστό προέβησαν σε απολύσεις και οι νεότερες επιχειρήσεις. Δεδομένου του σχετικά μικρού δείγματος μας σε νέες επιχειρήσεις, δεν θα προσπαθήσουμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα. Ωστόσο, δεν αποκλείεται αυτό να οφείλεται στο γενικότερο κλίμα αβεβαιότητας που επικρατεί στην ελληνική οικονομία και στον πανικό που υπάρχει για το μέλλον.

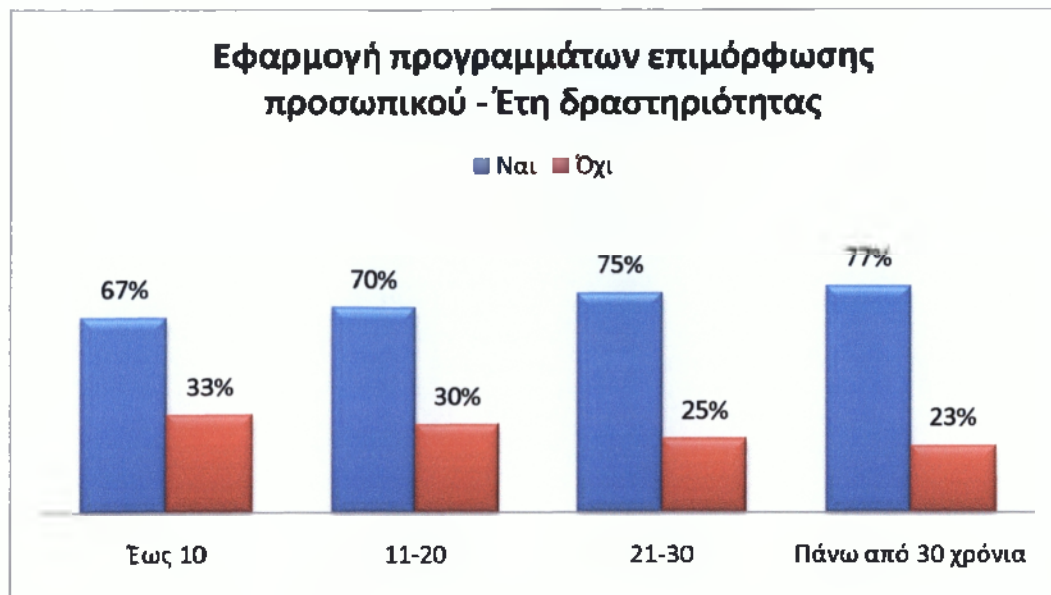
Σχετικά με τις ευέλικτες μορφές εργασίας, παρατηρούμε ότι εφαρμόζονται σε σχεδόν διπλάσιο βαθμό στις νέες επιχειρήσεις (67%). Εκτός από τις νομοθετικές ρυθμίσεις που το επιτρέπουν σε εκτεταμένο βαθμό πλέον, η αλλαγή του εργασιακού καθεστώτος σε όλες τις χώρες και η τάση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια έχουν ως ένα σημείο εδραιώσει αυτή την νέα κατάσταση. Οι νεότερες επιχειρήσεις που είναι πιο ευέλικτες, σαφώς μεταβαίνουν σε αυτή τη νέα εργασιακή πραγματικότητα με πιο γοργούς ρυθμούς.

Διάγραμμα 5.15: Μέτρα μείωσης κόστους εργασίας. Κατηγοριοποίηση με βάση τα έτη δραστηριότητας

Ενδιαφέρον έχει να δούμε και σε ποιο ποσοστό οι συμμετέχουσες εταιρίες εφάρμοσαν προγράμματα επιμόρφωσης προσωπικού, ώστε να αξιοποιήσουν τους υπαλλήλους τους πιο αποτελεσματικά, με βάση τις νέες ανάγκες ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης και να αποφύγουν τις απολύσεις.

Στο Διάγραμμα 5.16 που ακολουθεί γίνεται προφανής η τάση επιμόρφωσης των εργαζομένων, αφού προχώρησε σε αυτή η πλειοψηφία των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως ετών δραστηριότητας. Αυτό είναι ένα πολύ θετικό γεγονός, διότι φανερώνει ότι η νοοτροπία ελληνικών επιχειρήσεων βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση της συνεχούς ανάπτυξης των εργαζομένων τους και της άρσης της εξειδίκευσης που οδηγεί σε μια στείρα εργασιακή ζωή.

Διάγραμμα 5.16: Εφαρμογή προγραμμάτων επιμόρφωσης προσωπικού. Κατηγοριοποίηση με βάση τα έτη δραστηριότητας.

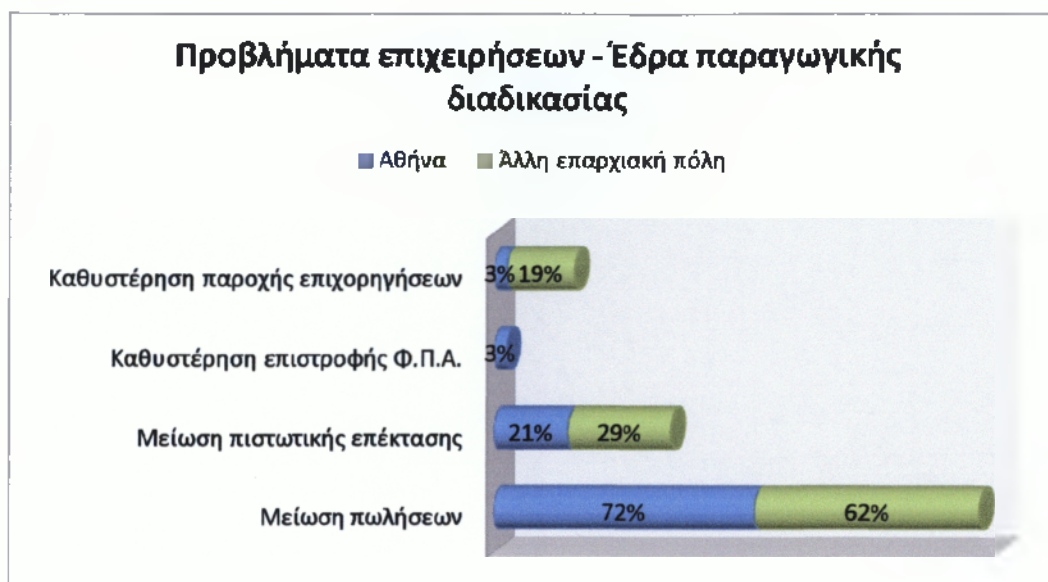
Θα ήταν εξίσου διαφωτιστικό να δούμε και την συμπεριφορά των επιχειρήσεων σε σχέση με την έδρα της παραγωγικής τους διαδικασίας.

Αρχικά, θα εστιάσουμε την ανάλυση στα προβλήματα που αντιμετώπισε κάθε κατηγορία. Στο διάγραμμα 5.17 παρατηρούμε ότι το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν οι ελληνικές επιχειρήσεις ανεξαρτήτως έδρας παραγωγικής διαδικασίας είναι η μείωση των πωλήσεων. Αν και το φαινόμενο είναι πιο έντονο στις εταιρίες της Αθήνας (72%), εξίσου σημαντικό είναι και για τις επιχειρήσεις της επαρχίας (62%). Η μείωση των πωλήσεων, είτε προσφέρεται προϊόν είτε υπηρεσία, είναι απολύτως αναμενόμενη. Οι περικοπές μισθών και η αύξηση Φ.Π.Α. σε όλα σχεδόν τα προϊόντα έχουν οδηγήσει τους καταναλωτές σε σημαντική περιστολή των εξόδων τους μέσω μείωσης της κατανάλωσης και αύξησης της αποταμίευσης, σε μια προσπάθεια να ελαχιστοποιήσουν τις απώλειες.

Το αμέσως επόμενο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σε σαφώς μικρότερο βαθμό οι ελληνικές επιχειρήσεις είναι η δυσκολία πρόσβασης σε τραπεζικό δανεισμό. Δεδομένο ότι ο χαρακτήρας της τρέχουσας κρίσης είναι χρηματοπιστωτικός, οι τράπεζες προσπαθούν να εξασφαλίσουν τα κεφάλαιά τους με πιο αυστηρά κριτήρια χρηματοδότησης προς αποφυγή των επισφαλών πελατών.

Τέλος, παρατηρούμε ότι σε πολύ μικρό βαθμό της τάξης του 3% έρχονται αντιμέτωπες οι επιχειρήσεις της Αθήνας με την καθυστέρηση της επιστροφής Φ.Π.Α. και την καθυστέρηση παροχής επιχορηγήσεων. Οι επιχειρήσεις των υπολοίπων

επαρχιακών πόλεων, ωστόσο, έχουν υποστεί κυρίως καθυστέρηση παροχής επιχορηγήσεων (19%).

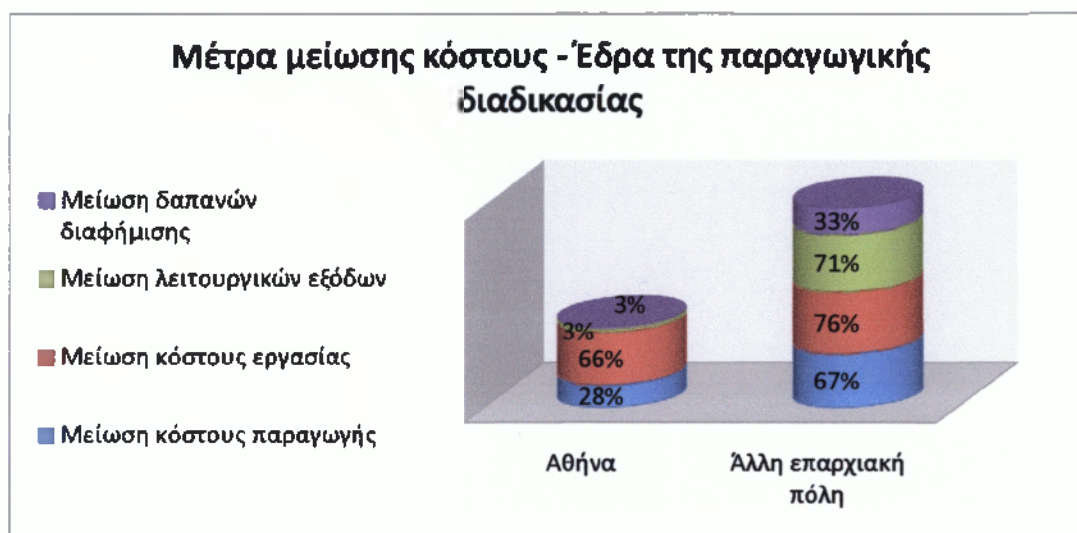

Διάγραμμα 5.17: Προβλήματα επιχειρήσεων. Κατηγοριοποίηση με βάση την έδρα της παραγωγικής διαδικασίας.

Εξίσου σημαντικό είναι να δούμε τον τρόπο που αντιμετώπισαν τα παραπάνω προβλήματα οι ελληνικές επιχειρήσεις (Διάγραμμα 5.18). Αξιοσημείωτο είναι το ότι και οι δύο κατηγορίες προχώρησαν πρωτίστως σε μείωση του κόστους εργασίας. Προφανώς και το κόστος αυτό αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα κομμάτια του συνολικού κόστους, ωστόσο το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις επέλεξαν αυτή τη κίνηση πρωταρχικά μπορεί να σημαίνει δύο πράγματα: είτε ότι, πρώτον, απασχολούσαν περισσότερα άτομα από αυτό που ήταν απαραίτητο για την παραγωγικότητά τους, είτε ότι, δεύτερον, δεν αναγνωρίζουν την τεράστια σημασία του ανθρώπινου κεφαλαίου της επιχείρησής τους και αγνοούν τις μακροπρόθεσμες δυσχερείς επιπτώσεις των απολύσεων. Το πρώτο μας δείχνει ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονταν από κακή οργάνωση και ελλιπή σχεδιασμό στο παρελθόν, γεγονότα που έφεραν στην επιφάνεια η οικονομική κρίση. Το δεύτερο επισημαίνει την ανάγκη αλλαγής της νοοτροπίας των ελληνικών επιχειρήσεων ότι η απόλυση αποτελεί πανάκεια

Για τις επιχειρήσεις της επαρχίας βλέπουμε ότι το δεύτερο πιο συχνό μέτρο είναι η μείωση των λειτουργικών εξόδων, όπως, τα ενοίκια, πρακτική που αποτελεί λύση τελευταίας στιγμής για τις εταιρίες της Αθήνας. Αντίστοιχα για τις επιχειρήσεις της πρωτεύουσας, δεύτερο πιο δημοφιλές μέτρο αποτελεί η μείωση του κόστους

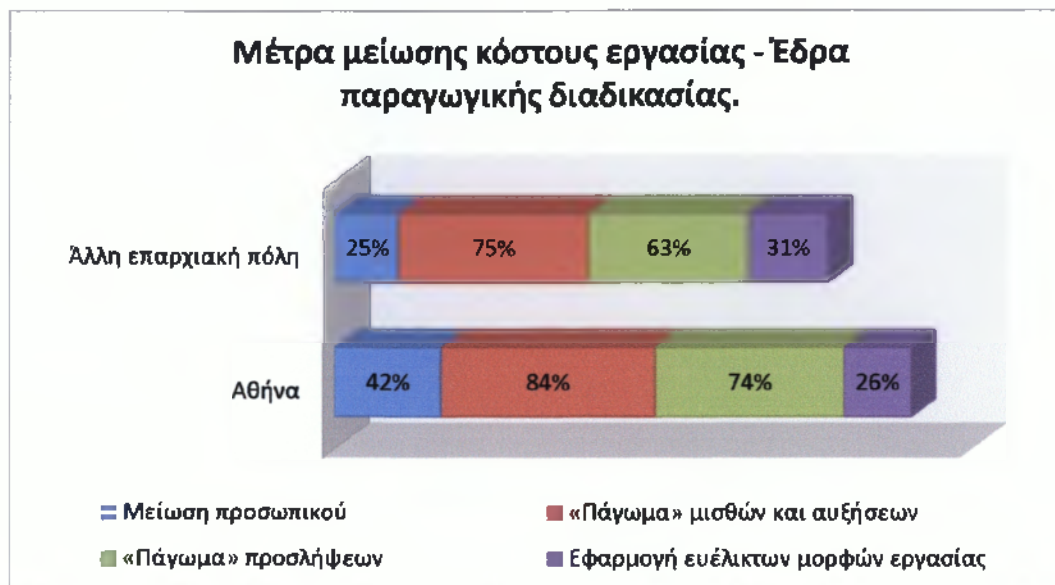
παραγωγής (28%), μέθοδος εξίσου σημαντική για τις επαρχιακές επιχειρήσεις (67%). Η μείωση δαπανών προβολής και διαφήμισης αποτελεί σχετικά συνήθη πρακτική για τις επιχειρήσεις της επαρχίας, όπου οι κοινωνίες είναι πιο κλειστές, τα κοινά-στόχοι πιο μικρά και πιο συγκεντρωμένα και η στόμα-με-στόμα διαφήμιση είναι πιο συνηθισμένη. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, στην κατά πολύ μεγαλύτερα αγορά της Αθήνας είναι αδιανόητο πέρα από ένα σημείο, καθώς είναι ο κυριότερος τρόπος προσέλκυσης πελατών.

Διάγραμμα 5.18: Μέτρα μείωσης κόστους. Κατηγοριοποίηση με βάση την έδρα της παραγωγικής διαδικασίας.

Όπως γίνεται φανερό στο διάγραμμα 5.19, οι επιχειρήσεις της Αθήνας προσφεύγουν σε μεγαλύτερο βαθμό στη μείωση προσωπικού, σχεδόν στο διπλάσιο βαθμό από ότι οι επαρχιακές (42% έναντι 25% αντίστοιχα). Η πρακτική αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι οι εταιρίες της Αθήνας είναι πιο απρόσωπες και μεγαλύτερες και δεν υπάρχει πολλές φορές ούτε καν φυσική σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, διότι πολλές από αυτές είναι πολυεθνικές. Εν αντιθέσει, οι επαρχιακές επιχειρήσεις είναι πιο μικρές και στις αναλογικά μικρότερες κοινωνίες στις οποίες δραστηριοποιούνται υπάρχει επαφή και επικοινωνία μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου τόσο εντός όσο και εκτός επιχείρησης.

Παρατηρούμε ότι και με βάση αυτή την κατηγοριοποίηση τα περισσότερο προτιμητέα μέτρα είναι αυτά του «παγώματος» μισθών και αυξήσεων και του «παγώματος» των προσλήψεων. Οι εφαρμογή ευέλικτων μορφών εργασίας η τρίτη πρακτική μείωσης του κόστους εργασίας που προτιμούν οι επιχειρήσεις της επαρχίας (31%) και η τέταρτη για τις αθηναϊκές (26%).

Διάγραμμα 5.19: Μέτρα μείωσης του κόστους εργασίας. Κατηγοριοποίηση με βάση την έδρα της παραγωγικής διαδικασίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εισαγωγή

Στη τελευταία ενότητα της εργασίας γίνεται αναφορά στα βασικά σημεία της εργασίας, τόσο σε αυτά που αφορούν το βιβλιογραφικό κομμάτι όσο και σε αυτά που σχετίζονται με την έρευνα. Σίγουρα τα συμπεράσματα της εργασίας είναι πολλά και ποικίλα και ο καθένας μπορεί να σταθεί σε διαφορετικά πράγματα. Στο τέλος διατυπώνονται κάποιες προτάσεις βελτίωσης που θα μπορούσαν να εξελίξουν την έρευνα και το θέμα της εργασίας.

Συμπεράσματα

Τα σημαντικότερα συμπεράσματα από την παρούσα εργασία είναι τα ακόλουθα:

1. Τα πιο προφανή μέχρι στιγμής αίτια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης φαίνεται να είναι η αλόγιστη χορήγηση δανείων εκ μέρους των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, ο πανικός που ακολούθησε και οδήγησε στην ανεξέλεγκτη διάδοση της και, τέλος, το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις των κρατών δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν προβλήματα τέτοιου μεγέθους, αφήνοντας τις οικονομίες τους εκτεθειμένες.
2. Είναι τονισμένη, πλέον, η κεντρική σημασία όλων των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και η ανάγκη σταθερότητας και αξιοπιστίας αυτών. Επίσης, έχει γίνει προφανής η αναπόφευκτη αλληλεξάρτηση τους με την συμβολή της παγκοσμιοποίησης. Κατ' επέκταση, γίνεται ολοένα και πιο κατανοητό ότι πλέον τα οικονομικά προβλήματα των χωρών δεν αφορούν αυστηρώς τις ίδιες και γι αυτό οι λύσεις και οι παρεμβάσεις είναι πλέον εξωγενείς και κυρίως από την Αμερική μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.
3. Σε ότι αφορά τις επιχειρήσεις, για την αντιμετώπιση της κρίσης μπορούν είτε να μειώσουν το κόστος εργασίας είτε να αυξήσουν την παραγωγικότητα των εργαζομένων τους. Η πρώτη επιλογή έχει το πλεονέκτημα των άμεσων ταμειακών αποτελεσμάτων, αλλά μακροπρόθεσμα επιδρά αρνητικά στην ψυχολογία του προσωπικού, μειώνει την δέσμευση του προς την εταιρία και ζημιώνει την εικόνα της επιχείρησης. Ειδικότερα σε ότι έχει να κάνει με μείωση προσωπικού, η μείωση του κόστους εργασίας κοστίζει στην επιχείρηση απώλεια

γνώσεων, δεξιοτήτων και καινοτομιών. Η δεύτερη επιλογή δεν έχει άμεσα λογιστικό αντίκτυπο και απαιτεί μεγαλύτερη προσπάθεια και χρόνο, αλλά μακροπρόθεσμα είναι πιο πιθανό να οδηγήσει σε μια διαρκή ανάπτυξη της επιχείρησης και αύξηση της κερδοφορίας με αύξηση της παραγωγής και όχι με μείωση των εξόδων.

4. Στην Ελλάδα, η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρκετά όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας και κυρίως τον κλάδο του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, τον κλάδο της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, των εκμισθώσεων και των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και, τέλος, τον κλάδο των τροφίμων, των ποτών και της καπνοβιομηχανίας. Το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι η μείωση των πωλήσεων, ανεξάρτητα αν το προσφερόμενο αγαθό είναι προϊόν ή υπηρεσία. Οι τρόποι που επιλέγουν οι ελληνικές επιχειρήσεις να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που προέκυψαν είναι πρωτίστως η μείωση του κόστους εργασίας και εν συνεχεία μέσω μείωσης των λειτουργικών τους εξόδων, όπως τα έξοδα ενοικίασης κτιρίων και οι λοιποί λογαριασμοί.
5. Η πρακτική της μείωσης του εργατικού κόστους προτιμάται κυρίως από τις παλαιότερες επιχειρήσεις. Με κριτήριο το μέγεθος των επιχειρήσεων, παρατηρήθηκε ότι οι μικρές και μεσαίες ελληνικές επιχειρήσεις προβαίνουν κυρίως σε μείωση του κόστους εργασίας και περιστολή των λειτουργικών εξόδων. Οι μεγάλες επιχειρήσεις καταφεύγουν επίσης πρωτίστως στην πρακτική της μείωσης κόστους εργασίας, αλλά επιλέγουν ως δεύτερο πιο δημοφιλές μέτρο την μείωση του κόστους παραγωγής.
6. Από τις επιχειρήσεις που εφαρμόζουν μείωση του κόστους εργασίας, η συντριπτική πλειοψηφία επιλέγει το «πάγωμα» μισθών και αυξήσεων και το «πάγωμα» των προσλήψεων, ανεξαρτήτως περιοχής δραστηριότητας, μεγέθους, ετών δραστηριότητας και κλάδου. Πιο συγκεκριμένα, το «πάγωμα» μισθών και αυξήσεων εφαρμόζεται κυρίως από τις παλαιότερες επιχειρήσεις και το «πάγωμα» των προσλήψεων εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο από τις νεότερες.
7. Η μείωση προσωπικού είναι το τρίτο πιο δημοφιλές μέτρο, με τις επιχειρήσεις της Αθήνας να απολύουν σε διπλάσιο σχεδόν βαθμό από τις επιχειρήσεις της επαρχίας.
8. Οι ευέλικτες μορφές εργασίας δεν είναι τόσο διαδεδομένο μέτρο στην Ελλάδα, ωστόσο ως επί το πλείστον επιλέγεται η ευελιξία στα συμβόλαια εργασίας με έμφαση στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου και τα συμβόλαια μερικής απασχόλησης. Επίσης, το μέτρο αυτό προτιμάται, σε ότι έχει να κάνει με το

μέγεθος, από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις και, όσον αφορά τα έτη δραστηριότητας, από τις νεότερες.

9. Η πλειοψηφία των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν, δυστυχώς, πολύ πιθανό να χρειαστεί να λάβουν στο άμεσο μέλλον παρόμοια μέτρα μείωσης κόστους γενικότερα και μείωσης κόστους εργασίας ειδικότερα. Γίνεται έκδηλη, λοιπόν, η έντονη αβεβαιότητα που επικρατεί στους επιχειρηματικούς κύκλους της Ελλάδας. Το γεγονός αυτό, βέβαια, δεν είναι αμιγώς αποτέλεσμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αλλά οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και στα μέτρα λόγω ελλείμματος που λαμβάνονται στη χώρα αυτή τη στιγμή.
10. Μία αντίφαση μέσα στην έρευνα είναι ότι ενώ οι επιχειρήσεις πιστεύουν ότι είναι πολύ πιθανό να λάβουν ξανά περαιτέρω μέτρα περιστολής δαπανών, θεωρούν επαρκή και αποτελεσματικά τα μέτρα που έλαβαν μέχρι τώρα. Ωστόσο, αυτό μπορεί να οφείλεται ως επί το πλείστον στην διαρκώς μεταβαλλόμενη οικονομική πραγματικότητα της Ελλάδας τους τελευταίους μήνες.
11. Τέλος είναι πολύ σημαντικό αν αναφέρουμε ότι οι επιχειρήσεις που εφάρμοσαν τα περισσότερα μέτρα μείωσης του κόστους εργασίας απασχολούν κατά κύριο λόγο άτομα ηλικίας από 23 έως 33 και από 34 έως 44. Όπως γίνεται κατανοητό η κρίση πλήττει το πιο παραγωγικό κομμάτι της οικονομίας, γεγονός που βαθαίνει την ύφεση. Για άλλη μια φορά αποδεικνύεται πως τα μέτρα μείωσης του εργατικού κόστους έχουν μόνο ένα άμεσο ταμειακό αποτέλεσμα, ενώ μακροπρόθεσμα δημιουργούν πολλά άλλα προβλήματα που διαχέονται σε όλη την οικονομία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Νικόλαος Β. Καραμούζης Γκίκας Α. Χαρδούβελης, Από τη διεθνή κρίση στην κρίση της ευρωζώνης και της Ελλάδας : Τι μας επιφυλάσσει το μέλλον;

Krugman Paul R, η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της ύφεσης.

Sorros George, η οικονομική κρίση του 2008 και η σημασία της.

Michael Mitsopoulos Theodore Pelagidis, Understanding the Crisis in Greece: From Boom to Bust

Γεράσης Γιάννης , η Ελλάδα στη δίνη της οικονομικής κρίσης.

Νεγρεπόντη – Δελιβάνη Μαρία, η φονική κρίση και η ελληνική τραγωδία.

Krugman, P. R., & Obstfeld, M. (2003). *Διεθνής Οικονομική - Θεωρία και Πολιτική* (5η εκδ., Τόμ. II). (I. Addison Wesley Longman, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Hewitt Associates (2010). *2009 Cost Reduction & Engagement Survey in Greece*.

Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έρευνα για την αντίληψη των Ελλήνων για την οικονομική κρίση.

Ινστιτούτο εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, η ελληνική οικονομία και η απασχόληση (ετήσια έκθεση 2010).

Τράπεζα της Ελλάδος, έκθεση του διοικητή για το έτος 2009.

Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

The Financial Crisis <http://timeline.stlouisfed.org/>

Τράπεζα της Ελλάδος <http://www.bankofgreece.gr/Pages/default.aspx>

International Monetary Fund <http://www.imf.org/external/index.htm>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή http://ec.europa.eu/index_el.htm